

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI
C A R O L O ,
INVICTISSIMI MAXIMILIANI NEPOTI,
DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

CUM per seres eximia quædam est sapientia, Carole, Principum amplissime, tum vero nullum sapientiae genus excellentius existimat Aristoteles, quam quæ doceat salutarem agere Principem, ut optimo jure Xenophon in libro, quem inscripsit Oeconomicon, arbitretur esse quiddam hominem majus, planeque divinum, imperare liberis ac volentibus. Hæc, nimirum, est illa Principibus expetenda sapientia, quam unam cæteris rebus contemptis, optavit cordatus adolescens Solomon, quamque jugiter Regio throno voluit adfistere. Hæc est illa castissima simul & pulcherrima Sunamitis, cuius unius complexibus unice delectatus est David, sapientissimi filii sapientissimus pater. Hæc est quæ loquitur in Proverbii: per me Principes imperant, & potentes decernunt justitiam. Hanc quoties in consilium adhibent Reges, exclusis pessimis illis consultoribus, ambitione, ira, cupiditate & adulacione, jam rebus omnibus florens Respublica, Principis sui sapientiae, felicitatem suam acceptam ferens merito sibi gratulatur: Venerunt, inquiens, mihi omnia bona pariter cum illa. Proinde Plato non alia in re diligenter est, quam in instituendis Respublicæ suæ custodibus, quos non opibus, non gemmis, non cultu, non imaginibus, non satellitio, sed sola sapientia cæteros vult antecellere: negans umquam beatas fore Respublicas nisi aut Philosophi gubernaculis admoveantur, aut u quibus forte contigit administratio, Philosophiam amplectantur: Philosophiam, inquam, non istam, quæ de principiis, de prima materia, de motu aut infinito disputat, sed quæ falsis vulgi opinionibus, ac vitiosis affectibus animum liberans, ad æterni Numinis exemplar recte gubernandi rationem monstrat. Tale quiddam sensit, opinor, & Homerus, cum Mercurius Ulyssem adversus Circes beneficia, molylherba præmunit. Nec sine causa Plutarchus, neminem existimat de Republica melius merci, quam qui Principis animum, omnibus consulturum, optimis ac Principe dignis rationibus imbuerit: e diverso neminem & que gravem perniciem adferre rebus mortaliū, atque eum, qui Principis peccatum pravis opinionibus aut cupiditatibus corruperit, haud secus quam si quis fontem publicum, unde hauriant universi, letalibus venenis infecerit. Idem haud abs re taxat celebratissimum illud Alexander Magni dictum: qui cum a colloquio, quod habuerat cum Diogene Cynico, digressus admiraretur animum illum Philosophicum, excelsum, infractum, invictum, & omnibus humaniis rebus superiorem. Ni Alexander, inquit, esset, Diogenes esse cupiam: imo quo pluribus rerum procellis obnoxia est ingens ditio, hoc magis illi fuerat optandus Diogenis animus, quietantis rerum molibus par esse posset. Sed quam Alexandrum felicitate superas, Carole, Princeps inclite, tam speramus futurum, ut anteeas & sapientia. Nam ille quidem ingens imperium occuparat, nec citra sanguinem, nec admodum duraturum. Tu pulcherrimo natu imperio, majori destinatus, ut quam illi sudandum erat ut invaderet, tam tibi forte laborandum erit, ut aliquam ditionis partem ultro cedas potius quam occupies. Superis debes quod incruentum, & nullius malo emptum contigit imperium, jam tu & sapientiae partes erunt, incruentum item ac tranquillum tueri. Est ea natura tu & bonitas, ea mentis integritas, ea vis ingemii, ea sub incorruptissimis præceptoribus fuit institutio: denique tot undique te majorum tuorum circumstant exempla, ut omnibus certissima spes sit, Carolum aliquando præstaturum, quod a patre tuo Philippo dudum exspectabat orbis: neque fecellisset exspectationem publicam, ni mors illum ante diem terris eripuisse. Itaque cum non ignorarem, tua Celsitudini nihil opus esse cujusquam monitis, nedum meis, tamen visum est optimi Principis simulacrum in commune proponere, sed tuo sub nomine, ut qui magnis imperiis edificantur, per te rationem accipiunt administrandi, abs te exemplum: quo simul & tuis auspiciis haec utilitas ad omnes permanaret, & nos jam tui, his ceu primitiis, animi in te nostri studium utcumque testificaremur. Isocratis de regno administrando præcepta, Latinitate donavimus: ad cuius emulationem adjecimus nostra, velut aphorismis absoluta, quo minus esset tædii legentibus, sed tamen ab illius decretis haud parum dissidentia. Si quidem ille Sophista Regulum, nescio quem, seu Tyrannum potius instituit, Ethnicus Ethnicum, ego Theologus inclytum & integrum Principem, ad hæc, Christianus Christianum. Quæ si mihi scriberentur ad proiectioris ætatis Principem, poteram fortasse nonnullis in suspicionem venire, vel adulacionis vel procacitatis. Nunc cum hic libellus dicatus sit ei, qui tameisi summam de se spem præbeat: tamen ut admodum adolescens, & nuper inaugurus imperio, ne potuerit quidem admodum multa gerere, quæ solent in aliis Principibus, aut laudari aut reprehendi, liber nimirum utraque suspicione, non possum aliud quæsse videri, quam publicam utilitatem, quam ut Regibus, ita & Regum amicis ac famulis oportet unicum esse scopum. Inter innumerā decora, quæ tibi Deo præside tua parabit virtus, erit & hæc nonnulla pars laudum tuarum, talem fuisse Carolum, ut non veritus sit aliquis illi citra ullam adsentationem, integri verique Christiani Principis simulacrum ostendere, quod vel libenter agnosceret optimus Princeps, vel sapienter imitaretur adolescens, semper se ipso melior evadere cupiens. Benc vale.

I N S T I T U T I O P R I N C I P I S
C H R I S T I A N I,
P E R
D E S I D E R I U M E R A S M U M R O T E R O D A M U M ,
A P H O R I S M I S D I G E S T A , Q U O M I N U S O N E R O S A S I T L E C T I O .

I N D E X C A P I T U M .

Cap. I. *De Nativitate & educatione Principis Christiani.*

I. De adulatio <i>n</i> e vitanda Principi.	561
III. Artes Pacis.	589
IV. De vectigalibus & exactionibus.	593
V. De beneficentia Principis.	595

VI. *De legibus condendis aut emendandis.*

596

VII. *De Magistratibus & Officiis.*

601

VIII. *De fæderibus.*

603

IX. *De Principum affinitatibus.*

604

X. *De Principum occupationibus in pace.*

605

XI. *De bello suscipiendo.*

607

C A P U T I .

Nativi-
tas &
educatio
Princi-
pis.

Valetu-
do Prin-
cipis.

Quibus
rebus
af-
fici-
man-
dus
Prin-
cepis.

Utilita-
tis pu-
blica-
ra-
tio.

Educa-
tio Prin-
cipis.

Quibus
flati-
mibus
imbu-
ndus
Prin-
cepis.

Deli-
gendi
Princi-
pis insti-
tutor.

B I R E C E P T U M est suffragiis adscisci Principem, illic non per inde spectandæ sunt majorum im-

ages, five species corporis, aut proceritas (quod a Barbaris non nullis olim ineptissime factitatum legimus) atque indoles animi man-

sucta placidaque : sedatum, ac minime præceps ingenium, nec ita concitatum, ut periculum sit, ne accidente fortunæ licentia, erumpat in Tyrannidem, & admonentem aut consulentem non ferat: nec rursus ita lendum, ut cujuslibet arbitrio quovis duci sese patiatur. Spectandus & rerum usus, & ætas nec ita gravis, ut jam obnoxia sit deliracioni : nec ita vi-

rens, ut affectibus abripiatur. Fortassis & valetudinis habenda nonnulla ratio, ne subinde novus Princeps sit adhibendus, idque non citra Reipublicæ dispendium.

In navigatione non ei committitur clavus, qui natibus aut opibus aut forma cæteris antecellit, sed qui peritia gubernandi, qui vigilantia, qui fide superat: Ita regnum ei potissimum est committendum, qui Regiis dotibus anteit reliquos: nempe, sapientia, iustitia, animi moderatione, providentia, studio commodi publici.

Imagines, aurum, gemmæ, nihilo plus habent momenti ad civitatis administrationem, quam eadem nau-

clero conductura sint ad navim gubernandam.

Quod unum oportet spectare Principem in admini-

strando, id unum oportet spectare populum in Princi-

pe deligendo, nimis, publicam commoditatem, pro-

culablegatis privatis affectibus.

Quo minus integrum est mutare quem delegeris, hoc circumspicuus est deligidus, ne diutissime nos cruciet unius horæ temeritas. Cæterum ubi nascitur Princeps, non eligitur: quod & olim apud Barbaras aliquot nationes fieri solitum, testatur Aristoteles, & nostris temporibus ubique fere receptum est: ibi præcipua boni Principis spes a recta pendet institutio-

ne, quam hoc diligenter etiam adhiberi conveniet, ut quod suffragiorum juri detractum est, id educandi studio pensetur. Proinde statim, & ab ipsis (ut ajunt)

incunabulis vacuum adhuc & rude futuri Principis pe-

ctus salutaribus opinionibus erit occupandum. Ac protinus in puerilis animi novale jacienda honesti semina,

qua paullatim ætate & usu rerum suppululent ac ma-

turescant, & semel infixa in omnem usque vitam inhæ-

reant. Nihil enim ita penitus insidit & inhærescit, ut

quod primis illis inseritur annis: in quibus quid imbi-

bamus, cum in omnibus permultum refert, tum vero in Principe plurimum. Ubi potestas non est de-

ligendi Principem, ibi pari diligentia deligidus erit

is, qui futurum instituat Principem. Ut nasca-

tur probæ indolis Princeps, id votis optandum a Supe-

ris: porro ne bene natus degeneret, aut ut parum bene

natus, educatione reddatur melior, id partim in nobis

situm est. Mos erat olim de Republica bene me-

ritis statuas, arcus ac titulos honoris gratia ponere. At

nulli magis hoc honore digni sunt quam ii qui in recte

instituendo Princepe, fidelem ac strenuam navarint

operam: nec privatum emolumentum, sed patriæ spe-

A starint utilitatem. Omnia debet patria bono Principi. At hunc ipsum debet ei qui rectis rationibus talem effecerit. Non aliud æque idoneum formandi corrigendive Principis tempus, quam cum ipse non dum iefe Principem esse intelligit. Hoc igitur erit diligenter occupandum, non solum haec tenus, ut interim cohabeatur a turpibus, sed etiam ut certis quibusdam virtutum decretis imbuatur. Si tanta sollicitudine parentes non omnino stulti, puerum educant, unius agelli successioni destinatum: quo tandem studio curaque educari par est eum, qui non unis ædibus, sed tot populis, tot civitatibus, imo qui orbi instituitur, aut

B magnō omnium commodo futurus vir bonus, aut magnō omnium exitio futurus vir malus? Magnificum ac præclarum, bene gerere imperium. At non minus egregium, efficere, ne succedat deterior: imo hoc vel præcipuum boni Principis munus est, dare operam, ne possit esse malus Princeps. Sic imperato, quasi certes in hoc, ne quis tui similis queat succedere: at sic interim liberos futuro parans imperio, tamquam id agas, ut tibi succedat te melior. Nulla pulchrior egregii Principis commendatio, quam si talem relinquat Reipublicæ, ad cuius collationem ipse parum bonus videatur: nec poterat illius gloria verius illustrari, quam sic obscurata. Fœdissima commendatio est, quoties

C deterior succedens, facit, ut superior dum viveret intolerabilis, jam ut probus ac salutaris desideretur. Bonus ac sapiens Princeps, ita curet educandos liberos, ut illud semper meminerit, se patriæ genitos, patriæ educare, non suis affectibus. Privatum parentis affectionem semper publica vincat utilitas. Quantumvis multas erigat statuas, quantumvis operosas tollat sub-

D structiones, non aliud pulcrius virtutum suarum monumentum potest relinquere Princeps, quam filium haudquam degenerem, qui patrem optimum, optimis factis representet. Non moritur, qui vivam sui reliquit imaginem. Deligat igitur ad hoc muneras, ex universo suorum numero, aut etiam adsciscat unde-

D cumque viros integros, incorruptos, graves, longo renumusu, non modo præceptiunculis doctos, quibus & ætas conciliat reverentiam, & vitæ sinceritas auctoritatem, & morum comitas ac jucunditas amorem ac benevolentiam: ne vel instituentum acerbitate offensus tenellus animus, prius incipiat virtutem odiisse quam nosse: vel rursus immoda indulgentia formantis corruptus, quo non oportet, degeneret. Cum in omni institutione, tum vero potissimum in Principis ea moderatio est adhibenda, ut præceptoris severitas, ætatis premat lasciviam, & nihilominus adjuncta morum comitas, leniat condatque cohibentis acrimoniam.

E Ejusmodi debet esse futuri Principis institutor, ut (quemadmodum eleganter a Seneca dictum est) & obligare norit citra contumeliam, & laudare citra adulationem: quem ille simul & revereatur ob vitæ severitatem, & amet ob morum jucunditatem.

Principum nonnulli magna cura dispiciunt, quibus equum insignem, aut avem, aut canem curandum tradant: nihil autem referre putant, cui filium formandum committant, quem saepenumero talibus credunt præce-

Tom. IV. Nn ptori-

ptoribus, quibus nemo plebejus paulo cordatior, suos A liberos velit concredere. At quid retulerat filium genuisse imperio, nisi eumdem cures educandum imperio? Ne nutricibus quidem quibuslibet est committendus imperio natus, sed integris & ad id ipsum præmonitis & edocitis: nec collusoribus quibusvis admiscendus, sed bonæ verecundæque indolis pueris, ac liberaliter sancteque habitis & institutis. Lascivorum juvenum, ebriosorum, turpiloquorum, in primis autem adulatorum turba procul ab hujus auribus atque oculis erit arcenda, dum nondum præceptis confirmatus animus.

Corru-
pta edu-
catio
Princi-
pis.

Cum pleraque mortalium ingenia vergant in malum, ad hæc porro nullum tam feliciter natum ingenium, quod perversa educatione non corrumpatur: quid nisi magnum malum exspectes ab eo Principe, qui quemque natus ingenio (neque enim imagines, ut regnum, ita mentem quoque præstant) statim ab ipsis incunabulis, stultissimis inficitur opinionibus, enutritur inter stultas mulierculas, adolescit inter lascivas pueras, inter collusores perditos, inter abjectissimos assentatores, inter scurras & mimos, inter combibones & aleatores, ac voluptatum architectos juxta stultos ac nequam: inter quos nihil audit, nihil dicit, nihil imbibit, nisi voluptates, delicias, fastum, arrogantiam, avaritiam, iracundiam, tyannidem: atque ab hac schola mox adhibetur ad regni gubernacula. Cum cæterarum artium optima quæque sit difficillima, nulla autem neque pulchrior ars, neque difficilior, quam bene regnandi: cur ad hanc unam nullam desideramus institutionem, sed satis esse ducimus natos esse.

Maxi-
me di-
scenda
regnan-
di ars.

Prin-
ceps a-
dole-
seons.

Quæso quid exerceant adulti nisi Tyrannidem, qui pueri nihil etiam luerunt nisi Tyrannidem? Ut omnes boni sint, vix etiam optari potest: at non difficile est ex tot hominum millibus unum atque alterum diligere, qui probitate sapientiaque, præcellat, per quos compendio plurimi reddantur boni. Princeps adoleſcens diu suspectam habeat suam ipsius ætatem, partim ob rerum imperitiam, partim ob immoderatos animi impetus: caveatque ne quid magnæ rei tentet, nisi prudentium virorum consilio, præcipue seniorum, inter quos assidue versari debet, ut juventutis impotencia, majorum reverentia temperetur.

Officia
prima
forma-
toris Re-
zii.

Quisquis instituendi Principis suscepit provinciam, illud etiam atque etiam secum cogitet, se se rem haud quaquam vulgarem agere, sed omnium ut longe maximam, ita longe periculosisimam. Et in primis animum adferat eo munere dignum: neque spectet quantum Sacerdotiorum illinc possit auferre, sed qua ratione possit patriæ, suas spes ipsius credenti fidei, salutarem Principem reddere. Cogita moderator, quantum tuæ debeas patriæ, quæ tibi felicitatis suæ summam concordidit. In te situm est, utrum illi malis salutare quoddam parare numen, an fatalem pestem ac luem immittere.

Primum igitur sagaciter animadvertis, cui suum puerum in gremium dedit Respublica, quorsum jam tum vergat. Quandoquidem potest hoc quoque in ea ætate notis quibusdam deprehendi, num propensior sit ad iracundiam aut arrogantiam, num ad ambitionem aut famæ sitim, num ad libidinem aut aleam, aut pecuniae studium, num ad vindictam aut bellum, num ad impotentiam aut Tyrannidem. Deinde qua senserit illum proclivem ad vitium, ea primum muniat animum illius salubribus decretis ac præceptis accommodis, coneturque sequax adhuc ingenium, in diversum habitum trahere. Rursum qua deprehenderit naturam ad honesta proclivem, aut certe ad ejusmodi vitia, quæ facile detorquentur ad virtutem, quod genus sunt fortassis ambitio & profusio, hac magis infest, & naturæ commoditatem cultu adjuvet. Neque satis est, hujusmodi decreta tradere, quæ vel a turpibus avocent, vel invitent ad honesta, infigenda sunt, infulcienda sunt, inculcanda sunt, & alia atque alia forma renovanda memorie, nunc sententia, nunc fabella, nunc simili, nunc exemplo, nunc apophthegmate, nunc proverbio, insculpenda annulis, appingenda tabulis, adscribenda stemmatis, & si quid aliud est, quo ætas ea dele-

ctatur, ut undique sint obvia, etiam aliud agenti. Vehementer inflammant generosos animos exempla celebrium virorum, sed multo maxime refert, quibus opinionibus imbuantur. Ab his enim fontibus omnis vitæ ratio proficisciatur. Quod si rudem puerum erimus naœti, tum enitendum erit, ut statim quam rectissimas ac saluberrimas imbibat, & veluti pharmaci quibusdam, adversus vulgarium opinionum venena præmuñatur. Sin obtinget plebejis opinionibus non nihil infectus, tum primam oportebit esse curam, ut paullatim illis liberetur, pro revulsis pestiferis salutares inferendæ. Nam quemadmodum apud Senecam Ariston ait, *Principum fructus*, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo se gerere in publico, quomodo in privato, nisi prius atram bilem expuleris: ita frustra moneas de ratione gerendi Principatus, ni prius animum falsissimis quidem illis, sed tamen receptissimis opinionibus vulgi, liberaris. Nec est quod resiliat aut diffidat institutor, si forte ferocius aut intratibus ingenium fuerit naœtus. Cum enim nulla sit tam effera, tam immanis bellua, quæ non mansuetat cura domitoris & industria: cur existimet ullum hominis ingenium tam agreste, tamque deploratum, quod diligenter non mitescat institutione?

Rursum non est quod cessandum putet, si felicius ingenium contigerit. Etenim quo melior est soli natura, hoc magis corruptitur, & inutilibus herbis ac fruticibus occupatur, ni vigilat agricola. Itidem ingenium hominis, quo felicius, quo generosius & erectius, hoc pluribus ac tetricis obducitur vitiis, ni salubribus præceptis excolatur.

Ea littora solemus diligentissime communire, quæ vehementissimam fluctuum vim excipiunt. Sunt autem innumeræ res, quæ possint Principum animos a recto dimovere, fortunæ magnitudo, rerum affluentia, luxus delicia: libertas, qua quidquid libet licet: exempla magnorum, sed stultorum. Principum: ipsi rerum humanarum æstus ac procellæ: super omnia vero adulatio, fidei ac libertatis fuso personata. Quod diligentius erit optimis decretis, laudatorum Principum exemplis, aduersus hæc præmuniendus.

Quemadmodum non uno supplicio dignus sit, qui fontem publicum, unde bibant omnes, veneno inficiat: ita nocentissimus est, qui Principis animum pravis inficerit opinionibus, quæ mox in tot hominum perniciem redundant. Si capite plectitur, qui Principis monetam vitiarit, quanto dignior est eo supplicio, qui Principis ingenium corpperit? Mature suum negotium aggrediatur institutor, ut teneris adhuc sensibus, semina virtutum instillet: dum procul ab omnibus vitiis animus, & in quemvis sequax habitum fingentis obtemperat digitis. Est sua & sapientiae infantia, quemadmodum & pietati. Semper idem, sed alias aliter agendum. Jam tum infantulo, fabellis amoenis, apologis festivis, lepidis parabolis, insinuet, quæ post grandiori sit serio præcepturus.

Ubi libenter audierit puerus Æsopicum apogorum *Quis u-*
de leone muris beneficio vicissim servato, de columba *sus apo-*
formicæ opera incolumi: ubi satis artiferit, tum præcep*logi-*
tor adjiciet: eam fabellam ad Principem attinere, ne *rum:*
quem omnino despiciat, sed infirmæ quoque plebis animos sibi benefactis studeat adjungere, quod nemo sit adeo imbecillus, quin & per occasionem prodeesse queat amicus, & nocere inimicus, idque potentissimis etiam.

Ubi satis riserit aquilam avium reginam, a scarabæo vilissimo insesto, pene funditus extinctam, illud addat ad hujus exemplum, ne potentissimo quidem Principi, quantumvis humilem hostem aut provocandum, aut negligendum. Nam sæpen numero ingenio nocere, qui viribus non possint. Ubi Phætonis fabulam cum voluptate didicerit, admoneat hanc esse Principis imaginem, qui dum ætatis calore præceps, sed nulla adjutus sapientia, rerum habenas capessit, suo pariter & orbis malo subvertit omnia.

Ubi Cyclops ab Ulyssè exoculati denarrata erit fabula, addat ei Polyphemo simillimum Principem, qui viribus quidem polleat, careat autem sapientia.

Quis,

Quia u-
sus simi-
litiam? Hæc ubi illecebra descenderit in animum puerilem, tum eliciat institutor, quod ad Principis pertinet eruditionem, velut illud, quod Rex numquam procul avolat, alis quam pro corporis portione minoribus, quod solus aculeo careat: admonens hoc esse boni Principis, semper intra regni terminos versari, & peculiarem hujus laudem esse clementiam: atque ad cumdem modum faciat & in cæteris. Neque enim est hujus instituti exempla persequi, sed rationem ac viam indicare. Si qua videbuntur acerbiora, ea formator orationis jucunditate leniat atque edulceret. Laudet apud alios, sed honestis ac veris titulis: objurget privatim, sed ita ut severitatem admonitionis aliqua leniat suavitatem, præsertim si jam fuerit adultior.

Christi:
decreta
primum
infigen-
da. Illud ante omnia ac penitus infigendum animo Principis, ut de Christo quam optime sentiat, hujus dogmata commode collecta protinus combibat, idque ex ipsis statim fontibus, unde non solum purius hauriuntur, verum etiam efficacius Hoc illi persuadeatur, quod ille docuit ad neminem magis pertinere, quam ad Principem.

Nihil
bonum
præter
unam
virtu-
sem. Magna pars multitudinis falsis ducitur opinionibus, nec secus atque hi, qui in specu Platonico vincit desident, inanes rerum umbras pro veris rebus admirantur. At boni Principis partes sunt, nihil horum mirari, quæ vulgus hominum magni facit, sed omnia veris malis, ac veris boni metiri: nihil autem esse vere malum, nisi quod cum turpitudine coniunctum sit: nihil vere bonum, nisi quod cum honestate copulatum.

Statim igitur hoc agat moderator, ut virtutem ceu rem omnium pulcherrimam ac felicissimam, ac præcipue Principe dignam, amet ac suspiciat. Turpitudinem ceu rem foedissimam ac miserrimam exsecretur horreatque.

Vera bo-
na que? Ne consuescat puer ille regno destinatus, suspicere divitias, ut rem eximiam, per fas ac nefas expetendam: discat istos non esse veros honores, qui vulgo vocentur. Verum honorem decus esse, quod virtutem & recte facta suapte sponte consequatur, & tanto consequatur illustrius, quanto minus fuerit affectatum.

Voluptates istas plebejas, adeo non esse dignas Principe, & Christiano Principe, ut vix hominem deceant. Ostendatur aliud voluptatis genus, quod sincerum ac perpetuum in omnem usque vitam homini duret. Audiat nobilitatem, imagines, ceras, stemmata, & totam illam caduceatorum pompam, qua procerum vulgus muliebriter intumescit, nomina esse inania: nisi quidquid est hoc non minis, ab honesto fuerit profectum.

Principis dignitatem, amplitudinem, majestatem, non fortunæ strepitum, sed sapientia, integritate, recte factis, parandam ac tuendam esse.

Mortem non esse formidandam, nec in aliis deplorandam, nisi fuerit turpis. Non enim esse feliciorem, qui diutius vixerit, sed qui honestius. Recte factis, non annis metiendam longævitatem. Neque quidquam ad hominis felicitatem interesse, quam diu vivat, sed quam bene. Virtutem ipsam abunde magnum sui præmium esse. Boni Principis esse munus, vel sua morte, si fors ita restulerit, populi commodis consuere. Nec perire Principem, qui hujusmodi immoratur negotio. Denique quæcumque vulgus vel amplectitur tamquam jucunda, vel suspicit tamquam splendida, vel sequitur tamquam utilia, sola honesti regula esse metienda. Contra quæcumque vulgus vel horret ut acerba, vel fastidit ut humilia, vel fugit ut damnosa, non aliter esse fugienda, nisi si fuerint cum dedecore conjuncta.

Hæc infigantur animo Principis futuri, hæc ceu leges sanctissimæ *καὶ αὐτοῖς* tenello pectusculo insculpentur. His titulis audiat laudari multis, audiat alios diversis reprehendi, ut jam tum adsuescat ex optimis rebus veram sperare laudem, & ex vere turpibus ignoriam detestari. At hic protinus reclamabit ex aulicis istis nuponibus quispiam, quavis muliere tum stultior, tum corruptior: Tu Philosophum nobis formas, non Principem. Imo Principem fingo, cum tu

A pro Principe vappam malis tui similem. Ni Philosophus fueris, Princeps esse non potes, Tyrannus potes. Princeps bono nihil est melius, Tyrannus ejusmodi bellua est, ut non sit aliud sub sole portentum, neque noxiū æque, neque magis invisum omnibus. Né putaris temere dictum a Platone, & a laudatissimis laudatum viris, ita demum beatam fore Rempubli-
cam, si aut philosophentur Principes, aut Philosophi capessant Principatum. Porro Philosophus est, non qui Dialecticen aut Physicen calleat: sed qui contemptis falsis rerum simulacris, infracto pectori, vera bona & perspicit & sequitur. Vocabulis diversum est, cæterum re idem, esse Philosophum & esse Christianum.

B Quid stultius quam his artibus metiri Principem, si belle saltitet, si dextre ludat aleam, si gnaviter potitet, si fastu turgeat, si regaliter expilet populum, si cætera faciat, quæ nos pudet referre, cum quosdam haud pudent facere? Quantopere Principum vulgus stu-
Excel-
det abesse a cultu viçtuque plebejo, tantopere verus
lenia
Princeps debet abesse a sordidis opinionibus ac studiis
Princi-
vulgi: imo solum hoc sordidum, vile, seque indignum
pis in
ducatur, cum plebecula sentire, cui numquam optima
qui libra
placuerunt.

C Cogita, quæso, quam sit absurdum gemmis, auro, purpura, satellitio, reliquisque corporis ornamenti, ceris & imaginibus, planeque bonis non tuis, omneis tanto intervallo superare, veris animi bonis multise media fece plebis inferiorem conspicere.

D Princeps qui gemmas, aurum, purpuram, ac reliquæ fortunæ pompam civibus suis ostentat, quæso, quid aliud quam suos id suspicere mirarique docet, unde omnium ferme malefidorum sentina nascitur, quæ Principum legibus puniuntur?

In aliis frugalitas aut mundices vel inopiae tribui potest, vel parsimoniaz, si quis iniquius interpretetur. At eadem in Principe nihil aliud esse potest, quam temperantia documentum, cum is rebus modice utitur, cui quantum libet, tantum suspetit.

E Qui convenit eumdem irritare vitia, qui punit admissa? & nomine turpissimum sit, si quis ea sibi permittat, quævetet ab aliis fieri? Si te voles excellētem Principem ostendere, vide ne quis te propriis superet bonis, sapientia, animi magnitudine, temperantia, integritate. Sin tibi visum erit cum aliis certare Principibus, non irate superiore existimes, si quam illis ditionis partem ademeris, aut copias fuderis: sed si fueris quam illi sunt incorruptior, si minus avarus, si minus arrogans quam illi, si minus iracundus, si minus præcepis quam illi.

Principem summa decet nobilitas, Esto; verum cum tria sint nobilitatis genera, bilitatis unum quod ex virtute recteque factis nascitur, proxigenera.

F Insignia
Princi-
pum
quid. monum quod ex honestissimarum disciplinarum cognitione proficiscitur, tertium quod natalium picturis & majorum stemmatis aestimatur, aut opibus: cogita quam non conveniat Principem infimo genere nobilitatis intumescere, quod sic infimum est, ut nullum omnino sit, nisi & ipsum a virtute fuerit profectum: summum illud negligere, quod ita summum est, ut solum optimo jure possit haberi. Si clarus videri studes, ne ostentes sculpas aut coloribus adumbratas imagines: in quibus si quid veræ laudis est, id pictori debetur, cuius ingenium & industriam arguunt. Quin potius virtutis monumenta moribus exprimito.

Si cætera desint, vel ipsa tua celstudinis ornamenta monere te possunt officii. Quid sibi vult unctio, nisi summam in Principiæ lenitatem ac mansuetudinem, quod fere magnæ potentiaz comes esse soleat crudelitas? Quid aurum indicat, nisi singularem sapientiam? ans.

Quid gemmarum fulgor, nisi virtutes eximiæ mini meque plebejas? Quid ardens purpura, nisi summam erga Rempublicam caritatem? Quid sceptrum, nisi tenacem justitiae animum, & nullis avocamentis a recto deflecentem? Cæterum ab hisce rebus si quis longissime absit, ei non ornamenta sunt hæc symbola, sed *mūs* *Princi-*
pepsa- *cit.* Si torques, si sceptrum, si purpura, si satellitum Regem faciunt, quid Tom. IV. N n 2 tan-

tandem vetat pro Regibus haberi tragediarum histriones, qui iisdem ornati prodeunt in scenam? Vis scire, quid Principem ab histrione secerit? nempe animus Princeps dignus, hoc est, in Rempublicam paternus. Hac lege populus in tua juravit verba. Diadema, sceptrum, trabea, torques, baltheus, in bono Princeps virtutum aut insignia sunt, aut symbola: in malo, vitiorum notae.

Quo turpius est, hoc magis erit cavendum, ne talis sit Princeps, quales olim fuisse permultos legimus, & utinam hodie nullos videre sit: quibus si Regium detraxeris ornatum, & adventitiis nudatos bonis, ad suam cutem redegeris, jam nihil relinquas, praeter egregium aleatorum, invictum potorem, acrem expugnatorum pudicitiae, vaferrium impostorem, insatiabilem expilatorem, perjuris, sacrilegiis, perfidiis, omnique facinorum genere coopertum hominem. Quoties venit in mentem te Principem esse, pariter succurrat & illud, te Christianum esse Principem: ut intelligas te a laudatis quoque Ethnicorum Principibus tantum oportere abesse, quantum abest ab Ethnico Christiano.

Chri-
stiano-
rum
professio.

Neque vero putas securam ac delicatam Christiani professionem, nisi forte leve putas sacramentum, quod æque cum omnibus in baptismo jurasti, semel omnibus renunciare quæ Satanæ placent, & Christo disperdent. Disperdent autem quæcumque ab Euangelicis decretis abhorrent. Sacraenta Christi tibi cum aliis communia sunt, & doctrinam non vis esse communem? In Christi verba jurasti, & in Julii aut Alexandri Magni mores digrederis? Præmium tibi postulas esse commune, & illius decreta nihil ad te pertinere putas?

Quis
vere
Chri-
stianus.

At rursum ne putaris Christum situm esse in ceremoniis, hoc est, in præceptis dumtaxat utcumque servatis & Ecclesiæ constitutionibus. Christianus est, non qui lotus est, non qui unctus, non qui sacris adest, sed qui Christum intimis complectitur affectibus, ac piis factis exprimit. Cave ne quando sic tecum cogites, cur ista mihi canuntur? non sum privatus, non sum Sacerdos, non sum Monachus: sed illud cogita, Christianus sum & Princeps. Christiani est, ab omni turpitudine prorsus abhorrete. Principis est, integritate prudentiaque cæteros antecellere. Si hoc a tuis exigis, uti leges tuas cognoscant, & cognitas servent: multo magis a te ipso debes exigere, ut Christi Imperatoris tui leges ediscas & observes. Si judicas infame crimen, & cui nullum supplicium par inveniri possit, ab Imperatore desciscere, qui semel in illius verba jurarit: cur ipse tibi ignoscis, lusum ac jocum existimans, quoties edita Christi negligis, in cuius verba juratum est in baptismo, cui nomen dedisti, cuius Sacramentis adactus es, & auctoratus?

Prin-
ceps
Theolo-
gicus.

Si hæc serio fiunt, cur pro ludo ducimus? si ludus est, cur Christi titulo gloriamur? Mors æqua est omnibus, mendicis juxta ac Regibus. At post mortem iudicium haud æquum est omnibus, in quo cum nullis severius agetur, quam cum potentibus.

Quid
in Prin-
cipe pre-
cipuum.

Ne putaris te Christum satis tibi demeritum, si classem miseris in Turcas, si facillum aut monasteriolum exstruxeris. Non alio officio potes magis tibi conciliare Deum, quam si populo salutarem præstes Principem. Cave, ne te fallant adulantium voces, qui ita dicitant, hujusmodi præcepta non ad Principes, sed ad Ecclesiasticos, quos vocant, pertinere. Princeps non est Sacerdos, fateor, & ideo non consecrat corpus Christi: non est Episcopus, ac proinde non concionatur apud populum de Christi mysteriis, nec administrat Sacraenta. Non est professus institutum divi Benedicti, & ob id non gestat cucullam. Verum quod his omnibus majus est, Christianus est. Non Francisci, sed ipsius Christi institutum professus est, ab hoc candidam accepit vestem. Cum cæteris Christianis certet oportet, si cum cæteris tanta sperat præmia. Aut tua crux tibi quoque tollenda est, aut non agnoscet te Christus. Quæ tandem mea crux inquieres? Dicam, dum quod rectum est sequeris, dum nemini vim

A facis, neminem expilas, nullum vendis magistratum, nullo munere corrumperis: nimirum, minus habebit tuus fiscus. Contemne fisci detrimentum, dummodo lucrum facias justitiae. Ad hæc dum modis omnibus Reipublicæ consulere studies, sollicitam agis vitam, fraudas ætatem ac genium tuum voluptatibus, maccras te vigiliis ac laboribus. Neglige & oblecta te conscientia recti. Item dum ferre mavis injuriam quam magno Reipublicæ detimento ulcisci, fortasse decedit nonnihil imperio tuo: feras, illud abunde magnum lucrum dicens, quod paucioribus nocueris. Sollicitant animum tuum privati affectus, quod genus, ira contumeliis commota, aut uxoris amor, aut inimici odium, aut pudor, ut facias quod abhorret a recto, & quod ex usu Reipublicæ non fit: vincat honesti respectus, vincat utilitas publica privatos animi motus. Denique non potes tueri regnum, nisi violata justitia, nisi magna sanguinis humani jaætura, nisi religionis ingenti dispensio: depone potius ac cede tempori. Non potes succurrere rebus tuorum, nisi vita tua periculo: Publcam salutem antepone vitæ. At dum hæc agis, quæ vere Principis sunt Christiani, erunt fortassis qui te stupidum dicant, parumque Principem. Obfirma animum, ut malis esse viri justus quam Princeps injustus. Vides, opinor, quam nec Regibus summis desit sua crux, si quod oportet, ubique rectum sequi velint.

In aliis nonnihil conceditur adolescentiæ, aliquid *Principi* donatur senectuti: error illi, huic otium & cessatio. At *erranti* qui Principis munus suscepit, quandoquidem omnium *non da-* agit negotium, nec adolescentem esse licet, nec senem: *sue ve-* propterea quod non nisi magno plurimorum malo erat, nec sine gravissima pernicie cessat in officio.

Miseram prudentiam dixerunt veteres, quæ rerum experimentis comparatur, propterea quod hanc suo quicunque malo consequitur. Hanc igitur oportet quam longissime abesse a Principi: quæ ut serius, ita non sine immensis totius populi malis contingit.

D Si recte dixit Africanus, indignam viro sapiente vocem esse, non putaram: quanto magis indigna videbitur Principi: quæ cum ipsi magno, tum nimio constat Reipublicæ. Semel fortasse temere susceptum bellum a juvenc belli imperito, durat in annum vigesimum. Quantum hinc malorum omnium mare? Tandem resipiscens, nimium sero dicit, non putaram. Semel ad privatos affectus, aut ad preces aliquorum, corruptos instituit magistratus, qui totam Reipublicæ disciplinam subvertunt. Sentit tandem, & non putaram, inquit. At ista prudentia nimio emetur patriæ, si tanti cætera omnia erunt emenda.

E Proinde Principis animus ante omnia decretis ac sententiis erit instruendus, ut ratione sapiat, non usu. Porro rerum experientiam, quam ætas negavit, seniorum consilia supplebunt.

Ne tibi putas licere quidquid libuerit, quod stultæ mulierculæ & adulatores solent Principibus occinere: verum ita temet ipsum instituas, ut non libeat nisi quod licet, imo nec hoc tibi licere credas, quod licet privatis. Quod in aliis error est, in Principi flagitium est.

F Quo tibi plus licet per alios, hoc minus ipse tibi permittas oportet, & hoc in te ipsum sis severior, quo magis indulgent omnes, ipse tibi sis censor acerrimus, etiam cum applauferint omnes. Tua in conspi- *Princ* cuo vita est, latere non potes: aut magno omnium bono, bonus sis necesse est, aut magna omnium pernicie malus. Quo plus honorum tibi defertur ab omnibus, hoc impensius operam da, ne deferantur indigno.

Ut nullus par meritis honos aut gratia rependi potest bono Principi, ita contra, malo nullum satis meritis dignum supplicium. Ut nihil est in rebus humanis sapiente bonoque Monarcha magis salutare, ita e diverso, stulto maloque nihil potest existere pestilentius.

Nullius pestilentiae neque citius corripit, neque latius serpit contagium, quam mali Principis. Contra non alia brevior aut efficacior ad corrigendos populi mores via, quam Principis incorrupta vita. Vulgus nihil imitatur lubentius, quam quod a suo Princide fieri conspererit. Sub aleatore passim luditur alea,

sub bellaci bellaturiunt omnes, sub comesatore luxu diffluunt, sub libidinoso lenocinantur, sub crudeli deferunt & calumniantur. Evolve veterum historias, reperies semper ejusmodi fuisse seculi mores, cujusmodi fuerat Principis vita. Nullus cometes, nulla vis fatalis sic afficit res mortalium, ut vita Principis rapit ac transformat mores & animos civium.

Principis exemplum officia, si sumum. Plurimum ad id habent momenti studia moresque Sacerdotum & Episcoporum, fateor, sed multo magis Principum: nam illos citius calumniantur homines, si forte mali fuerint, quam imitantur si boni sint. Quemadmodum Monachi non admodum incitant ad imitationem sui, si pii sint, quod id modo præstare videantur, quod profitentur. Cæterum si impii, vehementer offendunt omnium animos. Ad Principis autem æmulationem nemo non extimulatur.

Bonus Princeps. Princeps vel ob hoc ipsum cavere debet, ne malus sit, ne tam multos exemplo suo reddat malos. Et vel ob hoc studebit esse bonus, quo tam multos efficiat meliores.

Malus Princeps. Princeps salutaris, ut erudite dictum est a Plutarcho, vivum quoddam est Dei simulacrum, qui simul & optimus est & potentissimus, cui bonitas hoc præstat, ut omnibus prodesse velit, potentia, ut quibus velit, possit quoque. E diverso malus ac pestilens Princeps, mali Daemonis imaginem repræsentat, cui multum adsit potentia cum summa malitia conjunctum. Quidquid habet virium, id omne consumit ad calamitatem humani generis. An non hujusmodi quidam orbis malus genius fuit Nero, an non Caligula, an non Heliogabalus? quorum non solum omnis vita pestis quædam mundi fuit, sed ipsa etiam memoria publicæ mortalium execrationi est obnoxia. At tu qui Christianus etiam es Princeps, cum audis aut legis te Dei simulacrum esse, te Dei vicarium esse, cave ne quid hinc intumescas animo: quin potius ea res te magis sollicitum reddat, ut respondeas archetypo tuo, pulcherrimo quidem illi, sed quod adsequi sit difficillimum, non adsequi turpissimum.

Tria in Principi quædam admodum in Deo. Theologia Christianorum tria præcipua quædam in Deo ponit, summam potentiam, summam sapientiam, summam bonitatem. Hunc ternarium pro viribus absolvias oportet. Nam potentia sine bonitate mera Tyrannis est: sine sapientia, pernicies, non regnum. Primum igitur des operam, ut quandoquidem potentiam fortuna dedit, quam maximam sapientia vim tibi compares, ut unus omnium optime quid expetendum, quidve fugiendum sit, perspicias, deinde ut quam maxime prodesse studeas omnibus, nam id est bonitatis. Potestas autem ad hoc potissimum tibi serviat, ut quantum cupis prodesse, tantumdem & possis, imo plus velis quam possis. Porro nocere hoc minus velis, quo magis potes.

Deus amatur a bonis omnibus, non timetur nisi a malis, hoc dumtaxat genere timoris, quo quis timeret, ne sibi noceatur: Ita bonus Princeps nulli debet esse formidabilis, nisi fontibus ac scelerosis: at ita rufus, ut his quoque spes veniae reliqua fiat, si modo fuerint sanabiles: ex adverso, Cacodæmon amatur a nemine, formidatur ab omnibus, præcipue bonis: nam malis cum illo convenit: Ita Tyrannus optimis quibusque maxime est invisus, & nullus est ab hoc minus alienus, quam qui pessimus est.

Peripexisse videtur hæc divus ille Dionysius, qui treis fecit hierarchias, ut quod Deus est inter Cœlum ordines, id Episcopus si in Ecclesia, id Princeps in Republica illo nihil melius, & ab eo velut a fonte manat in alios, quidquid boni possidet. Vehementer igitur absurdum videatur, si ab eo maxima Reipublicæ malorum pars oriatur, ubi fontem bonorum oportebat esse.

Populus suapte natura tumultuatur, magistratus facile corrumpit aut avaritia aut ambitio. Una supereft veluti sacra ancora, incorruptus Principis animus: quod si is quoque stultis opinionibus, pravisque affectibus vitiatus est, quæ tandem potest esse Reipublicæ spes?

A Deus cum sit in omnia beneficus, ipse nec eget ulius officio, nec requirit beneficium: Ita vere magni *Collatio Dei & Principis pis boni.* Principis est, ut æterni Principis imaginem referentis, vel gratis bene mereri de omnibus, nullo vel emolumenti vel gloriae respectu. Deus ut pulcherrimum sui simulacrum in cœlo constituit solem, ita inter homines evidentem ac vivam sui collocavit imaginem, Regem. At sole nihil communius, ac cæteris item corporibus cœlestibus lucem suam impertit: ita Princeps publicis usibus maxime debet esse expositus, & natum sapientiae lumen habere domi, ut etiam si quid cæcitant cæteri, numquam tamen ille hallucinetur.

B Deus cum nullis tangatur affectibus, tamen optime mundum administrat judicio. Ad hujus exemplum Princeps in omnibus quæ gerit, exclusis animi motibus, rationem & animi judicium debet adhibere. Deo nihil sublimius, ita Principem oportet ab humilibus vulgi curis, ac sordidis affectibus quam longissime semotum esse.

C Ut Deum omnia moderantem, nemo tamen cernit, sed sentit, idque beneficio adjutus: ita patria non sentiat Principis vires, nisi cum illius sapientia bonitateque sublevatur. Contra Tyranni nusquam sentiuntur nisi omnium malo. Sol cum altissime proiectus est in Zodiaco, tum tardissimi motus est: ita quo fortuna te subvexerit altius, hoc oportet animo leniori minusque feroci esse. In hoc præstanta est vera animi celsitudo, non ut nihil contumeliaz pati possis, non ut neminem feras te regnare latius, sed uti dedigneris quidquam admittere Princeps indignum.

D Cum omnis servitus & misera est & foeda, tum vero *Vera servitus.* fecidissimum simul & miserrimum servitutis genus, servire vitiis aut sordidis affectibus. Quid, quæso, turpius aut abjectius, quam libidini, iracundia, avaritia, ambitioni, aliisque id genus insolentissimis dominis servire eum, qui sibi vindicat imperium in homines liberos?

E Cum absurdum sit, cum apud Ethnicos fuisse constet, qui maluerunt sibi necem consciiscere, quam cum *Codrus & Osho.* humani sanguinis jactura tueri imperium, qui que Reipublicæ commoditatem anteposuerint suæ vitæ, Christianum Principem tanta Reipublicæ pernicie, volutatibus aut affectibus vitiosis consulere? Cum Principatum suscipis, ne cogita quantum accipias honoris, sed quantum oneris ac sollicitudinis, neque censem ac vestigium modum expende, sed curam, nec arbitris tibi prædam obtigisse, sed administrationem.

F Nullus imperio gerendo censetur idoneus, auctore Platone, nisi qui coactus & invitus suscipit imperium. Quisquis enim affectat Principis munus, is aut stultus sit necesse est, qui non intelligat quam sollicita, quamque periculosa res sit, recte fungi Regis officio: aut adeo vir malus, ut in animo habeat sibi gerere imperium, non Reipublicæ: aut adeo socors, ut non expendat onus quod suscipit. Oportet autem hunc qui sit idoneus regno, simul & diligentem esse, & bonum, & sapientem.

Quoditionem suscipis ampliorem, cave ne hoc tibi videare fortunatior: sed memineris te hoc plus curarum ac sollicitudinum in humeros recipere, ut minus jam indulendum sit otio, minus dandum voluptatibus.

G Li demum Principis titulo digni sunt, non qui Rempublicam sibi, sed se Reipublicæ dicant. Et enim qui sibi gerit imperium, & omnia suis metitur commodis, is non refert quibus ornetur titulis, certe re Tyrannus est, non Princeps. Ut autem nulla pulchrior appellatio quam Principis, ita nulla invisor, & omnium sensibus execrator quam Tyranni. Hoc interest inter Principem ac Tyrannum, quod inter propitium patrem, & immitem dominum. Ille cupit etiam vitam liberis suis impendere: hic nihil aliud spectat quam suum emolumentum, aut animo suo morem gerit, non suorum commodis consulit. Neque tuo sit animo satis, si Rex aut Princeps dicaris: posse derunt hos titulos & orbis pestes Phalaris ac Dionysius: sed apud tuum ipsius animum expendito quid sis.

Vere siquidem a Seneca dictum est, Tyrannum Rege distare factis, non nomine.

*Quomo-
do Ty-
rannus
differat
a Rege.*

Id ut compendio dicam, hac nota Principem a Tyranno distinguit in Politicis Aristoteles, quod hic suis studet commodis, ille Reipublicæ. Princeps quacumque de re deliberans, illud semper in animo spectat, num expedit universis civibus: Tyrannus illud considerat, an sibi conducat. Princeps etiam suum agens negotium, tamen potissimum suorum spectat utilitatem. Contra Tyrannus si quando bene meretur de civibus, tamen hoc ipsum ad privatam suam refert utilitatem. Qui suos eatenus curant, quatenus expedit propriis commoditatibus, ii non alio loco cives suos habent, quam vulgus hominum equos & asinos. Nam hos quoque curant illi, sed omnem curationem suis, non illorum usibus metiuntur. Ceterum qui rapacitate deglubunt populum, aut crudelitate laniant, aut ob ambitionem suam periculis omnibus objiciunt, ii pejore loco cives habent liberos, quam vulgus empta jumenta, aut lanistæ sua mancipia. Curabit igitur qui Principem instituit, nominum etiam ipsorum odium instillare futuro Principi, tyrannidis ac dominii: frequenter exsecrans humano generi detestata vocabula, Phalaridis, Mezentii, Dionysii Syracusani, Neronis, Caligulae, Domitii, qui Deus ac Dominus dici voluerit.

Contra si qua sunt exempla bonorum Principum, qui vehementer absint ab imagine Tyranni, ea cum favore & laude crebro studeat proponere. Deinde utriusque velut imaginem quamdam depingat, & quo ad poterit, oculis animoque representet, Regis ac Tyranni: ut ad illam magis inflammetur, ab hac vehementius abhorreat.

*Pictura
boni
Princi-
pis.*

Delinit igitur cœlestè quoddam animal, Numini quam homini similius, omnibus virtutum numeris absolutum, omnium bono natum, imo datum a Superis sublevandis rebus mortalium, quod omnibus propiciat, omnibus consulat: cui nihil sit antiquius, nihil dulcius Republica, cui plus quam paternus sit in omniis animus, cui singulorum vita carior sit quam sua: quod nocteis ac dies nihil aliud agat nitaturque, quam ut optime sit omnibus: apud quem præmia parata sint bonis omnibus, malis venia, si modo se ad frugem meliorem referant: quod adeo gratiscupiat de civibus suis bene mereri, ut si necesse sit, non dubitet suo periculo illorum incolumenti consulere: quod patriæ commodum, suum ducat esse lucrum: quod semper vigilet, quo cæteris liceat altum dormire: quod sibi nullum relinquat otium, quo patriæ liceat in otio vitam agere: quod se jugibus curis discruciet, quo civibus suppetat tranquillitas: a cuius unius virtute publica pendeat felicitas: & hanc admoneat esse veri Principis imaginem. Ex adverso subjiciat oculis, immanem quamdam ac tetram belluam e dracone, lupo, leone, vipera, urso, similibusque conflatam portentis, undique sexcentis armatam oculis, undique dentatam, undique metuendam, aduncis unguibus, ventre insatiabili, humanis saginatam visceribus, humano sanguine temulentam, quæ pervigil omnium fortunis vitæque immineat, infensam omnibus, sed præcipue bonis, fatale quoddam totius orbis malum, quam exsecrentur & oderint universi, qui bene velint Reipublicæ: quæ nec ferri possit ob immanitatem, nec tolli sine magna urbis ruina, ob præsidii & opibus armatam malitiam. Et hanc esse Tyranni imaginem, aut si quid hac quoque fingi possit odiosius. Hujusmodi portentum erat Claudius, hujusmodi Caligula: hujusmodi Poetarum quoque fabulæ fingunt Busyridem, Pentheum ac Midam, quorum nomina jam in publicum generis humani odium abiecta.

*Diffe-
rentie
Regis ac
Tyran-
ni.*

Tyranno propositum est sequi quidquid animo collibuit, Regi contra, quod rectum sit & honestum. Tyranni præmium divitiæ, Regis honos, qui virtutem consequitur. Tyrannus administrat metu, dolo, ac malis artibus, Rex sapientia, integritate, beneficentia. Tyrannus sibi gerit imperium, Rex Reipublicæ. Tyrannus barbarico satellitio & conductitiis latronibus

A tuetur incolumentem suam: Rex se sua erga cives beneficentia, & civium erga se benevolentia fatis tutum putat. Tyranno suspecti sunt & invisi quicumque civium virtute, prudentia, aut auctoritate pollut: At hos Rex, ut adjutores & amicos potissimum amplectitur. Tyrannus aut stupidis delectatur, quibus imponeat: aut sceleratis, quibus ad suæ Tyrannidis præsidium abutatur, aut adulatoribus, a quibus audiat, quod libenter facit. Contra Regi sapientissimus quisque gravissimus est, cuius consilio possit juvari: quo quisque melior est vir, hoc pluris facit, quod hujus fidei tuto possit credere: & liberos amat amicos, quorum consuetudine reddatur melior. Et Regum & Tyrannorum multæ sunt manus, multi oculi, sed longe diversa membra. Tyrannus hoc agit, ut civium opes ad paucos, eosque pessimos conferantur, & attenuatis suorum viribus, suam communiat potentiam: Rex hoc maxime in suo fisco esse dicit, quod in ære sit civium. Tyrannus hoc agit, ut omnes sibi legibus aut delationibus habeat obnoxios. Rex libertate civium delecatur. Tyrannus metui studet, Rex amari. Tyrannus nihil æque suspectum habet, atque civium bonorum, & civitatum concordiam, qua præcipue gaudent boni Principes. Tyrannus gaudet inter cives factiones ac dissidia ferere, & simultates forte fortuna obortas, diligenter alit ac provehit, atque his rebus ad suæ Tyrannidis communionem abutitur. At hoc unicum Regi studium est, civium concordiam alere, & si quid ortum fuerit dissensionis, continuo rem inter eos componere, nimirum, qui intelligat hanc esse gravissimam rerum publicarum pestem. Tyrannus, si senserit florere Rempublicam, repertis titulis, aut immisis etiam hostibus, bellum excitat, ut hac occasione vires suorum attenuet. Contra, Rex omnia facit ac patitur, quo pacem publicam reddit perpetuam, intelligens ex bello semel omnia Reipublicæ mala profici. Tyrannus leges, constitutiones, edicta, foedera, denique sacra profanaque ad sui capitum tutelam aut instituit, aut pertrahit. Rex hæc omnia publico metitur bono.

*Tres ar-
tes Ty-
ranno-
rum sce-
leratis-
simæ.*

D Hujusmodi plurimæ sunt Tyranni vel notæ vel armates, quas Aristoteles in libris Politicis fusius exsequitur. Verum harum omnium summam in tria contrahit. Primum, ait, Tyranno studium esse, ne velint, aut ausint cives adversus Tyrannidem insurgere. Proximum, ne sibi inter se fidant. Tertium, ne quid possint novarum rerum moliri. Primum efficit, dum modis omnibus agit, ut cives quam minimum sit animi, minimumque sapientiae, dum eos serviliter habet, & aut sordidis addictos officiis, aut delationibus obnoxios, aut voluptatibus effeminatos. Scit enim generosos & eructos animos indigne ferre Tyrannidem. Secundum efficit, dum agit, ut cives inter se dissident mutuis odiis, & alius alium deferat, ipse interim suorum malo potentior. Tertium adsequitur, dum opes, & auctoritatem suorum, & maxime bonorum virorum modis omnibus attenuat: eo quod nemo sanus aggredi velit, quod desperet posse confici.

F Ab his omnibus studiis Princeps quam longissime absit oportet, imo prorsus *εἰ διαμέτρος*, quod dici solet, dissideat, præsertim Princeps Christianus. Etenim si talem pinxit Aristoteles, primum Ethnicus, deinde Philosophus, inter illos quoque non perinde sanctus ac doctus, quanto magis id præstare oportet eum, qui Christi fungatur vice?

Quin ex ipsis mutis animantibus Regis ac Tyranni simulacrum colligere licet. Apum Regi amplissimum Princi-
cubile est, sed id in medio, veluti tutissimo Regi loco. pis.
Atque ipse quidem onere vacat, verum exactor est alienorum operum. Hoc amissio totum examen dilabitur. Præterea insignis Regi forma est, dissimilisque cæteris, tum magnitudine, tum nitore. Sed hac, ut inquit Seneca, nota potissimum a cæteris distinguitur: quod cum apibus plurimum sit iracundiæ, adeo ut aculeos in vulnere relinquant, solus ipse Rex aculeo caret. Noluit illum natura nec sævum esse, nec ultiorem magnæ constatarum petere, telumque detraxit, & iram ejus inermem reliquit. Exemplar hoc magnis Regibus

Tyrannis seris immixtore. bus ingens est. Jam si Tyranni quæris imaginem, leonem, ursum, lupum, aut aquilam cogita, quæ laniatu vivunt ac præda: & quoniam intelligunt se omnia odiis obnoxia, omnium infidiis peti, præruptis locis se continent, aut specubus & solitudinibus abdunt se: nisi quod horum quoque fævitiam superat Tyrannus. Dracones, pardi, leones, cæteraque immanitatis damnata criminis animantia, a suo genere temperant, & tuta est inter feras similitudo morum. At Tyrannus homo in homines, civis incives potissimum feritatem suam exercet. Quin etiam in litteris divinis Deus Tyranni simulacrum depinxit his verbis: Hoc erit jus Regis, qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietque sibi equites & præcursorum quadrigarum suarum: ut constituat sibi Tribunos & Centuriones, & a ratores agrorum suorum, & messores segetum, & fabros armorum & curruum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias & focarias & panificas. Agros quoque vestros & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit servis suis. Sed & segetes vestras & vinearum redditus addecimabit, ut det eunuchis & famulis suis. Servos etiam vestros & ancillas, & juvenes optimos, & asinos auferet, & ponet in opere suo. Greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei servi. Et clamabitis in die illa a facie Regis vestri, quem elegistis vobis, & non exaudiet vos Dominus. Neque vero quemquam hoc moveat, quod hic Regem vocat non Tyrannum. Siquidem olim Regis nomen non minus invisum fuit quam Tyranni. Et cum nihil sit salutarius bono Rege, cur Deus iratus hanc imaginem proponi jussisset populo, quo videlicet a petendo Rege deterret. Proinde jus Regium, jus Tyrannicum dixit. Alioqui Samuel ipse vere Regem gesserat, tot annis sancte & incorrupte rem populi administrans. At illi non intelligentes felicitatem suam, more gentium Regem flagitabant, qui fastu, qui violentia Regem ageret. Et tamen in hac imagine quota portio malorum est, quæ nostra memoria in nonnullis etiam Christianis Principibus magno totius orbis malo conspeximus?

Descrip. boni Principi. Accipe nunc boni Principis imaginem, quam Deus ipse in libro Deuteronomii descripta ad hunc modum: Cumque fuerit Rex constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus. Non habebit uxores plurimas, quæ allicant animum ejus, neque argenti & auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a Sacerdotibus Leviticæ tribus: & habebit secum omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleveretur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dextram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse & filii ejus super Israel. Si Rex Hebreus jubetur legem ediscere, quæ figuræ & umbras modo justitiae tradebat, quanto magis convenit, ut Princeps Christianus Euangelii dogmata teneat ac sequatur? Si non vult Regem Judæum efferriri supra populum suum, fratres illos appellans, non servos, quanto minus idem facere oportebit Christianum in Christianos, quos ipse quoque Christus Principum omnium Monarcha, fratres appellat? Audi jam quomodo Tyrannum descriperit Ezechiel: Principes, inquit, in medio ejus, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem. Plato Principes Reipublicæ custodes appellat, ut hoc sint patriæ, quod canes gregi: quod si canes vertantur in lupos, quid præterea sperandum est gregi? Idem alio in loco, crudellem ac rapacem Principem leonem appellat, & alibi minatur pastoribus, qui pascerent semet ipsos, neque gregis ullam haberent curam, Principes sentiens, qui sibi gerunt imperium. Et Paulus de Nerone loquens, Liberatus sum, inquit, de ore leonis. Et in eamdem ferme sententiam Solomon ille sapiens, vide quomodo Tyrannum depinxerit. Leo, inquit, rugiens, & ursus cœuriens, Princeps impius super populum pauperem.

A Ac rursus alibi: Cum impii sumferint Principatum, gemet populus quasi sub servitute deductus. Et iterum alibi: Cum surrexerint impii, abscondentur homines. Quid, quod apud Esaiam, cum Dominus offensus populi sceleribus, comminatur, dicens, Et dabo pueros Principes eorum, & effeminati dominabuntur eis. Nonne palam declarat nullam acerbiorum calamitatem obvenire posse regioni, quam stultum & impium Principem?

Sed quid nos ista persequimur? cum ipse Christus unicus Princeps ac Dominus omnium, clarissime dis-creverit Christianum Principem ab Ethnico? Princeps, inquit, gentium dominantur eis, & qui potestatem habent, exercent in eos: inter vos autem non erit sic. Si Principum Ethnicorum est dominari, non est igitur Christianorum dominium. Quid est autem quod ait, Non sic erit inter vos, nisi, non eodem modo fieri convenit inter Christianos, inter quos Principatus administratio est non imperium: & regnum beneficium est, non tyrannis. Neque vero sic ipse sibi palpetur Princeps, hæc ad Episcopos pertinent, non ad me. Imo ad te pertinent, si modo Christianus es: si Christianus non es, nihil ad te pertinent. Neque vero te moveat: si forte conspexeris Episcopos aliquot ab hac imagine procul abesse. Quid agant illi, viderint ipsi: tu, quid te dignum sit, cogita.

Noli te ipsum Principem bonum existimare, si collatus cum aliis minus malus appareas. Neque statim licere putas, quidquid Principum vulgus faciat. Ad honesti regulam temet ipsum exige, hinc te aestima. Et si nemo fuerit, quem vincas, ipse certato tecum, quandoquidem istud est certamen omnium pulcherrimum, & vere invicto Principe dignum, si quotidie nitatur se ipso melior evadere. Si foedum est Tyranni nomen, seu potius studium, nihilo fiet honestius, si cum multis fuerit commune. Siquidem in rebus ipsis vis honesti sita est, non in hominum numero. Graviter a Seneca scriptum est, eodem loco quo ponimus latrones ac piratas, ponendos esse Reges, latronum ac piratarum habentes animum. Hic enim solus Regem a Tyranno distinguit, non titulus.

Refert in libris Politicis Aristoteles, in nonnullis Oligarchiis hunc fuisse morem, ut inituri magistratum, conceptis verbis jurarent in hunc modum: Plebem odio prosequar, & pro virili admittar, ut illi sit male. At Princeps initurus magistratus, longe diversa jurat suis. Et tamen audimus quosdam tales esse erga populum, quasi juxta morem illum Barbaricum jurassent, se populi rebus modis omnibus hostes fore.

Plane tyrannidem sapit, quoties tum optime est Principi, quoties populo est pessime, & alterius felicitas ex alterius crescit calamitate. Perinde quasi paterfamilias id agat, ut suorum malis ipse ditior reddatur ac potentior. Qui sibi Principis titulum volet asserere, & invisum Tyranni nomen cupiet effugere, non terroribus ac minis, sed benefactis id sibi vindicet oportet. Neque enim refert vel ab assentatoribus, vel ab oppressis appellari Principem, appellari patrem patriæ, si re ipsa fuerit Tyrannus. Et si maxime illi aduletur sua ætas, at non assentabitur posteritas. Vides formidabilium olim Regum, quos vivos nemo vel nutu audebat offendere, quanto odio posteri celebrent malefacta, quanta libertate detestentur ipsa etiam nomina. Bonus Princeps non alio animo debet esse in suos cives, quam bonus paterfamilias in suos domesticos. Quid enim aliud est regnum quam magna familia? Quid Rex nisi plurimorum pater? Excellit enim, sed tamen ejusdem est generis, homo hominibus, liber liberis imperans, non belluis, ut recte prodidit Aristoteles. Quod quidem intellectisse videntur & vetustissimi Poetæ, qui Jovem, cui totius mundi & Deorum, ut illi loquuntur, omnium tribuunt imperium, subinde notant his verbis, Πατὴρ ἀνθρῶπος Θεῶν, id est, Pater hominumque Deumque. Et nos sic a Christo præceptore docti, Deum omnium haud dubie Principem, Patris vocabulo compellamus.

Quid autem foedius aut execrabilius illa compellatione, quam apud Homerum Achilles, opinor, jacit

cit in Principem sibi gerentem imperium, non populo, A
δημοσίος βασιλεύς. Nihil enim reperit iratus ille, quod
probrosius diceret in eum, quem imperio judicabat in-
dignum, nisi quod populum devoraret. At idem Homerus, si quem Regem honoris gratia nominat, ποιμέ-
να λαῶν solet appellare, hoc est, populi pastorem. Pluri-
mum autem interest inter pastorem & prædonem. Qua-
nam igitur fronde sibi Principis titulum vindicant, qui
paucos & eos sceleratissimos & suorum numero deligunt,
per quos arte repertis prætextibus, & subinde novatis ti-
tulis, populi vires simul & opes exhauiunt, in suum con-
verrunt fiscum, sive quod inclementer extorserunt, aut
prodigunt nequiter in voluptatibus, aut insumunt cru-
deliter in bellis: & ut quisque in his maxime veterato-
rem agere potest, ita plurimi faciunt, perinde quasi
Princeps hostis sit populi, non pater, ut is præcipue vi-
deatur Principis rebus consulere, qui populi commodis
quam maxime officiat. Ut paterfamilias suis bo-
nis accrevisse putat, quidquid ulli suorum obtigerit e-
molumenti: ita qui vere Principis animo præditus est, in
suo fisco putat esse, quidquid usquam cives possident,
quos sic habet sibi caritate devinctos ac deditos, ut ni-
hil vereantur, vel vitam impendere Principi suo, non
modo pecuniam.

Epithe-
ta boni
Princi-
pis. Operæ pretium fuerit audire, quibus epithetis Julius
Pollux Commodo Cæsari, cuius pueritiam instituerat,
Regem signarit ac Tyrannum. Etenim cum Regem sta-
tim Diis subjecisset, velut proximum ac simillimum,
Περὶ βασιλέων, inquit, ἐπαινῶν λέγε, πατήρ, ἥπιος, πρᾶος, ἡμε-
ρος, προνοητικός, ἐπιεικής, φιλάνθρωπος, μεγαλόφρων, ἐλευθερος,
χρυμάτων κρείττων, ἔξω παθῶν, ἐσυττεκτῶν, ἀρχων ἡδονῶν,
λογισμῷ χρώμενος, ὁξὺς, ἀγχίνες, περιεσκεψμένος, ἔνθελος,
δίκαιος, σωφρων, θεῶν ἐπιμελητής, ἀνθρώπων κηδεμών, σάστι-
μος, βέβαιος, ἀνεξαπάτητος, μεγαλογνώμων, ἰσχυρογνώμων,
ἐνεργός, τελεσικρύδος, φροντοῦ τῶν ἀρχομένων, σωτῆρ, προχε-
ρος εἰς ἐνεργειάν, βραδὺς εἰς τιμωρίαν, ἀσφαλῆς, αἰσθαντῆς, α-
κριβέστερος πρὸς τό, δικηγόρος, ἐντρόστητος, ἐνέγ-
τευκτος, μειλίχιος, προσηνής, ἐπιμελητής τῶν ὑπηκόων, φιλο-
στρατίτης, πολεμικός μὲν, & φιλοσόλερος δὲ, ἐρηνικός, ἐιρηνο-
ποίος, ἐιρηνοφύλαξ, παιδευτικός, ἀρχηγός, καὶ ἀρχικός, νομο-
θετικός, ἐντοιεῖν πεφυκὼς, θεοειδῆς. πολλὰ δὲ εἰνι ἀλογωτὰς
ἄν εἰσειν ἔχοι, καὶ ύπονόμωται. Ea tametsi Latinus
sermo commode non possit reddere, ob Græcæ lingua
proprietatem, tamen in hoc certe vertemus quo queant
intelligi. Regem laudato his titulis. Pater, miss, placi-
dus, lenis, providus, equus, humanus, magnanimus, liber,
pecunia contémptor, haud obnoxius affectibus, sibi ipsi im-
perans, dominans voluptatibus, ratione utens, acri ju-
dicio, perspicax, circumspectus, valens consilio, justus,
sobrius, numinum curam agens, hominum negotia curans,
stabilis, firmus, infallibilis, magna cogitans, auctoritate
præditus, industrius, confector negotiorum, sollicitus pro
his quibus imperat, servator, promptus ad beneficentiam,
lentus ad vindictam, certus, constans, inflexibilis, propen-
sior ad justitiam, semperque attentus ad id quod de Princi-
pe dictum est, libra in morem, facilis aditu, comis in con-
gressu, commodus alloqui voluntibus, blandus, expositus, cu-
ram agens suo parentium imperio, amans militum suorum,
qui strenue quidem bellum gerat, sed qui bellum non affectet,
pacis amans, pacis conciliator, pacis tenax, appositus ad
emendandos populi mores, qui ducem agere norit, ac Princi-
pem, qui leges salutares sciat condere, natus ad bene me-
rendum, divina specie. Sunt autem multa qua oratione di-
ci possint, singulis vocabulis explicari non possint. Hacte-
nus Pollucis sententiam expressimus. Jam si Ethnicus
moderator ejusmodi Principem deformavit Ethnico,
quanto sanctius simulacrum proponi convenit Princi-
pi Christiano.

Nunc quibus coloribus Tyrannum expresserit at-
tende. Ψέγων ἀνέρεις, τυραννίκος, ὄμος, θυγιαδης, βιαῖος,
πλεονεκτικός, φιλοχρήματος, καὶ τὸ τέ Πλατωνος, ἐρασιχρή-
ματος, ἀρταξ, καὶ τὸ τέ Ομήρος, δημοσίος, ὑπερόστης, ὑ-
περίφρων, δυστρόσιτος, δυστρόσοδος, δυστροσήγορος, δυσ-
έντευκτος, δυστρύγοτος, δύσθυμος, ἔμπληκτος, ταραχώδης,
ἡδονῶν ἥπτων, ἀκρατής, ἀκερατωρ, ἀλόγισος, μισάνθρωπος,
ἀδικος, ἀθελος, ἀνίσος, ἀνόσιος, νεκρός, εύκολος, εύμετάθε-
λος, ἐνεξαπάτητος, ράδιος, ἀνήμερος, ἐπιθυμίας ἐνδιδός, ἀ-

κόλασος, ὑπεριγής, πολεμοποίος, βαρύς, ἐπαχθής, ακάθετος,
ἀφόρητος. Quorum verborum hæc ferme sen-
tentia est: *Malum Principem vituperabis ad hunc modum.*
Tyrannicus, crudelis, effrus, violentus, occupator alieni,
avidus pecuniarum: οὐ quod verbum est, apud Platонem,
pecuniarum cupiens, rapax: οὐ quod dixit Homerus, popu-
li devorator, superbus, elatus, difficilis aditu, incommodus
ad conveniendum, durus ad congressum, incomis ad collo-
quium, male iracundus, irritabilis, terribilis, turbulen-
tus, volupatum servus, intemperans, immoderatus, in-
consideratus, inhumanus, injustus, inconsultus, iniquus,
impious, mente carens, levis, inconstans, οὐ qui facile de-
cipiatur, male facilis, immixtis, affectibus deditus, incor-
rigibilis, contumeliosus, bellorum auctor, gravis, mo-
lestus, incoercibilis, intolerabilis.

Cum Deus Nihil
invisus
Deo
quam
malus
Prin-
ceps.

longissime absit a natura Tyranni, verisimillimum
est, illi nihil invisius esse pestilente Rege: & cum
nulla bellua nocentior sit Tyranno, consentaneum
est, nihil invisius esse mortalibus omnibus, quam ma-

lum Principem. Quis autem vel vivere cupiat, Supe-

ris & hominibus pariter exosus & exsecratus? Proinde

Octavius Augustus, ubi sensisset caput suum cre-

bris conjurationibus peti, & alia oppressa, protinus

alia succederet, negavit tanti esse vivere, ut omnibus

invisus, incolumitatem suam tot civium sanguine tue-

retur. Proinde regnum, quod virtute admini-

stratur ac benevolentia, non solum quietius est ac

jucundius, verum etiam diuturnius ac stabilius: id

quod ex Veterum Annalibus facile poteris cognoscere. Nulla tyrannis tam munita fuit, quæ diu con-

stituerit. At quoties Reipublicæ status in tyrannidem

degeneravit, toties in exitium properasse compertum

est. Multos timeat oportet, qui timetur ab omni-

bus. Et tutus esse non potest, quem maxima pars ho-

minum cupiat extinctum.

Olim qui bene gessissent imperium, iis divini de-

cernebantur honores: at in Tyrannos ea lex erat, quæ

nunc est in lupos aut ursos, ut præmium esset ex pu-

blico, qui publicum hostem e medio sustulisset.

Primitus Reges non ob aliud constituti sunt, populi

consensu, quam ob eximiam virtutem, quam heroï-

cam vocant, velut divinæ proximam, & humana ma-

jorem. Originis igitur suæ Principes meminerint o-

portet, illud intelligentes, se ne Principes quidem

esse, si eo caruerint, quod primum Principes fecit.

Cum multæ sint formæ Rèrumpublicarum

Philosophorum omnium ferme consensus est, saluber-

rimam esse Monarchiam, nimirum, ad exemplar Dei,

ut rerum summa penes unum sit, verum ita, si is ad

imaginem item Dei, sapientia bonitateque cæteris

omnibus antecellat, & nullius indigens, nihil aliud

studeat, quam prodesse Reipublicæ. Quod si secus

fuerit, pessimus Reipublicæ status sit oportet, ut qui

pugnet cum eo qui est optimus. Si Princeps

contingat omnibus absolutus virtutibus, optanda sit

pura ac simplex Monarchia, verum quando id haud

scio an umquam contingat, quin potius magnum &

exoptandum, si detur mediocris, ut nunc sunt res

hominum, præstiterit Monarchiam Aristocratiæ &

Democritæ admixtam temperari diluique, ne quan-

do in tyrannidem erumpat, sed quemadmodum e-

lementa vicissim fese librant, ita simili moderamine

consistat Respublica. Quod si Princeps bene velit

Reipublicæ, sic interpretabitur, suam potestatem

hac ratione, non coerceri, sed adjuvari: si minus,

tanto magis expedit, ut sit quod unius violentiam

frangat ac retundat.

Cum multa sint dominandi genera, hominis in bel-

luas, heri in servos, patris in liberos, mariti in uxorem,

Regiam dominationem omnium excellentissimam ju-

dicat Aristoteles, eamque maxime divinam appelle-

bat, quod ea res quiddam homine majus habere videa-

tur. Quod si divinum est agere Regem, profecto Ty-

rannum agere, nihil aliud sit oportet, quod ejus vicem

agere, qui Deo dissimillimus est. Servus servo præ-

stantior, ut habet proverbium, ut dominus domino po-

tior, quod alia sit ars alia præclarior, alia functio alia me-

lior.

Ex Ari-

stotele.

lior. At Principem in optimo sapientiae genere oportet præcellere. Ea est ratio recte administrandi Rempublicam. Domini est jubere, servi parere. Tyrannus jubet quidquid lubuit: Princeps, quod Reipublicæ judicari optimum. Quinam igitur jubebit is, qui, quid sit optimum, ignoret? imo qui pessima pro optimis habeat, vel inscitia vel affectibus excæcatus?

Ut oculi est videre, aurium audire, narium olfacere, ita Princeps est populi rebus consulere. At non potest alia re consulere, quam sapientia: ea si careat Princeps, non magis consulat Reipublicæ, quam oculus videbit excæcatus.

Xenophon in Oeconomico libello scribit, divinum potius quam humanum, imperare liberis ac volentibus: sordidum enim, imperare mutis animantibus, aut coactis mancipiis: at homo divinum est animal, ac bis liberum, primum natura, deinde legibus: ideoque summæ virtutis est, ac plane divinæ, Regem sic temperare imperium, ut beneficium sentiat populus, servitutem non sentiat. Cave solum eos tuos esse putes, quorum opera in popinis, in venatu, in domesticis uteris ministeriis, cum sæpenumero nulli minus sint tui, sed universos cives ex æquo tuos esse ducito. Quorum si quis omnino delectus sit, eum tibi proximum & conjunctissimum habeto, qui vir sit optimus, qui patriæ, qui Reipublicæ amantissimus. Cum vires urbes tuorum, nolito sic tecum cogitare, Tantarum rerum dominus sum, hæc omnia mei sunt arbitrii, in hæc mihi licet quidquid libet. Si vero, quod bono Principe dignum est, cogitare voles, ad hunc cogitato modum, Hæc meæ credita sunt fidei, vigilandum igitur, quo meliora reddam quam acceperim. Cum innumeram tuorum multitudinem conflexeris, cave sic cogites, tam multos habeo servos: sed tot hominum millia de mea pendent sollicitudine, uni mihi se suaque tuenda crediderunt, me veluti parentem spectant: tot millibus prodesse possum, si me ipsum bonum præstitero Princepem: plurimum nocere, si malum. An non igitur magnopere curandum, ne sum improbus, ne tam multis noceam mortalibus? Cogitato semper, dominium, imperium, regnum, majestatem, potentiam, Ethnicorum esse vocabula, non Christianorum. Christianum imperium nihil aliud esse quam administrationem, quam beneficentiam, quam custodiam.

Ani-
mus in
corpo. Quod si hæc quoque vocabula te delectant, at illud memineris, facito, quod ab Ethnicis quoque Philosophis & perspectum & proditum est, non aliud modi esse imperium Princeps in populum, quam quale est animi in corpus. Dominatur animus corpori, quod magis sapiat quam corpus, sed dominatur magno corporis commodo potius quam suo: & animum regnare in corpore, felicitas est corporis.

Cor in
mem-
bris. Quod cor est in corpore animantis, id est Princeps in Republica. Si cor sincerum est, quoniam sanguinis ac spirituum fons est, vitam impertit universo corpori: sin vitiatum fuerit, exitium adfert membris omnibus: Verum ut ea pars in corpore animantis omnium postrema solet corrumpi, & in hac extremas vitæ reliquias superesse putant: ita decet Princepem, si quis morbus corripuerit populum, ab omni stultitiae lue quam integerimum esse. Ut in homine quod præstantius est imperat, nimur, animus: rursus in animo quæ pars est optima, ea præsidet, nempe, ratio: & quod dominatur in universo, id omnium est optimum, nempe Deus: Ita quisquis in Republica tamquam in magno corpore imperandi partis occupavit, eum oportet bonitate, sapientia, vigilanteque cæteros anteire. Et quanto magistratus antecellunt plebi, tanto Princeps antecedere debet magistratus.

Prepo-
sterum
Rempu-
blicam
ledi a
Princi-
pe. Si quid inest animo mali, id a corporis contagio proficiscitur, quod affectibus est obnoxium. Quidquid autem habet corpus boni, id ab animo scatet, velut a fonte. Ut autem præpostorum sit, ac præter naturam, si mala ab animo manent in corpus, & corporis bona animi vitio corrumpantur: ita vehementer absurdum fuerit, si bella, seditiones, corrupti mores, pravæ leges, corrupti magistratus, & id genus aliæ Reipublicæ pestes, ab ipsis Princepibus exoriantur, quo-

A rum sapientia componi decebat motus stultitia plebis coortos. At sæpenumero videmus civitates populi industria bene constitutas ac florentes, Principum everti culpa. Quam non Christianum est domini titulo Princeps placere, quem non pauci a Christo alieni refugierunt: & quod esse cupiebant propter ambitionem, dici domine nobebant ob invidiam. At Christianus Princeps idem nus. esse sibi fas putabit, vocari magnificentum?

Oc-
tavius
Augustus, quamvis scelere occuparat imperium, contumeliaz loco ducebat vocari Dominum: & hanc appellationem a mimo delatam, coram universo populo, vultu simul & voce renuit, velut eo vocabulo Tyrannis exprobraretur. Et hanc hominis Ethnici modestiam, non imitabitur Princeps Christianus? Si dominus es tuorum omnium, illi tibi servi sint necesse est. Proinde videndum est, ne juxta vetus proverbium, quot habes servos, totidem habeas & hostes.

Cum natura genuerit omneis homines liberos, & Princeps liberae naturam inducta sit servitus, quod Ethnicorum etiam leges fatentur, cogita quam non conveniat, peras. Christianum in Christianos usurpare dominium, quos nec leges servos esse voluerunt, & Christus ab omni servitute redemit. Siquidem Paulus Onesimum servum natum, a Baptismo fratrem prioris heri Philemonis appellat. Quam absurdum est eos pro servis habere, quos Christus eodem redemtos sanguine, in communem adseruit libertatem, quos iisdem tecum ait Sacramentis, quos ad eamdem immortalitatis vocavit hereditatem: & iis servitutis jugum inducere, qui communem tecum habent dominum, ac Principem Jesum Christum?

D Cum Christianorum unus sit Dominus, cur qui hujus gerunt vices, abs quovis malunt administrandi formam petere, quam ab hoc, qui solus est totus imitandus? Ab aliis decerpere licet, si quid forte virtutis adplor. mixtum habent. At in hoc absolutum est omnis virtutis ac sapientiae exemplar. Ea quidem stultitia videtur, sed infidelibus: nobis si vere fideles sumus, Dei virtus est, & Dei sapientia.

E Jam nolim te sic tecum cogitare: At istud servire est, non regnare. Imo hoc est pulcherrimum regnandi genus, nisi forte Deum servire existimas, qui mundum hunc gratis administrat, cuius beneficium experiuntur omnia, cum ad illum nihil redeat præmii: nisi animus servire videtur, qui cum corpore non egeat, tanto studio consulit illius commodis: nisi oculus cæteris membris servire putandus est, quod omnibus prospiciat. Rem ita tecum expendas licebit, si quis omneis homines, quos tuos vocas, Circes arte vertat in sues aut asinos, nonne dices deterius factum tuum imperium? Dices, opinor. At-

F qui plus juris sit in sues aut asinos quam in homines. Licet quo lubet agere, licet distrahere, licet interimere. Proinde deterius fecerit imperium, qui liberos cives verterit in mancipia. Quo præstantius est in quod geris imperium, hoc magnificenter ac splendidius regnas. Consulit igitur tuæ majestati, qui civium libertatem ac dignitatem tuetur. Deus ipse, ne coactis imperaret, & Angelis & hominibus liberum dedit arbitrium, quo splendidius & augustius redderet imperium revolu. suum. Et quisquam hoc nomine sibi magnus videtur, quod metu adactis civibus, ceu pecudibus imperet?

G Ne te fugiat, quidquid in Euangelicis aut Apostolicis litteris de tolerandis dominis, de parendo Præfectis, de honorandis Regibus, de pendendo tributo dictum est, id ad Ethnicos Princeps esse referendum, quod ea tempestate nondum essent Princeps ulli Christiani. Tolerari jubet impios magistratus, ne quid perturbetur ordo civitatis, modo suo fungantur officio, modo ne imperent impia. Honorem exigit Ethnicus Princeps, Paulus honorem jubet dependi: vestigal exigit, vult solvi vestigal: tributum exigit, jubet dari tributum. Nihilo enim deterior fit his rebus homo Christianus, & illi suum quoddam habent jus, neque sunt per occasionem irritandi. At quid de Christianis addit? Vos, inquit, inter vos nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis. Alioqui num ideo Christus debet Cæsari tributum, quia legitur soluisse didrach-

Jus Cæsarum? Idem in Euangeli cum insidioserrogaretur, num gens ut tum putabatur, Deo dicata, censum deberet Cæsari: nomisma jubet exhiberi, exhibitum non agnoscit, & velut ignarus, cuius sit imago & inscriptio sciscitur; cum responsum esset, Cæsaris esse, malitiosè tentantibus ambigue respondit, Date Cæsari quæ sunt Cæsaris, quæ Dei sunt Deo: simul eludens insidiosam quæstionem, & per occasionem ad Dei pietatem invitans, cui debemus omnia. Perinde quasi dixisset: Cæsari, quem ignoror, quid debeatis, vos videritis. Illud potius spectate, quid debeatis Deo, cuius negotium ago, non Cæsaris. Ne vero inter hæc cuiquam obrepat hujusmodi cogitatio; Quid igitur Principi suum jus adimis, & plus tribuis Ethnico quam Christiano; Imo Principi Christiano suum jus vindico. Jus est Ethnico Principi, suos metu premerre, ad serviles operas adigere, exigere possessionibus, expilare bonis, denique martyres facere, jus est Ethnici Principis. Num idem vis esse Christiano? Aut jus illius imminentum videbitur, si minus hæc illi liceant?

Verum jus Principi. Non perit suum jus ei qui Christiane gerit imperium, sed aliter possidet, & quidem multo tum præclarior, tum tutius. Id ita esse, his argumentis colligat. Primum tui non sunt quos servitio premis, consensus enim Principem facit. Verum ii demum vere tui sunt, qui sponte ac volentes tibi parent. Deinde cum metu adactos possides, ne dimidiatos quidem possides, corporum potiris, animi abs te sunt alieni. Cæterum cum Christiana caritas conciliat populum ac Principem, ibi tua sunt omnia, quoties res postulat. Non enim postulat bonus Princeps, nisi cum utilitas patriæ flagitat. Rursus ubi dominium est, non benevolentia, quantumvis multum exigatur, certe minus habet Princeps, quam cum nihil non habet. Nemo plus impetrat, quam qui nihil imperat, sed prometur. Ad hæc honos qui Tyranno exhibetur, ne honos quidem est, sed aut adulatio aut simulatio: nec obsequium, sed servitus: nec splendor est verus, quem ostentat, sed fastus: nec potentia, sed vis: quæ cuncta veris nominibus possidet, qui Christianum agit Principem. Nemini plus defertur honoris, quam qui non exigit honorem: nulli libentius obsequuntur homines, quam qui non requirit obsequium: in neminem libentius effundunt suas opes, quam in eum cui commissas sciunt ad publicam utilitatem cum scenore reddituras.

Mutuum ius populi ac Principis. Est mutuum inter Principem ac populum commercium. Tibi populus censum debet, debet obsequium, debet honorem. Esto, sed tu vicissim populo debes bonum ac vigilantem Principem. Cum exigis vectigal à tuis veluti debitum, fac prius excutias temet ipsum, ex illis officiis tui vectigal perfolleris. Aristoteles negat, dominii rationem esse saram in possidendo, sed magis in hoc, ut utare servis. Atqui multo minus Principatus positus est in titulis & imaginibus, in exigendo censu, sed in consulendo.

Cum Respublica corpus quoddam sit ex variis membris compactum, in quorum numero sit & Princeps ipse, licet eximium, ea moderatione conveniet uti, ut omnibus bene sit, non ut attenuatis cæteris unum aut alterum vegetum ac saginatum evadat. Quod si Princeps Respublicæ malis gaudet & alitur, neque pars est Respublicæ neque Princeps, sed prædo.

Prodidit Aristoteles servum vivam esse domini portionem, si modo is verus sit dominus. Est autem & amicitia parti cum toto, & utilitas utriusque ex altero. Id si verum est inter herum & mancipium de lapide (ut ajuvent) emptum, quanto magis inter plebem Christianam & Principem Christianum? Princeps qui nihil aliud cogitat, nihil aliud agit, nisi ut quam plurimum pecuniarum a civibus extorqueat, ut nummorum vim quantam potest maximam irretiat legibus, ut quam plurimo vendat magistratus & officia, quæso, utrum is Princeps dicendus est, an negotiator, an, ut verius dicam, prædo?

Soliditatem Principis. Croesus cum videret, urbe capta, Cyri milites magni tumultu discursantes, rogabat, quidnam ficerent. Cui respondent, facere eos, quod vicit exercitus fo-

A let, diripere bona civium: quid, inquit, audio? An *cum pa-*
sars ex Euango- non hæc jam tua sunt, qui me vicisti? Cur igitur isti *puli res*
lio. tua populantur? Hac voce monitus Cyrus, militem a direptione coercuit. Eamdem oportebit semper obversari Principis afimo; Hæc quæ extorquentur, mea sunt; Hi qui spoliantur & atteruntur, mei sunt, quidquid in hos pecco, in me ipsum pecco. Fac ita geras imperium, ut facile gesti queas reddere rationem: quam si nemo exacturus est, hoc magis etiam a temet ipso debes exigere. Futurum est enim, idque brevi, ut is abs te rationem exigat, apud quem nihil tibi profuerit Principem fuisse, nisi quod tanto rigidorem habiturus es judicem, quanto grandior potestas tibi fuerit commissa. Ut unus sis totius orbis Monarcha, hunc exactorem nec fallere poteris, nec effugere, nec terre- re, nec corrumpere.

B Postea quam te semel Reipublicæ dedicasti, jam non est tibi liberum tuo more vivere: personam quam suscepisti, sustineas, ac tuaris oportet. Nullus ad Olympicum certamen accedit, nisi prius secum expenderit, quid ejus certaminis lex postulet. Neque queritur sibi molestum esse solem, aut pulverem, aut sudorem, aut si quid est aliud hujus generis: quandoquidem hæc omnia cum ipsa ludi ratione conjuncta sunt. Ita qui suscipit imperium, prius suo cum animo debet expendere, quas res Principis officium exigat. Confusendum alienis commodis, propria negligenda. Vi-
C cilandum, ut aliis dormire liceat. Laborandum, ut aliis liceat otiali. Summa præstanta morum integritas, cum in aliis mediocris innocentia satisfaciat. Privatis affectibus omnibus exuendus est animus: & publicum gerenti negotium, nihil nisi de publico cogitandum. Beneficiendum etiam ingratiss, etiam non intelligentibus, etiam invitis. Hæc si non placent, cur ad imperii munus accedis? aut cur forte traditum non cedis alteri? Quod si non licet, certe in hujusmodi quempiam rejice functionem, cujusmodi te ipsum præstare oportebat.

D Apud Græcos sapientissime dixit sapiens quidam, quæ præclara sunt eadem esse difficultia. Proinde meminisse oportet, præstare bonum Principem, rem quidem esse omnium multo pulcherrimam, sed eamdem omnium longe difficillimam. Neque quidquam te moveat, si temporibus his quofdam videris

E Principes ita viventes, ut difficilius sit agere mediocrem patrem familiæ, quam ejusmodi Principem: nec omnino temere dictum videatur veteri proverbio, aut Regem, aut fatum nasci oportuit. Cum igitur cæteri mortales artem quam profiteri parent, prius adhibito studio discant, quanto majori cura Principem oportet administrandi rationem prædiscere? Ac cæteræ quidem artes quatuor rebus potissimum constant, natura, præceptis, exemplis, & usu. In Principe lene ac mansuetum ingenium requirit Plato. Nam acres & concitatos, ut ad disciplinas quidem idoneos fatetur, ita ad Rempublicam administrandam accommodos negat. Sunt naturæ vitia, quæ institutione curaque corrigi queant. At possit obtingere ingenium vel adeo stupidum, vel ita ferox ac violentum, ut in hoc formando frustra quis sumferit operam. Neronis natura corruptior erat, quam ut sanctissimus ille præceptor Seneca potuerit efficere, quo minus pestilentissimus evaderet Princeps. Præcepta statim, ut diximus, instillanda sunt, eaque digna vero Principe, & certa: & ob hanc causam Plato voluit sero Dialecticen attingi a custodibus, quod hæc in utramque partem differat, & minus firmas reddat de honesto, aut in honesto opiniones. Exemplum administrandi potissimum ab ipso F Deo petendum, & ab Homine Deoque Christo, ecclius dogmatis præcepta quæcumque sumenda erunt potissimum. Exercitatio, quæ postrema pars est, non perinde tuta est in Principe; nihil enim magni sit, si citharas aliquot obterat, qui studet bonus esse cithardus. At grave fuerit affligi Rempublicam dum Princeps discit administrare Rempublicam. Adsuescat quidem igitur jam inde a puero, sed quo melius judicet, instructus decretis, assidere consultationibus, interesse judicii, adesse creandis magistratibus, audire Regum

Vigilantia Principis. gum postulationes, verum ne quid statuat, nisi multorum judicio comprobatum, donec ætas & usus rerum certius judicium pararit. Si vere dixit Homerus, non esse Principis solidam dormire noctem, cui tot hominum millia, cui tantæ negotiorum moles commissæ sunt, si non sine judicio talem Æneam suum singit Virgilius, unde, quæso, Principi sit otium, totos fallendis, imo perdendi maximam vitæ partem alea, choræis, venatibus, morionibus, & his etiam nugacioribus nugis? Subvertitur Respublica factionibus, bellicis affligitur, latrociniorum plena sunt omnia, expilationibus immodicis plebes ad famem & laqueum adigitur. Opprimuntur ab inquis Proceribus tenues: corrupti Magistratus, non quod jus est, sed quod libet faciunt, & inter hæc velut otiosus, tum aleam ludit Princeps?

Non licet dormitabundum esse, qui clavo assidet, & in tantis rerum periculis stertert Princeps? Nullum mare tam graves habet tempestates umquam, quam omne regnum assidue. Semper itaque Principi vigilandum est, ne quid erret, qui non nisi plurimorum perniciose delinquit.

Otium & negotium Principis in quo? Magnitudo navis, aut mercium pretia, aut vectorum numerus, haud facit elatiorem bonum nauclerum, sed attentiorem. Ita bonus Rex, quo pluribus imperat, hoc vigilantior esse debet, non insolentior. Si cogitaris, quantam sustineas provinciam, numquam deerit quod agas. Si consueris publicis delectari commodis, numquam deerit quo oblectes animum, ut jam bono Principi non vacet ineptis voluptatibus otii tedium fallere.

Quod a sapientissimis viris præceptum est, optimam vitæ rationem esse diligendam, non jucundissimam, quod ea quæ sunt optima, consuetudo denique soleat jucunda reddere, id Principi cum primis est facendum. Si pictor ex tabula belle confecta voluptatem capit, si agricola, si olitor, si faber suis fructus laboribus, quid Principi debet esse jucundius, quam si contempletur Rempublicam sua opera redditam meliorem ac florentiorem? Ut negari non potest, operosam esse rem, bonum agere Principem, ita multo est operosius, malum agere Principem. Longe minus habent negotii, quæ naturam & honesti rationem sequuntur, quam quæ fucis & arte constant. Cum apud te recoles, hoc bellum prudenter effugi, bene seditionem illam quam minimo sanguine compescui, illo viro ad magistratum adscito, probe consului Republicæ meoque nomini, si vere Princeps es, mirum ni ingentem animo sentis voluptatem. Atque ea demum voluptas Christiano digna est Princeps; hujus materiam ipse tibi quotidie benefactis suppedita, plebejas illas oblectatiunculas vili popello relinque.

Diversum Midea ac Solomoni volumen. Laudatur ab omnibus Solomon, qui cum integrum esset optare quidquid vellet, protinus accepturus quidquid petisset, non optarat opum vim, non totius orbis imperium, non exitium inimicorum, non insignem famæ gloriam, non voluptates, sed sapientiam: neque quamvis sapientiam, sed eam, qua posset regnum sibi creditum cum laude administrare. E diverso damnatur ab omnibus Mida, cui nihil auro fuerit antiquius. At cur aliud in historiis, aliud in vita judicium? Optamus Principi felicitatem, optamus victoriam, optamus laudem, optamus longævitatem, optamus opulentiam. Si vere diligimus Principem, quin illud potius optamus, quod unum optavit Solomon? Et ne stulte videatur optasse, hoc nomine laudatus est a Deo. Cur nihil minus ad rem pertinere judicamus, quam id quod solum ad rem pertinet? Imo non desunt qui credant hoc ipsum ad imperii functionem officere, si sapiat Princeps. Languescit, inquiunt, animi vis, & redidit timidior. At ista temeritas est, non audacia: stupor, non animi vigor, ob hoc nihil timere, quod nihil judices. Ex aliis fontibus petenda est Principis fortitudo. Ad istum modum plurimum audent juvenes, sed plus etiam furiosi. Salutaris est timiditas, quæ dum periculum indicat, docet vitare, quæ a turpibus ac perniciiosis institutis cohibet. Plurimum perspiciat

A oportet, qui unus prospicit omnibus: plurimum sapiat necesse est, qui solus consulit universis. Quod Deus in universo, quod sol in mundo, quod oculus in corpore, hoc oportet esse Principem in Republica. Prisci sapientes, quibus mos erat hieroglyphis uti, rerum gma Regis ænigmatis vivendi rationem adumbiantes, Regis imaginem ad hunc repræsentabant modum, ut oculum pingerent, addito sceptro, vitæ rectitudinem, & animalium nullis rationibus ab honesto deflectendum, cum prudentia, vigilantiaque summa conjunctum, significantes. Alii Regium sceptrum ad hunc modum se effingebant, in summo erat ciconia, pietatis symbolum, in imo hippopotamus, animal efferum & noxiū: ilud, videlicet, innuentes, si quid in Principiæ sœviant affectus efferi, quod genus ira, vindictæ cupiditas, pacitas, violentia, ut eos motus pietas in patriam vincat prematque. Ad insolentiam fortunæ licentia, rerumque successus invitat, sed plus valeat amor patriæ.

B Apud Thebanos inter sacras imagines visebantur olim, auctore Plutarcho, quæ sederent sine manibus, harum prima oculis etiam carente. Quod sedet, admonet, magistratus ac judices animo sedato esse oportere, nec ullis affectibus perturbato. Quod manibus carent, innuit, eos ab omni munere corruptela puros & integros esse debere. Porro, quod Princeps oculis quoque caret, significat, Regem adeo non abduci munib[us] ab honesto, ut nec ullius personæ tangatur respectu, quo tantum auribus rem accipiat.

C Quin & in ipsis quibus ornatur insignibus philosophari Cultus discat. Quid indicat unctio Regia, nisi summam animi clementiam? Quid capit is diadema, nisi numeris omnibus absolutam sapientiam? Quid collo addita torques, nisi virtutum omnium concentum & harmoniam? Quid gemmarum multiplici colorum gratia nitentium lumina, nisi virtutum excellentiam, & quod quidquid honestum, id in Principiæ eximium esse oporteat? Quid ardens purpura, nisi vehementem erga cives caritatem? Quid insignia, nisi ut majorum suorum decora velæquet, vel superet? Quid gladius prælatus, nisi hujus præsidio patriam oportere tutam esse, tum ab hostibus, tum a scelerosis?

D Primum manus boni Principis est, quam optima velle: proximum, quibus rationibus evitari, aut tolli mala, contra bona, comparari, augeri, confirmarique possint, perspicere. In homine privato fortasse satis est bona mens, cum & legibus admoneatur, & magistratus præscribant, quid sit agendum. At in Principiæ parum est bona mente prædictum esse, ut velit optima, nisi accesserit sapientia, quæ commonstret, quibus viis id quod cupid, adsequi queat. Quantulum interest inter statuam marmoream, Crœsi aut Cyri inscriptam titulo, diacladem sceptroque magnifice insignitam, & Principem sine pectori? nisi quod illa nullius incommode stupet, hic magno Republicæ malo stultus est. Nec corporis aut fortunæ bonis temet ipsum æstimes, sed animi. Nec aliorum laudibus te ipsum metiaris, sed tuis ipsis factis.

E Cum sis Princeps, videto ne quam admittas laudem, nisi dignam Principem. Effert aliquis formam tuam, cogita ad istum modum laudari foeminas. Si quis admiratur facundiam, memineris istam Sophistarum ac Rhetorum esse laudem. Si robur & corporis vires prædicat aliquis, scias ita laudanos athletas, non Principes. Proceritatem extollit aliquis, sic tecum cogita, hic me recte laudet, si quid ex alto foret detrahendum. Est qui divitias tuas laudibus vehat, fac cogites ita laudari negotiatores. Puta te nihil adhuc audisse dignum Principem, dum audis istiusmodi præconia. Quænam igitur propria Principum laus est? Nempe, si a tergo pariter & fronte sit oculatus, βλέπων, ut inquit Homerus, πεότεω καὶ ἐπίτεω, hoc est, si quam plurimum sapiat, præterita respiciens, futura prospiciens, deinde quidquid sapiat, patriæ sapiat, non sibi: quamquam non alia ratione sibi magis potest sapere, quam si patriæ sapiat. Si quis hoc pacto laudet Medicum, formosus est, robustus est, ac bonis lateribus, bene nummatus est, bellus est aleator, scite saltat, belle canit, docte ludit pila: nonne protinus tecum cogi-

F . Tom. IV. Oo 2 tabis,

tabis, quid hæc ad Medicum? At cum audieris eadem a stultis laudatoribus, multo magis cogita, quid hæc ad Principem. In medico tria potissimum requiruntur. Primum, ut calleat artem medendi, noritque corporum & morborum vim, & quid cui malo debeat adhiberi. Proximum, ut sit bonæ fidei, neque quidquam spectet præter ægrotantis salutem: nam multos ambitio, aut lucrum huc adducit, ut venenum ministrent pro remedio. Tertium, ut justam curam ac diligentiam adhibeat. At eadem multo magis præstanda sunt Principi.

Aristoteles in Politicis suis, quid tandem exigit a Principe vir Ethnicus? num Nerei formam, aut Milonis vires, num Maximini proceritatem, num Tantali talenta? Nihil horum. Quid igitur? Summam & absolutam virtutem, in privatis contentus mediocritate.

Nemo Princeps bonus, nisi vir bonus. Si potes simul esse Princeps & vir bonus, fungere pulcherrimo munere: sin minus, abjice Principem potius quam ut ea gratia vir malus fias. Virum bonum invenire licet, qui bonum Principem non possit agere. At bonus Princeps esse non potest, qui non idem sit vir bonus. Quamquam nunc eo redierunt quorundam Principum mores, ut hæc duo multum inter se pugnare videantur, vir bonus & Princeps: planeque itulum & ridendum habeatur in Princeps prædicando boni viri facere mentionem.

Regem agere non potes, nisi te ratio rexerit, hoc est, nisi in omnibus consilium ac judicium sequaris, non animi cupiditatem. Nec aliis potes imperare, nisi prius ipse parueris honesto.

Voces indigne Princeps. Absit procul ab animo Principis vox illa plus quam tyrannica: Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas. Ac multo magis illa quæ jam in publicam hominum execrationem abiit, Oderint dum metuant. Tyrannicum imo foemineum est, animi libidinem sequi, & pessimus diuturnitatis custos est, metus. Sit hoc perpetuum Principis decretum, lædere neminem, prædelle omnibus, præsertim suis: mala vel tolerare, vel mederi, prout judicabit in rem communem expedire. Qui hunc animum non adfert ad Rempublicam, Tyrannus est, non Princeps. Si quis te pro Princepe Tyrannum aut prædonem appellat, nonne vehementer commoveberis, & atrocia parabis supplicia? & merito. Est enim atrox, nec ullo pacto ferenda contumelia. At illud mihi jam cogites, velim, quanto contumeliosior est in se ipsum, qui volens talis est, qualem ille prædicat? Nam gravius est esse furem quam dici, & atrocius est vitiare virginem, quam vitium exprobare.

Beneftis patratur bona fama. Ut bene audias, id certissima consequeris via, si qualem te cupis prædicari, talem temet ipsum exhibeas. Non est vera laus quæ extorquetur metu, aut tribuitur ab adulatoribus. Et male agitur cum fama Principis, si hujus præsidium in silentio minis indictum est. Jam ut maxime tua fileat ætas, certe loque-

A tur posteritas. Quamquam quis umquam tam formidabilis fuit Tyrannus, ut omnium linguas cohibere potuerit? In primis cavendum Christiano Principi, quod graviter a Seneca scriptum est: Inter eos qui Reges appellantur, inveniri nonnullos, cum quibus si conferas Phalaridem, Dionysium, Polycratem, quorum & ipsa vocabula in omnium tectorum abominationem abierunt, indigni sint, qui Tyranni vocentur. Neque enim refert qua via, sed quo tendas. Qui ad commodum publicum spectat, Rex est: qui ad suum, Tyrannus. At quo tandem nomine censemus istos qui suam felicitatem patriæ malis alunt, & re prædones agunt, nomine Principes, sed falsissimo?

Plato vetuit legibus suis, ne quis Deum ullius mali causam diceret, propterea quod natura bonus sit ac beneficus. At Princeps Dei simulacrum quoddam est, si vere Princeps sit. Quantum igitur abhorrent ab hoc exemplari, qui sic rem gerunt, ut quidquid malorum in Republica cooritur, id ipsorum virtus cooriat?

Nec audiendus est, si quis hic forte clamitet adulator: at istud est Principem in ordinem cogere. Imo resor qui Principi licere vult quod honestum non sit, is eum in ordinem cogit. Quid enim est aliud Principem in ordinem cogere, quam talern reddere, quale est hominum vulgus? ut iræ, ut libidini, ut ambitioni, ut avaritiae serviat, ut stultitiae sit obnoxius? Indignum vero facinus & non ferendum, si hoc non licet Principi, quod non licet Deo. Non postulat sibi licere Deus, ut secus agat quam honesti dictat ratio: quod si faceret, jam nec Deus esset. Proinde qui Principi licere vult, quod pugnet cum natura aeratione Principis, is demum illum Principis honore spoliatum unumquempiam e media plebe facit. Non pudeat Principem honesto parere, cui paret ipse Deus. Neque se putet minus esse Principem, si ad summi Principis imaginem pro virili accesserit.

Hæc atque hujusmodi boni Principis semina statim inserant in rude pueri pectus, hinc parentes, hinc nutritices, hinc præceptor, hæc volens discat, non coætus. Sic enim convenit institui Principem, qui liberis ac volentibus sit imperaturus. Discat amare virtutem, horrere turpitudinem, & ab inhonestis pudore, non metu coeretur. Et quamquam nonnulla boni Principis spes in emendatis moribus ac moderatis affectibus est sita, præcipua tamen est in rectis opinionibus. Nam mores mālos aliquoties & pudor corrigit, depravatos affectus vel ætas emendat vel admonitio. Cæterum ubi persuasum est, id cum virtute conjunctum est, quod procul abest ab honesto, & id egregium esse Principis munus, quod plus quam tyrannicum est, hoc est ubi fontes sunt infecti, a quibus omnes vitæ profiscuntur actiones, tum difficultatum fuerit mederi. Proinde in hoc primam ac præcipuam esse curam oportet instaurant, sicuti dictum est, ut pravas vulgi opiniones penitus ex animo revellat si quæ forte insederint, & saltantes Christiano Princeps dignas inferat.

C A P U T I I.

DE ADULATIONE VITANDA PRINCIPI.

Apoph. thegma argutum. Atque id fieri non potest, nisi modis omnibus arteantur assentatores, cui pesti maxime obnoxia est magnorum Principum felicitas. Jam ipsa ætatis simplicitas huic malo præcipue patet, partim quod naturæ propensione blandis magis gaudeat quam veris, partim ob rerum imperitiam, quo minus suspicatur insidias, hoc minus cavere novit. Et ne quis hoc ceu leve malum existimet negligendum, sciat florentissima summorum Regum imperia, linguis adulorum fuisse subversa. Nec usquam gravi tyrannide legitimus oppressam Rempublicam ubi non præcipue partes tragœdiæ fuerint assentatorum. Perspectum habebat hoc Diogenes, ni fallor, qui rogatus, quod esset animal omnium maxime noxiū; si de feris, inquit, sentis, Tyrannus; si de cicuribus, Adulator. Habet hæc pestis blandum quoddam venenum, sed adeo præsen-

F tanum, ut olim hoc dementati Principes orbis domitores, nequissimis palponibus se ludendos & equitandos permiserint: & in omnium terum dominos hi teterimi homunculi libertini, nonnumquam & servi dominabantur.

Primum igitur providendum erit, ut nutrices adhibeantur, aut prorsus immunes ab hoc morbo, aut certe quam levissime obnoxiae. Nam ipse sexus solet huic malo peculiariter obnoxius esse: deinde plerumque nutrices in matrum abeunt affectus, quarum vulgus liberorum ingenia sæpenumero corrupti indulgentia: imo totum hoc genus quoad fieri potest, arcendum a futuro Princepe, natura pene ipsa duobus maximis affine malis, stultitiae & adulacioni. Proxima cura erit, ut sodales adjungantur ingenio liberali, & alioqui in hoc formandi ab eo qui iniituit, ut comes fint.

sint citra adulationem, ut ita consuescant urbane loqui, ne quid tamen in gratiam fingant aut mentiantur. Nam de præceptore deligendo, jam dictum est.

Neque mediocre momentum est in ministris, qui frequenter obsecundant cupiditatibus puerorum, vel ob stultitiam, vel quod hinc emolumenti nonnihil ad se redditum sperent. Oportebit igitur hos, quoad fieri potest, cordatos & integros ad id muneric delegare, & insuper monitis ac minis ab assentando deterre, ac rursum præmiis invitare, ut sancte suo fungantur officio. Qua quidem in re magnopere conducet, si qui deprehensus fuerit hoc agere, ut alloquii & obsequis illiberalibus, Principis animum ad ea sollicitet, quæ parum digna sunt Principe, is in aliorum exemplum publice det poenas, etiam capitis si delicti modus hoc postularit. Neque hoc cuiquam crudele videri debet, si cum furem, qui pauculos nummos forte nactus sustulit, capite puniamus, idque præter omnium legum veterum exemplum: de eo extremum sumatur suppli- cium, qui id inficere voluerit, quo nihil habet patria melius aut pretiosius. Quod si rei novitas obstat, quo minus persuaderi queat (tametsi Alexander Romanus Imperator, Thurinum fumi venditorem, palo alligatum, subiectis viridibus lignis, fumo necari jussit) arte fieri potest, ut alia via paretur exemplum, si qui forte de alio quopiam capitali facinore convictus erit, tamen hoc titulo puniatur, quod Principis futuri mentem pestilenti adulacione corruperit. Si in poenis mali dati rationem convenit expendere, plus laedit Rempublicam pestilens adulator, qui primam illam Principis ætatem tyrannicis opinionibus corrumpit & inficit, quam qui publicum ærarium expilarit. Qui Principis monetam adulterarit, in hunc exquisitis suppliciis animadvertis- tur: & propemodum præmium est iis, qui Principis animum corruerint.

Atque utinam saltem apud Christianos minus verum esset illud Carneadis apophthegma, qui negavit quidquam recte disci a Regum filiis, præter artem equitan- di, quod cæteris in rebus omnibus omnes obsecudent & assententur: at unus equus quoniam haud intelligit, patricius insideat an plebejus, dives an pauper, Princeps an privatus, tergo excutit, quicumque parum scite infederit. At nunc saepenumero videmus fieri, ut non nutrices solum ac sodales Ministriquæ, Principum liberis adulentur: verum & ipse præceptor moderatorque pueritæ, suum agat negotium, non hoc spectans ut Principem dimittat meliorem, sed ut ipse discedat locupletior. Ad gratiam non raro loquuntur & ii qui de rebus sacris concionantur, aucupantes Principis & aulicorum favorem: aut si quid reprehendunt, ita mordent, ut tum maxime adulentur. Non hæc loquor, quod istos probandos existimem, qui seditionis clamoribus debacchantur in vitam Principum, sed quod ab his citra contumeliam, boni Principis exemplar proponi cupiam, nec probari per assentationem in Christiano Principe, quæ in Ethnicis damnarunt Ethnici: neque libere monent magistratus, neque satis amice consulunt consiliarii. Nam Proceres, quoniam fere studiis inter se dissentunt, certatim omnes Principis favorem ambunt, sed quo premant adversarium, vel ne quam ansam nocendi ministrent inimico. Adulantur Sacrifici, assentantur Medici. Nam ab Oratoribus aliunde missis, meras audire laudes, jam ubique solenne est. Supererat una sacra anchora, quæ & ipsa saepenumero fallit: nimirum ii quos vulgus Confessores Regionis vocat: ii si integriforen ac prudentes, certe in illo altissimo secreto possent amanter ac libere monere Principem. Verum plerumque fit, ut, dum suis quisque commodis studet, publicæ utilitatis rationem negligat. Ac minus quidem laedunt Poetæ Rethoresque, quorum nemini jam ignotum est institutum, Principum laudes non ex ipsis meritis, sed ex suo metiri ingenio. Longe pestilentius est Magorum ac Divinorum genus, qui Regibus longævitatem, victorias, triumphos, voluptates & imperia pollicentur. Rursum aliis subitam mortem, cladem, molestiam, exsilium minantur, abusi ad id spe metuque, duobus præ-

A cipuis humanæ vitæ Tyrannis. Ad hunc ordinem pertinent Prognostæ, qui ex astris futura præfigiunt, quorum an ulla sit ars, non est hujus loci discutere. Certe ut nunc vulgo utuntur, non mediocrem pestem adfert rebus humanis.

Sed est omnium pestilentissimum adulatorum genus, qui specie libertatis assentantur, ac miro quodam artificio dum repugnant, impellunt, dum objurgant, laudant. Hos mire depinxit Plutarchus in libello cui titulum fecit, *Quomodo dignosci possit amicus ab adulatore.*

B Sunt autem duæ ætates quæ potissimum expositæ sunt adulacioni, pueritia ob rerum inscitiam, & senectus ob animi imbecillitatem. In quavis autem ætate stultitia, quæ semper philautiam comitem dicit. At recte monuit Plato, periculosissimum esse adulandi genus, cum quis ipse sibi palpo est, & ob id sese facile præbet aliis idem agentibus, quod ipse jam sua sponte agebat.

C Erit tacita quædam adulatio & in picturis, statuis ac titulis. Sic Alexandro Magno adulatus est Apelles, pingens eum fulmen manu torquentem. Et Octavius Apollinis effigie pingi gaudebat. Eodem pertinent immanes Colossi, quos clim Imperatoribus erigebant, supra modum humanæ magnitudinis. Fortassis hoc aliqui leviculum videbitur, sed est nonnihil & in hoc momenti, ut Principem eo cultu habituque repræsentent artifices, qui sapiente gravique Principe maxime dignus sit. Et præstat aliquid agentem effingere, quod ad Rempublicam attineat, quam otiosum: velut Alexandrum in cognoscendis causis alteram aurem manu opposita claudentem. Aut Darium malum Punicum tenentem, aut Scipionem sponsam juveni intactam restituentem, auro quod offerebatur rejecto. Hujusmodi salutaribus picturis decet ornari Principum aulas, non iis quæ lasciviam, fastum aut tyrannidem doceant.

D Jam in titulis haud equidem negarim Principi suum honorem esse tribuendum, malum tamen ejusmodi, qui nonnihil admoneant Principem officii sui, hoc est, malum Integerrimum, In corruptissimum, Sapientissimum, Clementissimum, Beneficentissimum, Cordatissimum, Vigilantissimum, Moderatissimum, Patriæ studiosissimum vocari, quam Inclytum, Invictissimum, Triumphantem, semper Augustum, ut ne commorem interim Celsitudines, Sacras Majestates, Divinitates, & his etiam adulantiores titulos. Probo moment quo nunc Romanum Pontificem Sanctissimi titulo honorant. Dum enim hæc audit assidue, commonefit quid ab illo præstari oporteat, & quid in illo sit pulcherrimum, non si ditissimum sit, aut latissime imperet, sed si sanctimonia præcellat.

E Quod si visitari non potest, quo minus hæc audiat nonnumquam Princeps vel invitus, tamen haud oportet dissimulare, quibus magis delectetur. Alexander Severus usque a- solemni bus: fertur invisos habuisse adulatores omnes, ut si quis salutasset abjectius, aut adulantius inflexisset caput, protinus cum convicio submoveret hominem: quod si dignitas aut magistratus quempiam a convicio vindicasset, hunc vultus austeritate castigabat.

F Præmonendus est igitur puer, ut hos titulos quos audire cogitur, in suum sibi vertat commodum. Audit, Pater Patriæ: cogitet nullum umquam titulum Principibus additum, quam Patris Patriæ, qui magis proprie quadraret in bonum Principem. Id igitur sibi agendum, ut hoc titulo dignus appareat. Ita si cogitat, admonitio fuerit: si secus, adulatio.

In invictus dicitur, cogitet quam sit absurdum Invictum dici, quem vincit iracundia, qui quotidie servit libidini, quem captivum quo lubet ducit agitque ambitione. Eum demum vere invictum esse, qui nulli cedit affectui, nec ulla rerum specie ab honesto potest defletri.

G Cum Serenissimus appellatur, succurrat Principis esse officium, omnia tranquillare, omnia compondere. Quod si quis per ambitionem aut iram, seditionibus ac bellorum tempestibus perturbat ac miscet universa, hunc titulus Serenissimi non ornat, sed vitium illi suum.

exprobrat. Cum dicetur Inclytus, cogitet nullum esse verum decus, nisi quod a virtute recteque factis proficiscitur. Quod si quem conspurcat libido, contaminat avaritia, fœdat ambitio, quid aliud est Inclyti cognomen quam admonitio, si quis erret imprudens: convicium, si prudens peccet? Cum audiet regionum titulos, non statim cristas erigat, veluti tantarum rerum dominus: sed sic cogitet, quam multis bonum Principem debeo. Si Celsitudines, Majestates, Divinitates ingeret aliquis, meminiret hæc non competere, nisi in eum qui ad Dei exemplum administret imperium, cœlesti quadam animi magnitudine. Cum audiet solennes panegyricos, ne protinus credat, aut faveat suis laudibus, sed si talis nondum est, qualis prædicatur, admoneris cogitet, detque operam ut iis laudibus aliquando respondeat. Sitalis jam est, admitti debet, ut se ipso melior evadat.

Quin ipsas etiam leges oportebit habere suspectas. Assentantur & hæc nonnumquam Principi, nimirum, vel collectæ vel conditæ ab his qui Regibus aut Imperatoribus erant addicti. Cum negant Principem teneri legibus, cum semet illi submittunt, cum jus in omnia tribuunt, caveat ne statim putet sibi licere quidquid animo collibuit. Bono Principi tuto permitti possunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil.

Libri libere moment. Ac prudenter quidem Demetrius Phalereus ad e-volvendos libros invitat, quod sæpen numero, quæ non ausint admonere Principis amici, ex his cognoscat. Verum ad hoc prius antidoto præmuniendus est ad hunc modum. Hic quem legis, Ethnicus est, tu qui legis Christianus. Hic cum multa præclare dicat, tam exemplar boni Principis parum recte adumbravit: cave ne quidquid usquam offenderis, id protinus tibi putes imitandum, sed omnia ad Christi regulam exigito.

Lectionis mala inficit ingenuum. Ac primum quidem delectus habendus in auctori-bus. Plurimum enim refert, quos libros primum legat & imbibat puer. Inficiunt animos colloquia mala; at non minus lectio mala. Abeunt enim in mores & in affectus mutæ illæ litteræ, præsertim si naçtæ sint inge-nium ad morbum aliquem proclive: veluti puer natu-ra ferox ac violentus, haud magno negotio commo-vebitur ad tyrannidem, si non præmonitus antidoto, Achillem, aut Alexandrum Magnum, aut Xersem, aut Julium legerit. At hodie permultos vide-mus, Arcturis, Lanslotis, & aliis id genus fabulis delectari, non solum tyrannicis, verum etiam pror-fus ineruditis, stultis & anilibus, ut consultius sit in Comœdiis, aut Poetarum fabulis horas col-locare, quam ejusmodi deliramentis. Quod si

Qua primum legenda Princi-pi. quis meo velit uti consilio, statim a tradita loquendi ratione, proponet Proverbia Solomonis, Ecclesiasticum, & librum Sapientiae, non ut puer ab ostentatore interprete quatuor illis Theologorum sensibus torqueatur, sed ut paucis accommodare commonstret, si quid ad boni Principis officium pertinet. Cum primis au-tem inserendus est amor & auctoris & operis. Regno destinatus es, hic regnandi docet artem. Regis es filius, Rex futurus, audies Regem omnium sapientissi-mum, quid doceat filium suum, quem ad regni succe-sionem præparat. Mox Euangelia. Et hic magni referet, quibus modis ad amorem auctoris & operis inflammetur animus pueri. Non parum etiam situm erit in dexteritate & commoditate interpretantis, ut bre-viter, ut dilucide, ut plausibiliter etiam ac vivide do-ceat, non omnia, sed quæ potissimum ad Principis munus attinent, quæque ad pernicioſissimas vulgarium Principum opiniones ex animo revellendas faciunt. Tertio loco Plutarchi Apophthegmata, deinde Moralia: nihil enim his sanctius potest inveniri, cùjus & vitas proponi malim, quam cujusquam alterius. Plu-tarcho proximum locum facile tribuerim Senecæ, qui scriptis suis mire exstimulat & inflammat ad honesti studium, lectoris animum a sordidis curis in sublime sub-vehit, peculiariter ubique dedocens Tyrannidem. Ex Politicis Aristotelis, ex Officiis Ciceronis permulta de-

A serpere licebit, non indigna cognitu. Sed sanctius hisce de rebus locutus est Plato, mea quidem sententia, & hunc ex parte secutus Cicero in libris de Legibus: nam de Republica interciderunt.

Jam vero non negaverim, ex Historicorum lectione præcipuam colligi prudentiam, verum ex iisdem sum-mam perniciem hauries, nisi & præmunitus, & cum delectu legeris. Vide ne tibi imponant celebrata secu-lorum confensu nomina scriptorum aut Ducum. Herodotus, Xenophon, uterque Gentilis fuit, & plerumque pessimum proponunt Principis exemplar, etiam si in hoc ipsum scripserunt historiam, ut aut delectarent narratione, aut egregii Dicis imaginem effingerent. Sallustius, Livius multa quidem præclare, addo, erudi-te omnia, sed non omnia probant quæ narrant, & quædam probant haudquaquam probanda Principi Chri-stiano. Cum Achillem audis, cum Xersem, Cyrus, Darium, Julium, ne quid te rapiat magni nominis præstigium. Magnos ac furiosos latrones audis: sic enim illos aliquoties vocat Seneca.

Et tamen si quid in horum gestis inciderit dignum *Quomo-dō exempla veren-dain bonum.* bono Principe, id curabis ceu gemmam & sterquilino colligere. Nullus enim umquam fuit Tyrannus usque adeo illaudatus, qui non aliqua immiscuerit, quæ si vir-tute gesta non sint, certe ad virtutis exemplum queant accommodari. Permulta sunt in Phalaridis epistolis, quæ sancto quoque Rege videantur non indigna. Et satis Regaliter in Perillum crudelitatis instigatorum, suum retoris inventum. Permulta furiose Alexander, sed recte a Darii mulieribus captivis abstinuit, & recte mulierem reduci domum jussit, ubi sensit esse conjugatam. Hæc igitur e multis erunt excerpenda, & vehe-mentius accendunt Ethnicorum, aut illaudatorum ho-minum exempla. Si sic sibi temperavit Tyrannus & a Christo alienus, si juvenis & viator hanc sanctimoniam præstitit hostium foeminis, quid me facere convenit erga meas Principem Christianum? Si tantum fuit ani-mi mulierculæ, quid a viro præstari decet? Si id pro-bro datum est Ethnico Principi, & ab Ethnici, quanto studio mihi vitandum, Christi religionem profi-tenti?

Porro quibus rationibus oporteat exempla per amplificationem conferre, satis, opinor, indicavimus in libello, De Copia Rerum. Cæterum & vitiosa exem-pla in bonum deflecti possunt. C. Cæsar is industria, & animi sublimitatem quam ille male præstitit ambitioni, tu bene impende patriæ commodis. Clemen-tiam quam ille simulavit ad parandam fulciendamque Tyrannidem, tu ex animo adhibe ad conciliandam civium tuorum in te caritatem.

Quin pessimorum Principum exempla nonnum-quam magis accendunt ad virtutem, quam optimorum aut mediocrium. Quem enim non avocet ab avaritia, Titi Vespasiani vectigale lotio collectum, & feedissimo facto par dictum: *Luci bonus est odor ex re qualibet.* Et exsecranda vox Neronis, qua solet mandare magistratus, *scis quid mihi sit opus, & cura ne quis quid habeat.* His rationibus fiet, ut quidquid obvium fuerit in Historiographis, vertatur in exemplum recte agen-di.

E tanta Ducum turba, fac, optimos tibi de-ligas, velut Aristidem, Epaminondam, Octavianum, Trajanum, Antoninum Pium, Alexandrum Mameam: nec hos tamen ita, ut totos velis exprimere, sed quod in optimis sit optimum, id tibi deligas; alioquin est quod vites etiam in Davide ac Solomone, Regibus a Deo laudatis.

Alioqui quid fingi possit insanius, quam hominem Christi sacramentis initiatum, Alexandrum, Julium, aut Xersem sibi proponere, quorum vitam incessunt etiam Ethnici Scriptores, si quibus judicium fuit pau-lo sanius? A quibus ut superari turpissimum est, si quid recte gesserunt, ita totos imitari velle Christianum Principem, extremæ dementiae sit.

Præmonendus est Princeps, ut nec ea quæ in sacris *Vetus* voluminibus legerit, continuo putet imitanda. Discat *infrumen-tum* Hebræorum pugnas & cædes, immanitatem in hostes, ad allegoriam cœlē vocanda, alioqui pestiferam esse ho-*quomo-rum*

dole-
gen-
dum.

rum lectionem. Longe aliud permissum pro ratione temporis illi populo, aliud traditum cœlesti populo Christianorum.

Quoties Princeps librum sumet in manum, hoc animosum, non ut delectetur, sed ut melior a lectione discedat. Facile invenit unde reddatur melior, qui hoc vehementer studet ut melior fiat. Magna pars bonitatis est, velle bonum fieri, veluti qui morbum ambitionis, aut iracundia, aut libidinis agnoscit & odit, & in hoc explicat librum, quo malo suo medeatur, is facile reperit, quo molestiam vel depellat, vel leniat.

Quomo-
do mo-
nendum
Prin-
cps.

A nullis auditur verum sincerius, aut commodius, neque minore pudore quam a libris. Sed tamen sic amicos assuefaciat Princeps, ut qui libere monent, intelligant se gratiam inire. Est hoc quidem eorum qui

A cum Principe consuetudinem agunt, ut in tempore, ut commode, ut amice moneant, sed tamen conveniet etiam parum dextre monentibus ignoscere, ne recte monituri, ullo exemplo deterreantur ab officio.

In gravi tempestate quantumvis docti nautæ patiuntur se a quovis admoneri. At regno numquam deest tempestas. Quis satis laudarit Philippi Macedonum Regis civilem prudentiam, qui liberum esse jussit eum a quo clam submonitus est, quod pallio subducto in genu parum decore sederet. Quod ille fecit in re levicula, id multo magis faciendum Principi in rebus patriæ periculosis, velut in suscipiendis peregrinationibus, in novandis legibus, in pangendis foederibus, in movendo bello.

C A P U T III.

A R T E S

P A C I S.

JAm tametsi prisci Scriptores universam administrastradæ Republicæ rationem, in duplices artes secuerunt, pacis & belli, & prior & præcipua cura debet esse Principis instituendi in his rationibus, quæ ad pacis tempora sapienter moderanda pertinent, quibus hoc pro virili conandum est, ne belli munis umquam sit opus. Qua quidem in re videtur illud in primis docendus Princeps, ut ditionem suam norit: Id quod tribus rebus potissimum consequetur, Geographia, Historia, & crebra regionum & urbium lustratione. Studeat igitur in primis, regionum ac civitatum situm, originem, ingenium, initituta, consuetudines, leges, annales ac privilegia cognoscere. Nemo potest mederi corpori, nisi cognito. Nemo recte colit agrum, quem non novit. Atque hæc quidem diligenter curat Tyrannus, sed animus non res distinguit bonum Principem. Inquirit corporis rationem Medicus, quo facilius subveniat, inquirit & beneficus, sed quo certius occidat. Proximum, ut amet eam regionem cui imperat, nec aliter in eam sit adfectus, quam in avitum fundum bonus agricola, aut in suam familiam vir bonus, & illud in primis studio habeat, ut acceptam reddat meliorem, cuicumque successori traditurus: si liberi sunt, persuadeat patri pietas in filios: si minus, persuadeat Principi pietas in patriam. Ac si bi subinde ceu faces admoveat ad excitandam in suos caritatem. Cogitet regnum nihil aliud esse quam ingens quoddam corpus, cuius ipse membrum aliquod insigne sit: dignos esse favore, qui suas fortunas omnes, qui suam sincolumitatem unius fidei commiserint. Frequenter ingerat sibi eorum exempla, quibus civium suorum commoditas ipsa vita fuit antiquior; postremo fieri non posse, ut Princeps noceat Republicæ, quin ipse sibi noceat.

Civium
orga-
Princi-
pem be-
nevo-
lentia.

Deinde modis omnibus dabit operam, ut vicissim ametura suis, sed ita, ut nihilo secius auctoritate polleat apud eosdem. Ac benevolentiam stultissime quidam incantamentis & anulis magicis sibi conciliare nituntur, cum nullum sit incantamentum efficacius ipsa virtute, qua nihil esse potest amabilius, & ut ipsa vere bonum est & immortalis, ita veram & immortalem comparat homini benevolentiam. Proximum huic philtron, ut amet qui cupiat redamari, ut eadem via sibi adjungat cives suos, qua Deus sibi conciliat universos, nempe bene merendo.

Falluntur & hi qui largitionibus, epulis, prava indulgentia sibi multitudinis animos conciliant. Et paratur hisce rebus nonnulla popularis gratia potius quam benevolentia, verum ea neque vera, neque duratura. Alitur interea mala populi cupiditas, quæ posteaquam, ut sit, in immensum increvit, jam nihil satis esse putat: & tumultuatur, nisi per omnia cupiditatibus responsum fuerit: atqui istud est corrumpere tuos, non conciliare. Et his rationibus solet usu venire Principi in populo, quod stultis maritis solet, qui uxorum amorem quem virtute & recte factis parare oportuit, blanditiis, muneribus & obsequiis blandiuntur. Fit enim deni-

que ut nec amentur, & pro frugi ac bene moratis, fastidiosas habeant & intractabiles, pro morigeris querulas & obstreperas. Aut quod evenire solet mulierculis, quæ viros suos beneficiis ad amorem adigere nituntur, ut pro sanis habeant dementes.

CPrimum discat uxor, quomodo & quibus nominibus sit amandus maritus, deinde ille talem præstet, qui recte possit amari: Ita populus adsuescat optimis, & Princeps quod optimum est, præstet. Diu diligent, qui judicio diligere coeperint.

DIn primis igitur qui volet amari a suis, eum præstet Principem, qui mereatur amari: deinde nonnihil prouferit tenere rationem, qua commodius irrepat in animos omnium. Hoc primum agat Princeps, ut qui sunt optimi, optime de se sentiant, & ab illis probetur, qui sunt omnibus probati: hos habeat familiares, hos in consilium adhibeat, hos ornent honoribus, hos plurimum apud se valere patiatur. Ad hunc modum compendio fiet, ut omnes de Principe quam optime sentiant, qui fons est omnis benevolentiae. Novi Principes per se non ita malos, qui non ob aliud in odium publicum venerint, nisi quod nimium licere paterentur iis de quibus universa multitudo male sentiebat, ex horum moribus Principum ingenium æstimante populo. Evidem optarim Principem natum & educatum apud eos quibus sit imperatus, quod optime coeat & coalescat amicitia, quoties a natura proficiscitur initium benevolentiae. Vulgus & bona ignota horret oditque: contra, mala nota nonnumquam amantur. Ea res geminum adferat commodum: nam & Princeps propensior erit in suos, & omnino magis pro suis habebit, & populus magis ex animo favebit, & libentius agnoscet suum Principem. Et hac de causa non perinde mihi probantur, receptæ jam Principum cum exteris, & maxime cum semotis nationibus affinitates. Magnam vim ad benevolentiam conciliandam habet genus & patria, & veluti quidam communis utrisque genius. Hujus bonam perire partem necessè est, germanum illum ac nativum affectum confundente matrimoniorum mixtura. Verum ubi natura mutuae caritatis fecit initium, ibi conveniet eam cæteris item rationibus augere & confirmare: ubi secus est, ibi tanto sollicitius adnitendum, ut mutuis officiis, & moribus favore dignis, benevolentia colligatur. Sed quod fit in conjugiis, ut initio uxor obsequatur viro, & vir nonnihil concedat & indulgeat uxoris ingenio, donec utroque alteri cognito, paulatim coalescat amicitia, idem fieri convenit in Principi aliunde adscito. Mithridates omnium gentium quibus imperabat, linguas didicerat, quas numero viginti duas fuisse proditum est. Alexander Magnus apud quantumvis barbaras nationes agens, initio cultum & mores imitabatur, hac via se in illorum insnuans benevolentiam. Idem Laudatum est in Alcibide.

ENihil æque multitudinis animum alienat a Principe, quam si foris agere gaudeat, quod negligi videatur ab eo, cui præcipue vellet esse curæ. Tum quod exiguit, quoniam alibi consumitur, perire sibi putat, nec

Quomo-
do pa-
randa
populi
beneve-
lentia.

Affini-
tates
Princi-
pum no-
ria.

nec Principi dari vestigal interpretatur, sed alienis prædam objici. Proinde neque patriæ quidquam modestius aut perniciosius, neque Principi periculosius quam longinquæ peregrinationes, præsertim si diutinæ sint. Nam ea res omnium opinione, & Philippum nobis ademit, & non minus affixit ditionem illius, quam bellum tot jam annos cum Gelriis gestum.

Ut inter apes Rex medio agmine cingitur, nec usquam provolat, ut cor in meditullio corporis, ita convenit Principem semper obversari inter suos.

Duæ potissimum res sunt, ut in Politicis tradit Aristotleles, quæ subvertunt imperia, odium & contemptus.

Odio opponitur benevolentia, contemtui auctoritas. Itaque Principis partes erunt diligenter observare, quibus hæc parentur, illa vitentur. Odium conflatur sævitia, violentia, contumeliis, morositate, difficultate, rapacitate. Et faciliter concitatur odium, quam excitatum placetur. Modis omnibus igitur cavendum bono Principi, ne qua occasione a caritate suorum excidat. Crede mihi, magno satellitio nudatur; qui favore populi destituitur. Contra benevolentia multitudinis conciliatur his moribus, ut dicam in genere, qui plurimum absint a Tyrannide: clementia, comitate, æquitate, civilitate, benignitate. Benignitas ex stimulat ad officium, præsertim si conspexerint iis esse præmium apud Principem, qui de Republica bene mercantur.

Clementia, male sibi consciens invitat ad meliorem frugem, dum veniæ spem ostendit iis qui superioris vitæ errata novis benefactis studeant pensare, grata interim & integerrimis contemplatione naturæ humanæ.

Civilitas. Civilitas ubique aut amorem gignit, aut certe lenit odium, verum ea in magno Principe longe gratissima multitudini.

Contemptus potissimum contrahitur studio voluptatum, libidinis, vinolentiae, comediationum, aleæ, morionum, scurrarum, tum autem stultitia socordiaque. Et his diversis rebus paratur auctoritas, nimurum, prudentia, integritate, temperantia, sobrietate & vigilancia. His igitur rebus se se commendet Princeps, qui vere cupiat auctoritate pollere apud suos. At ridicule quidam ita se magni habendos credunt apud suos, si strepitum, cultu luxuque se quam maxime ostentent. Quis enim magnum putat Principem auro aut gemmis ornatum, cui norunt omnes tantum esse quantum vult? Et interim quid aliud ostentat quam calamitatem suorum civium, suo dispendio hunc alienum luxum? Denique quid aliud docet hac ratione suos, nisi seminarium scelerum omnium?

Sic collatur, sic vivat bonus Princeps, ut ex hujus vita cæteri proceres ac cives, frugalitatis ac sobrietatis exemplum capere possint. Sic agat domi, ut nullius interventu deprehendi possit. Et foris haud decet usquam Principem conspiciri, nisi semper aliquid agitantem, quod ab publicam faciat utilitatem.

Ex oratione certius quam ex amictu Principis animus cognoscitur. Spargitur in vulgus quidquid ab ore Princeps fuerit exceptum. Proinde summam oportet esse curam, ut ea quæ loquitur virtutem sapient, & mentem bono Principe dignam præ se ferant.

Nec prætereundum est Aristotelis hac in re consilium, ut Princeps qui volet odium suorum effugere, ac benevolentiam alere, quæ sunt odiosa, deleget aliis, quæ plausibilia, per se faciat. Hoc pacto magna pars invidiae defluet in eos, per quos res administratur, præsertim si fuerint & alias invisi populo. Rursus in beneficiis solida gratia ad unum Principem pertinebit. Addam & illud, conduplicari beneficii gratiam, si citato, si alacriter, si ulro detur, & si verbis amicis commendetur. Quod si quid negandum erit, id blande placideque fieri conveniet. Si quid puniendum, minuendum non nihil de præscripta legibus poena, & ita sumendum supplicium, ut appareat Principem hoc invitum descendisse.

Neque satis est, si Princeps suos unius mores integros & incorruptos præstet Reipublicæ. Non minus admittendum, ut quoad licet, universam suam familiam, proceres, amicos, ministros, magistros sui simili-

Ales habeat: hi membra sunt Principis, & horum sceleribus conflatum odium in ipsum redundat Principem. At istud difficillimum est, inquiet aliquis. Facilius fuit, si curet optimos in suam familiam allegere: deinde si fecerit, ut hi intelligent ea maxime placere Principi, quæ maxime sint in rem populi: alioqui fit sæpenumeratio, ut negligente aut etiam connivente ad ea Princeps, sceleratissimi homines sub prætextu Principis, tyrannidem exerceant in plebem: & dum videntur illius agere negotium, pessime consulunt ejus nomini.

Alioqui tolerabilius est Reipublicæ status, ubi Princeps ipse malus est, quam ubi Principis amici mali. Unum Tyrannum utcumque ferimus. Quandoquidem unius avaritiam facile populus explet: unius libidini, non magno negotio fit satis: unius saevitiam satiare licet, at tot Tyrannos explere gravissimum est.

Omnis novatio quoad fieri poterit, fugienda Principi. Novitas omissis periculis. Nam etiam si quid in melius commutetur, tamen ipsa novitas offendit. Nec umquam sine tumultu commutatus est vel Reipublicæ status, vel publica civitatis consuetudo, vel leges olim receptæ. Proinde si quid erit ejusmodi ut ferri possit, non erit innovandum, sed aut tolerare convenient, aut commode ad meliorem usum deflectere. Rursum si quid erit ejus generis, ut tolerandum non sit, id erit corrigendum, sed arte ac paullatim.

Permagni refert, quem scopum sibi proponat is qui gerit Principatum; nam si parum recte destinat, tota aberret via necessum est.

Scopus Principis. Summum igitur boni Principis decretum esse debet, ut non solum tucatur præsentem Reipublicæ felicitatem, verum etiam florentiorem reddat quam acceperit.

Cæterum cum tria sint bonorum genera, ut Peripateticorum more loquamus, videlicet, animi, corporis, & externa, cavendum erit ne horum ratio præpostere habeatur, ut civitatis felicitatem externis illis bonis potissimum metiatur. Nam hæc quidem non oportet alio pacto comparare, nisi quatenus ad animi corporisque bona pertinent: hoc est, ita demum existimet cives suos esse feliçissimos, non si ditissimos habeat, aut optima corporis valetudine, sed si justissimos ac temperatissimos, si quam minime cupidos, si quam minime ferores aut factiosos, si quam maxime concordes.

Cavendum & illud, ne pulcherrimarum rerum falsis vocabulis decipiatur, quo quidem e fonte quidquid est malorum in orbe, fere scatet ac profiscitur. Neque enim vera felicitas est, cum populus otio luxuque difficit: neque vera libertas, ubi cuique quod libuit, licet. Nec servitus est, ad legum honestarum præscriptum vivere, neque tranquilla Respublica cum ad omnem Principis nutum obsecundat populus, sed cum bonis paretur legibus, & Principi bene consilenti juxta legum dictamen. Nec æqualitas est, idem omnium præmium, idem jus, idem honos: imo hæc est nonnumquam summa inæqualitas.

Schola publica & educationis. Illud in primis admonendus est Princeps gubernaculis admovendus, præcipuam Reipublicæ spem sitam esse in recta educatione puerorum, id quod prudenter docuit Xenophon in Institutione Cyri. Nam rudiætæ ad quamvis disciplinam sequax est. Proinde cum primis habenda cura de ludis publicis ac privatis, de virginum institutione, ut statim sub optimis & incorruptissimis præceptoribus, simul & Christum imbibant, & honestas litteras reique publicæ salutares. Hac ratione fiet, ut non sit opus multis legibus, aut suppliciis, nimurum, civibus suapte sponte, quod rectum est, sequentibus.

Tantam vim habet educatio, ut Plato scripsit, hominem recte institutum, in divinum quoddam animal evadere, contra, perperam educatum, in immannissimam quamdam degenerare bellum. Nihil autem magis refert Principis, quam ut cives suos habeat quam optimos.

Danda erit igitur opera, ut protinus adsuescant optimis, propterea quod quævis musica suavissima est adsuescat. Et nihil est difficilius, quam revellere hominem ab his quæ longo jam usu in naturam abierunt. Nihil autem horum fuerit admodum difficile, si Princeps ipse

ipse quæ sunt optima sequetur. Tyrannidem sapit, imo sycophanticum est, ita tractare plebem, ut immanem aliquam belluam tractare solent bestiarii, quibus id in primis studio est, ut observent, quibus rebus deliniatur, aut irritetur, deinde utcumque commodum videtur commovent, aut demulcent, ut graviter dictum est a Platone. Nam istud est abuti plebis affectibus, non illi consulere. Quod si populus erit intractabilis, & suo ipsius bono repugnans, tum aut obsecundandum erit ad tempus, & paullatim ad

Ali quando obje cundan dum po pulo.

Caven de ex actions inique.

SI quis excutiat Veterum Annales, reperiet plerasque seditiones ex immodicis exactiōibus ortas fuisse. Proinde curandum erit bono Principi, ut quam minimum irritentur hisce rebus animi plebis. Gratuito si potest imperet. Sublimius est Principis officium, quam ut mercenarium esse deceat. Et bonus Princeps habet, quidquid cives possident amantes. Fuere complures Ethnici, qui ex rebus bene pro Republica gestis, nihil in ædes suas intulerunt, præter gloriam. Fuit unus & alter, qui hanc quoque contemserint, veluti Fabius Maximus, & Antoninus Pius. Quanto magis oportet Christianum Principem, conscientia recti contentum esse, præsertim cum ei militet qui nullum recte factum non amplissimis præmiis repensat?

Consi liariis mali.

Sunt quidam qui nihil aliud agant apud Principes, quam ut novis subinde titulis repertis quamplurimum emungatur a populo, ac tum se Principum rebus probe consulere credunt, perinde quasi hostes sint suorum civium. Atqui hos qui libenter audit, is sciāt se a Principis vocabulo plurimum abesse.

Cupidi tas im mensa.

Hoc potius studendum, & in hoc excogitandæ rationes, ut quam potest minimum exigatur a populo. Commodissima fuerit augendi vectigalís ratio, si Princeps sumptus supervacaneos amputarit, si ministeria otiosa rejecerit, si bella & his simillimas peregrinatio-nes vitaverit, si officiorum rapacitatem cohibuerit, & si magis studeat recte administrandæ ditioni suæ, quam propagandæ. Alioqui si exactiones avaritia metietur aut ambitione, quis tandem futurus est exigendi vel modus vel finis? Quandoquidem infinita est cupiditas, & semper urget & intendit quod cœpit, donec, juxta proverbium vetus, *nimum tensus rumpatur funiculus*, & in seditionem demum erumpat victa populi patientia, quæ res florentissimis quondam imperiis extitum attulit.

Sumptus Princi pum ad ostenta tionem aut vo lupta tem.

Quod si necessitas flagitat, exigiri non nihil a populo, tum boni Principis est, id his rationibus facere, ut quam minimum incommodorum perveniat ad tenues. Nam divites ad frugalitatem vocare fortassis expedit. At pauperes ad famem & laqueum adigi, tum inhumanissimum est, tum parum tutum.

Illud etiam atque etiam secum cogitet pius Rex, dum studet augere suum satellitum, dum neptem aut sororem splendide vult elocare, dum liberos omnes sibi pares reddere, dum proceres suos locupletare, dum peregrinando opes suas gentibus ostentare, quam inhumanum est, ob hæc tot hominum millia domi cum uxoribus & liberis fame necari, involvi aere alieno, ad rerum omnium desperationem adigi. Nec enim istos vel inter homines recensuerim, nedum inter Principes, qui e pauperculis extorquent, quod turpiter perdant scortis aut alea. Et hujusmodi quosdam audi- mus esse, qui hoc quoque jus suum esse putent.

Quin & illud secum expendat, quidquid semel inductum fuerit per occasionem temporum, quod ad Principis aut Procerum lucrum attinere videatur, id numquam potest aboleri: cum sublata exigendi necessitate,

A tuum institutum inducendus, vel arte quapiam, vel fuco salutari. Quemadmodum vinum cum bibitur, primum paret, donec sensim illapsum venis totum hominem in suum jus rapiat.

Et si nonnumquam negotiorum procellæ, & opinione publicæ, Principem nonnihil revocant ab instituto, cogiturque servire tempori, tamen haud desinet, quoad potest reniti, & quod hac non succedit, alia conari via.

C A P U T I V.

DE VECTIGALIBUS ET EXACTIONIBUS.

B non modo tollendum effet onus populi, verum etiam sarcendum ac reponendum, quoad fieri possit, superiorum temporum dispendium. Proinde qui bene vult populo suo, cavebit exemplum pestilens inducere. Quod si gaudet calamitate suorum, aut eam negligit, nihil minus est quam Princeps, quocumque vocetur nomine.

Æquitas fortuna narum.

C Curandum interim, ne nimia sit opum inæqualitas, non quod quemquam per vim bonis exui velim, sed paucos quosdam conferantur. Nam Plato cives suos neque nimium divites esse vult, neque rursus admodum pauperes, quod pauper prodesse non possit, dives arte sua prodesse nolit.

Quid quod ne locupletantur quidem aliquoties exactiōibus hujusmodi Principes. Id qui cupit cognoscere, recenseat quanto minus proavi receperint a suis, & quanto beneficentiores fuerint, quantoque magis rebus omnibus abundarint, quod bona pars horum inter digitos exigentium & recipientium dilabatur, & minima pars ad ipsum redeat Principem.

Quarum igitur rerum usus infimæ quoque plebi communis est, has quam minimum gravabit bonus Princeps, veluti frumenti, panis, cervisiae, vini, panorum ac ceterarum item rerum, sine quibus humana vita non potest transfigi. Atqui hæc nunc potissimum onerantur, idque non uno modo, primum gravissimis exactiōibus quas redemptores extorquent, vulgus asilias vocat, deinde portoriis, quæ & ipsa suos habent redemptores, postremo monopolii, ex quibus ut paullum compendii redeat ad Principem, dispendio multantur tenues.

Magnus vectigal parsimonie.

Igitur optime quidem, ut dictum est, augetur Principis census, contractis impendiis, & hic quoque, juxta proverbium, *magnus vectigal parsimonie est*: tamen si vitari non potest, quin exigatur aliquid, & ita res populi flagitat, onerentur Barbaræ ac peregrinæ merces, quæ non tam ad vitæ faciunt necessitatem, quam ad luxum ac delicias, & quarum usus divitum est pecularis, veluti byssus, serica, purpura, piper, aromata, unguenta, gemmæ, & si quid est aliud hujus generis. Nam hinc incommodum sentientii tantum, quorum fortunæ ferre possint, nec ob hanc jacturam ad inopiam redigentur, sed fortassis redditur frugaliores, ut pecuniæ jactura, morum bono farciatur.

In cu denda moneta bonus Princeps præstabit eam fidem, neta Princi pis.

In cuncta moneta bonus Princeps præstabit eam fidem, quam & Deo debet & populo, neque sibi permettit, quod atrocissimis suppliciis punit in aliis. Hac in re quatuor ferme modis expilari populus solet, id quod nos aliquamdiu vidimus a morte Caroli, cum diutina Anarchia quavis tyrannie perniciosior ditionem tuam affligeret.

Primum ubi nomismatis materia mixtura quapiam vi-tiatur, deinde cum ponderi detrahitur, præterea cum circumcisione minuitur, postremo cum aestimatio nunc intenditur, nunc remittitur, utcumque vilum est Principis fisco conducere.

DE BENEFICENTIA PRINCIPIS.

Cum propria bonorum Principum laus sit benignitas ac beneficentia, qua tandem fronde Principis vocabulum sibi vindicant, quibus omnium consiliorum summa huc tendit, ut cunctorum incommodo suis consulant rationibus? In hoc igitur erit ingeniosus ac vigilans Princeps, quo pacto possit de omnibus bene mereri, quae res non est tantum in dando sita. Alios juvabit liberalitate, alios favore sublevabit, alios afflictos auctoritate sua liberabit, nonnullis ingenio consulet. Et hoc animo erit, ut eum diem sibi perisse putet, quo non beneficio suo juverit aliquem.

*Beneſa-
cien-
dum de
Republi-
ca bene
meren-
tibus.*

Nec tamen temere collocanda est Principis liberalitas. Sunt enim qui inclementer extorqueant a bonis ci-vibus, quod in moriones, delatores, & voluptatum ministros effundant. Intelligat Respublica iis potissimum expositam Principis benignitatem, qui publicis commodis quam maxime consulant. Virtuti præmium sit, non affectui.

Illud beneficentiae genus maxime sectandum est Principi, quod cum nullius incommodo aut certe injuria conjunctum est. Nam alios spoliare, ut dites alios, hos peccundare ut illos evehas, adeo non est beneficium, ut geminum potius sit maleficium, præfertim, si quod dignis ademtum est, ad indignos transferatur.

*Adven-
tus boni
Princi-
pis o-
mnibus
saluta-
rus.*

Non abs re fictis Poetarum fabulis proditum est, Deos nusquam accedere solitos, nisi magno quopiam bono eorum a quibus excipiebantur. At cum adventante Principe, cives si quid est elegantius in supellectile abdunt, filias insigni forma recludent, adolescentes alegant, opes disflumant, ac modis omnibus contrahunt se, nonne re ipsa satis indicant, quam de eo

A habeant opinionem, cum id faciunt, quod facerent adveniente hoste aut prædone? Cum ad Principis adventum iis timent quæ illius officii fuerat tueri, si quis forte insidias aut vim pararet? Ab aliis timent insidias, ab illo vim quoque, cum alias queritur se pulsatum, alias abductam virginem, alias stupratam uxorem, alias negatam mercedulam, papæ, quantum hic adventus abest ab illa Deorum imagine: cum civitatum, ut est quæque florentissima, ita maxime suspectum habet Principem: cum ad Principis adventum sceleratior es exsiliunt, optimus quisque & cordatissimus cavit & contrahitur: ut nihil loquantur, certe factis prædicant quam habeant de Principe opinionem. At respondeat aliquis, Non possum meorum omnium continere manus, ego quod in me est, præsto. Fac intelligenti tui, id te vehementer & ex animo velle, dispeream ni continebunt. Et ita demum populo fidem facies, hæc invito te fieri, si non patieris impune fieri. Fortassis Ethnico Principi satis erat in suos esse benignum, in exteris justum modo. At Christiani Principis est, nullum pro extero ducere, nisi qui sit alienus a Christi Sacramentis, ac ne hos quidem injuriis laceſſere: suos quidem cives in primis agnoscere, cæterum de omnibus bene mereri de quibus possit.

Quamquam illud perpetuo studendum est Principi, *Æqui-
tas erga
exteris.* ne cuiquam omnino fiat injuria, tamen juxta Platonis sententiam, diligentius est cavendum, ne quid lædanatur hospites, quam ne cives, propterea quod hospites amicorum & cognitorum auxilio destituti, magis obnoxii sunt injuriis, unde & Jovem ultorem habere putabantur, cui ex re Xenio fecere nomen.

DE LEGIBUS CONDENDIS AUT EMENDANDIS.

Optimæ leges sub optimo Principe, præcipue beatam reddunt civitatem aut regnum, cuius tum felicissimus est status, cum Principi paretur ab omnibus, atque ipse Princeps paret legibus, leges autem ad archetypum æqui & honesti respondent, nec alio spe-ctant, quam ad rem communem in melius provehen-dam.

Bonus, sapiens & incorruptus Princeps, nihil aliud est quam viva quædam lex. Dabit igitur operam, non ut multas condat leges, sed ut quam optimas, maximeque Reipublicæ salutares. Nam bene institutæ ci-vitati, sub bono Principe, & integris magistratibus, paucissimæ leges sufficient; si secus fuerit, nullæ quamlibet multæ satis erunt. Non optime agitur cum ægrotis, quoties indoctus Medicus pharmaca pharmacæ ac-cumulat.

In condendis autem legibus illud in primis caven-dum erit, ne quid oleant fisci lucrum, ne privatam Procerum commoditatem, sed ad exemplar honesti, & ad publicam utilitatem referantur omnia, & eam utilitatem non ad vulgarem opinionem, sed ad sapientiæ regulam exigant, quam oportet ubique Principibus in consilio esse: alioqui ne lex quidem erit, fatentibus & Ethniciis, ni justa sit, ni æqua, ni publicis commodis consulens. Nec protinus lex est, quod Principi pla-cuit, sed quod sapienti bonoque Principi placuit, cui nihil placet, nisi quod honestum & e Republica sit. Quod si distorta fuerit regula, ad quam exæqua-ndam fuerant prava, quid futurum est, nisi ut per hujusmodi leges, etiam quæ recta fuerant, depraventur.

Et Plato vult leges esse quam paucissimas, maxime de rebus levioribus, veluti de pactis, commerciis, vectigalibus. Nec enim ex multitudine legum nasci salutem Reipublicæ non magis, quam ex multitudine pharma-corum. Ubi Princeps integer est, & officio suo fun-guntur magistratus, nihil opus multis legibus: ubi se-cus habet, ibi legum abusus in perniciem vertitur Rei-

D publicæ, dum & bene conditæ leges horum improba-tæ alio detorquentur.

Jure notatus est Dionysius ille Syracusanus, qui ty-rannico consilio plurimas tulit leges, alias superalias ingerens, easque ut sit a populo negligi patiebatur, quo cunctos ad hunc modum sibi redderet obnoxios. At istud non est leges condere, sed laqueos tendere.

Et merito reprehensus est Epitades, qui legem tulit, ut liberum esset cuique cui vellet sua relinquere, hoc interim agens ut ipse filium quem oderat, posset ex-hæredare. At primum non intelligebat populus hominis technam, verum ea res deinde gravem perniciem attulit Reipublicæ.

E Ejusmodi leges proponat Princeps, quæ non solum poenam denunciant fontibus, verum etiam quæ per-suadeant non esse peccandum. Proinde errant, qui putant, leges paucissimis verbis esse comprehen-dendas, ut tantum jubeant, non etiam doceant, imo magis in hoc sint occupatae, ut deterreant a pec-cando rationibus quam poenis. Etiamsi hanc Platonis sententiam non approbat Seneca, sed audacter hoc quidem magis, quam eruditæ.

F Idem non permittit juvenibus disputare de æquitate *Non se-
legis,* senioribus permittit moderate. Verum ut non *mere
quivis
disputet
de legi-
bus.* est vulgi, temere censere leges Principum, ita Principis est curare, ut eas ferat leges, quæ bonis omnibus placeant, ut meminerit infirmis etiam sensum esse com-munem. Laudatus est in hoc M. Antoninus Pius, quod nihil umquam egerit, quod omnibus per litteras etiam non conatus sit approbare, redditis causis cur id judi-carit expedire Reipublicæ.

Eleganter Xenophon in Oeconomicis prodidit, cæ-tera quoque animantia duabus rebus potissimum adduci ad obtemperandum: cibæ, si quod fuerit abjectius, aut delinimento, si generosius, velut equus: & plagiæ, si contumacius, velut asinus. At homo cum sit ani-mal omnium generosissimum, non tam minis ac sup-pli-

plicis cogi, quam præmiis oportebit ad officium invitiari legibus. Leges igitur non solum poenam irrogent delinquentibus, sed præmiis quoque provocent ad bene merendum de Republica. Quod genus multas fuisse videmus apud veteres. Si quis fortiter fecisset in bello, optabat præmium, & si cecidisset, liberi ex publico alebantur. Si quis civem servasset, si quis hostem a mœnibus depulisset, si quis salubri consilio succurisset Reipublicæ, erat officio præmium.

Quamquam autem egregii civis est vel nullo propenso præmio, quod optimum est, sequi, tamen expedit hujusmodi illestantis, rudium adhuc civium animos ad honesti studium inflammare. Qui generoso sunt animo, honore magis capiuntur: qui sordidore, lucro quoque ducuntur. Omnibus igitur hisce rationibus lex sollicitabit, honore & ignominia, lucro ac damno. Porro qui prorsus servili sunt ingenio, vel potius belluino, hi vinculis ac flagris domandi sunt.

Ad hujusmodi honoris & ignominiae sensum jam indea pueritia adsuescant cives, ut intelligent non opibus aut stemmatis deberi præmium, sed recte factis. In summa, huc modis omnibus spectet Principis vigilancia, non ut tantum puniantur admissa, sed illò multo magis respiciat & incumbat, hoc in primis agat, ut caveat, ne quid admittatur suppicio dignum. Ut enim melior Medicus qui morbum excludit & arcet, quam qui pharmacis expellat acceptum: Ita non paulo præstabilius est efficere, ne facinora patrentur, quam si perpetrata puniantur. Id autem fiet, si causas ex quibus animadverterit potissimum nasci flagitia, vel recidat si queat, vel certe premat & attenuet. Primum igitur ex vitiosis de rebus opinionibus, ut dictum est, velut e corruptis fontibus maxima pars facinorum scatet. Id igitur in primis agendum, ut cives habeas optimis institutos rationibus: deinde magistratus non solum sapientes, verum etiam incorruptos. Ac recte monet Plato, nihil non tentandum, & omnem, quod ajunt, movendum esse lapidem, priusquam ad ultimum veniatur supplicium. Agendum argumentis, ne quis peccare velit, deinde deterrendi metu Numinis malefactorum vindicis, præterea minis supplicii. Quibus si nihil proficitur, ad suppicia veniendum, sed leviora, quæ medeantur malo, non quæ tollant hominem. Quod si nihil horum procedit, tum denique ceu membrum deploratum & immedicable, ab invito legibus resecandum, ne pars sincera trahatur in vitium.

Quemadmodum fidus ac doctus medicus non adhibet sectionem aut unctionem, si malague, aut potionem tolli malum possit, nec umquam ad illa descendit nisi morbo coactus. Ita Princeps omnia tentabit remedia, priusquam ad capitale supplicium veniat, cogitans Rempublicam unum esse corpus: at nemo membrum amputat, si diversa via possit sanitati restitu.

Ut probus medicus in apparandis remediis haud alio spectat quam ut quam minimo ægrotantis periculo morbus pellatur: ita bonus Princeps in condendis legibus, non alio respiciet quam ad publicam utilitatem, utque populi malis quam minimo medeatur incommode.

Bona facinorum pars hinc potissimum nascitur, quod ubique plurimi fiant divitiae, contenta sit paupertas. Dabit igitur Princeps operam, ut sui cives virtute ac moribus æstimentur, non censu. Idque primum in se ipso ac suis exhibeat. Quod si conspexerint Principem ostentare divitias, & apud illum ut quisque ditissimus est, ita plurimi fieri, ad magistratus, ad honores, ad officia nummis patere viam, istis nimis rebus incitantur animi multitudinis ad opes per fas nefasque parandas.

Et ut magis in genere loquamur, pleraque Rerum publicarum omnium sentina, ex otio nascitur, quod diversis rationibus affectant omnes, cui qui semel aspergi sunt, si desit quo alant illud, ad malas artes configiunt. Hoc igitur aget Principis vigilancia, ut quantum potest minimam habeat inter suos turbam otiosorum, & aut ad opus adigat, aut expellat e civitate.

Mendici Plato mendicos omnes procul e sua Republica pel-

A lendo putat. Quod si qui senio morbove fracti, suos non habent a quibus aluntur, iis, gerontotrophiis, & nosuntotrophiis publicis consulendum erit. Qui valet & parvocontentus est, non eget mendicitate.

Sacrificulos qui ad quæltum faci a quædam circumferebant oppidatim, quo religionis prætextu secatrarentur otium ac luxum, Massilienses in civitatem suam non recipiebant. Et fortassis expediat Reipublicæ Monasteriorum esse modum. Est enim & hoc otii genus quoddam, præterim quorum vita parum probata fuerit, & otiosam ignavamque transigant vitam. Quod de Monasteriis dico, idem de Collegiis sentiendum.

Ad hoc genus pertinent, redemptores, initiores, fœneratores, proxenetae, lenones, custodes villarum, ac vivariorum, greci ministrorum, ac stipatorum, qui apud nonnullos tantum ambitionis aluntur gratia. His cum non suppetit, quod luxus otii comes efflagitat, ad malas artes degenerant.

Est & militiae negotiis otii genus, sed multo pestilentissimum, ex quo semel omnium bonarum rerum exitium, & omnium malorum rerum colluvies proficiscitur. Hæc igitur flagitorum seminaria si Princeps arcebite suo regno, multo minus erit, quod legibus puniat.

Habendus igitur honos utilibus artificiis, nec iners otium nobilitatis titulo donandum, ut obiter & hoc indicem. Non quo bene natis suum honorem detrahant, si respondent majorum imaginibus, & iis rebus præcellant, quæ primum nobilitatem pepererunt. Alioqui si tales

C hodie plerosque videamus, molles otio, voluptatibus effeminati, omnium bonarum artium imperiti, tantum belli comedatores, strenui aleatores, ne quid dicam obscenius, quid est, obscuro, cur hoc hominum genus calceariis aut agricolis præferatur? Nam olim patriciis otium datum est a sordidioribus opificiis non ad nugandum, sed discendas eas disciplinas, quæ ad Rempublicam administrandam faciunt.

Ne sit igitur turpe si cives opulentii aut patricii suos liberos artem doceant sedentariam. Primum dum ejus studio continentur adolescentuli, coercentur a multis flagitiis: deinde si nihil erit opus arte, ea neminem onerat. Sin (ut est instabilis rerum humanarum fortuna) deerit, tum artem non modo quævis terra, sicut habet proverbium, sed quævis etiam alit fortuna:

Veteres illi quoniam intelligebant plurimum malorum nasci ex luxu & profusione, sumtuariis legibus occurrerunt, creatis in hoc Censoribus, qui immodica impendia, in conviviis, in vestitu, aut in ædificiis cohererent. Id si cui durum videtur, non licere cuique suis rebus pro sua uti & abuti libidine, cogitet multo durius esse civium mores per luxum eo delabi, ut capitis suppicio sit opus: & humanius esse, cogit ad frugalitatem, quæ virtus ferri in perniciem. Nihil inutilius quam ex admissis civium, lucrum redire ad magistratus. Nam qui dabit operam, ut quam minimum existat malorum, cui expedit quam plurimos esse nocentes?

E Et par est, & apud priscos fieri consuevit, ut multititia pecunia potissimum ad eum rediret, qui læsus esset, nonnulla portio ad æarium publicum, in vehementer odiosis nonnihil etiam ad delatorem. Verum hoc odii, non privato cuiusquam affectu, sed Reipublicæ commodo aut incommodo metiendum. Illud in universum spectent leges, ne cui fiat injurya, nec pauperi, nec diviti, nec nobili, nec obscuro, nec seruo, nec libero, neque magistratu, nec privato. Verum in hanc partem magis propendeant, ut imbecillioribus subveniantur, quod humiliorum fortuna magis exposita sit injuriis. Quod igitur in fortunæ præsidiis di-

F minatum est, id legum exæquet humanitas. Proinde acrius puniant violatum pauperem quam offensum divitem, corruptum magistratum quam perfidum plebeium, facinorosum patricium quam obscurum.

Cum, juxta Platonem, duplex sit poenæ genus, in altero videndum est, ne supplicium acerbius sit quam pro re commissa, ideoque non erit temere ad ultimum supplicium veniendum: neque facinoris ratio nostis erit æstimanda cupiditatibus, sed æquo atque honesto.

Tom. IV. Pp 2 Cur

Premia
rudes
invita-
tans.

Vitiosa
opinio
fus ma-
lum.

Otiose
pellenti-
di.

Mendici-

Sacer-
dothes.

Monas-
teria
Ego
legia.

Verano-
bilitas.

Multa
quomo-
do con-
serende.

Poenæ
exempli
raro.

Cur enim passim simplex furtum capite punitur, & ad ulterium pene impunitum est, idque contra veterum omnium leges, nisi quod apud omnes nimium in pretio est pecunia, & hujus jacturam non ex re, sed ex suo metiuntur animo? Cur autem hodie minus saevatur in adulteros, in quos olim vehementer saevabant leges, non est hujus loci, rationem reddere.

Ad alterum genus, quod ille vocat exempli, per quam raro veniendum erit, nec tam agendum, ut immanitate poenae deterreantur cæteri, quam novitate. Nihil est enim tam horrendum, quod non contemnatur ad suetudine: nec aliud inutilius, quam cives suppliciis adsuescere.

Ut in morbis non sunt tentanda nova remedia, si veteribus succurri malo possit: ita non sunt condendæ novæ leges, si veteres ministrent aliquid, quo malis Reipublicæ medearis.

Leges quomodo anti-quandæ. Leges inutiles si sine magno malo non queant abrogari, paulatim sunt antiquandæ, aut certe corrigendæ. Nam ut periculorum est temere novare leges, ita necessè est ut curationem pro corporum ratione, sic leges ad præsentem Reipublicæ statum accommodare: quædam salubriter instituta, salubrius abrogantur.

Confusione non excusat errorum. Multæ leges recte quidem sunt institutæ, sed eas officiorum pravitas ad pessimos usus detorsit. Nihil autem perniciösius bona lege, ad malas res deflexa. Ab his igitur tollendis aut emendandis, non oportet Principem fisci jactura deterri. Nec enim compendium est, quod sit cum honesti dispendio conjunctum, maximecum sint ejus generis, ut plausibilis etiam sit earum abrogatio. Neque vero sibi blandiatur, si leges hujusmodi compluribus in locis invaluerunt, ac diutina iam consuetudine inveteratae sunt. Nec enim hominum numero constat honesti natura, & hoc diligenter est tollendum, quo magis inveteravit malum.

Et ut unam atque alteram exempli gratia commemorem, receptum est nonnullis in locis, ut peregre mortui bona occupet Praefectus aliquis Regis nomine: id cum salubriter sit institutum, nempe, ne hospitis res sibi vindicent, ad quos jure non pertinent, & tantisper sint in manibus Praefecti, donec existent hæredes certi: nunc iniquissime huc detortum est, ut sive existet hæres, sive non existet, hospitis bona ad fiscum pertineant.

Abusus bene conditum legum. Recte quandam institutum, ut quod apud furem deprehensum repertum esset rerum, id Princeps aut hujus nomine Magistratus occuparet, nimirum, ob id, ne si passim eas vindicandi jus esset, per fraudem ad alienos dominos aberrent, verum sicut atque constaret cuius essent, tum illi restituerentur. At nunc quidam, quidquid apud furem compererint, id non minus suum esse ducunt, ac si ex paterna hæreditate obvenisset. Quod & ipsi satis intelligunt impudenter iniquum esse, sed honesti ratio, lucri ratione vincitur.

De portoriis. Olim bono consilio fuit inductum, ut in confiniis ditionum essent Praefecti, qui importationum aut exportationum curam agerent, nimirum, quo negotiator aut viator tutus a latrociniis commearet: ut si quid cui foret ereptum, Princeps intra suæ quisque ditionis limites curaret, ut neç damno plecteretur negotiator, nec prædicto esset impunitus: & fortasse tum civilitatis gratia dari cœptum est, non nihil a negotiatoribus. At nunc passim hujusmodi portoriis retinetur viator, vexantur hospites, expilantur negotiator, & cum indies crescat exactio, tamen de tuendis illis nulla mentione est: Ita cuius gratia primum constitutio nata fuit, penitus sublatum est, & res salubriter instituta, vitio administrantium prorsus in Tyrannidem versa est.

De naufragio ejectis. Constitutum est olim, ut res naufragio ejectæ, Praefecto mari occuparentur, non ut in illius aut in Principis jus caderent, sed ut per hos caveretur, ne ab insultis dominis occuparentur, & ita demum publicæ fierent, si nullus existaret, qui jure vindicaret. At hodie quibusdam in locis, quidquid quocumque modo periit in mari, id veluti suum occupat Praefectus, ipso mari immixtor. Nam quod tempestas reliquum fecit miseris, id ille velut altera tempestas eripit. Vide igitur ut omnia in diversum exierint. Fur punitur, quod rem

A alienam occuparit: atqui idem facit Magistratus, in hoc adhibitus ne fieret, & per hunc bis spoliatur dominus rei, in hoc ipsum constitutum, ne quid cui periret. Et per hos maxime vexantur ac spoliantur negotiator, qui hoc consilio sunt inducti, ne vexaretur aut spoliaretur viator. Et per hos fit, ne bona redeant ad justum dominum, quos lex in hoc adhibuerat, ne penes alienum dominum essent. Sunt hujusmodi plurimæ constitutiones, apud multas nationes non minus iniquæ quam ipsa iniquitas. Verum non est hujus in stiuti rem publicam ullam taxare, has ut omnium fere communæ, & omnium judicio damnatas, docendi gratia recensuimus. Et sunt fortasse quæ citra tumultum antiquari non possint: at horum antiquatio favorem etiam conciliat Principi, & qua nullum lucrum oportet videri majus, honestam opinionem.

Ut Principe, sic lege nihil oportet esse communius aut æquius: alioqui fit, ut quod egregie Græcus ille sapiens dixit; Nihil aliud sint leges quam cassæ araneærum, quos majores aves facile perrumpunt, muscis dumtaxat irretitis.

Quemadmodum Princeps, ita & lex semper esse debet propensior ad ignoscendum quam ad puniendum, sive quod per se benignius, sive quod magis respondet ad mores Dei, cuius ira lentissime ad vindictam procedit: sive quod non recte elapsus, ad poenam repeti potest, injuste damnato succurri non potest. Is etiam si non perii, quis tamen alterius æstimabit dolorem?

Leges obligant omnes ex aequo. Legimus olim hujusmodi fuisse non Principes, sed Tyrannos, a quorum factis oportet Christianum Principem, quam longissime abesse, qui sceleris commissa, suis privatis incommodis æstimarent, ut iis leve furtum esset, si quis pauperculum bonis nudatum, una cum uxore & liberis ad laqueum aut mendicitatem adigat: gravissimum vero & multis dignum crucibus, si quis Principalem fiscum, aut rapacem Quæstorem vel nummulo fraudasset. Item majestatem læsam clamarent, si quis de pessimo quoque Principe mutiret, aut de pestilente Magistratu paullo liberius loqueretur,

Crimen læsa maiestatis quomodo metendum. cum Adrianus Imperator Ethnicus, alioqui nec inter bonos habendus Principes, læsa majestatis crimen numquam admiserit: & ne crudelissimus quidem Nero delationes hujusmodi admodum affectarit. Et alius quidam, neglectis in totum hujusmodi criminibus, dixerit, In civitate libera, linguas item liberas esse oportet. Nullis igitur commissis facilius ac libentius ignoscet bonus Princeps, quam quæ ad privatam suam injuriam pertinent. Nam cui facilius est ejusmodi contemnere quam Principi? At huic ulcisci quam facile est, tam est invidiosum & indecorum. Cum enim ultio pusilli & humili animi sit argumentum, nihil minus competit in Principem, quem oportet animo esse excelso magnoque.

Non satis est Principem ab omni criminis abesse, ni criminis etiam suspicione specieque vacaverit. Quamobrem non solum perpendet quid mereatur is qui deliquit in Principem, sed quid alii judicaturi sint de Principe, & suæ dignitatis respectu nonnumquam ignoscet immerenti, & suæ consulens famæ, veniam dabit venia indignis.

Neque statim illud occlamet aliquis, hac ratione parum consuli Principum majestati, quam sacrosanctam & inviolatam esse, e Republica potissimum est. Imo non alia via rectius consultur illius magnitudini, si populus intelligat eum tam vigilantem, ut nihil eum fallat: tam sapientem, ut intelligat quibus in rebus sit vera Principis majestas: tam clementem, ut nihil suarum injuriarum ulturus sit, nisi cogeret utilitatis publicæ ratio. Cæsar Augusti majestatem, & clarorem & tuitiorem reddidit Cinnæ donata venia, cum tot suppliciis nihil profecisset. Isdemum Principis majestatem lædit, quisquis id imminuit, quo vere magnus est: at animi bonis magnus est, & populi rebus sua sapientia florentibus magnus est. Hæc qui deterit, majestatis est accusandus. Plurimum enim aberrant, nec prorsus intelligunt veram Principis majestatem, qui sic eam putant augeri, si quam minimum valeant leges & publica libertas, quasi duæ quædam res sint, Prin-

Vera proditio Princi- piis.

Fides vera.

Princeps & Respublica. Quod si facienda est collatio interea quæ natura conjunxit, ne componat se Rex cum quolibet suorum, sed cum universo Reipublicæ corpore: Ita videbit quanto pluris sit illa, tot egregios viros ac sceminas complectens, quam unicum Principis caput. Respublica, etiam si Princeps defit, tamen erit Respublica. Floruerunt enim etiam amplissima imperia, nullo Principe, velut in *Democratia Romanorum & Atheniensium*: at Princeps esse nullo modo potest sine Respublica, denique Respublica Principem complectitur, non contra. Quid est enim quod Principem tantum facit, nisi consensus obsequentium? At qui suis bonis, hoc est, virtutibus, magnus est, is etiam adempto imperio magnus erit. Proinde palam est iustos perversissime judicare, qui Principis dignitatem his rebus metiuntur, quæ Principis amplitudine sunt indigneæ. Proditem vocant (nam id vocabulum odiosissimum esse volunt) qui Principem ad ea deflectentem, quæ nec ipsi decora sunt aut tuta, nec patriæ conducibilia, liberis consiliis ad meliora revocat. At qui illum plebejis opinionibus corruptit, qui in voluptates sordidas, qui in comedationes, in aleam, & alia id genus dedecora precipitat, num is dignitati Principis consulit? Fidem vocant, quoties per assentationem stulto Principi mos geritur: proditionem, si quis turpibus coepitis obsistat. Imo nemo minus amicus est Principi, quam qui turpiter assentando dementat &

A abducit a recto, qui bellis involvit, qui persuadet explicationes populi, qui tyrannidis artem docet, qui illum bonis omnibus facit invisum: hæc est vera proditio, & non uno suppicio digna. Plato vult νομοφύλακας, hoc est, eos qui servandis legibus præfecti sunt, incorruptissimos esse. Et bonus Princeps in nullis debet severius animadvertere, quam in eos qui corrupte leges administrant, quamquam ipse Princeps νομοφύλακων primus est. Expedit igitur ut leges sint quam paucissimæ, deinde quam æquissimæ & ad publicam utilitatem conducibiles, præterea populo quam maxime notæ, unde veteres eas in tabulis & albo descriptas publicitus exhibebant, quo cunctis essent conspicuæ. Fœdum est enim quosdam legibus cassum uti vice, nimirum, hoc agentes, ut quam plurimos irretiant, non consilentes Reipublicæ, sed veluti prædam captantes. Postremo ut verbis apertis minimeque perplexis descriptæ, ut ne magnopere sit opus quaestuoso isto hominum genere, qui se Jureconsultos vocant, & Advocatos: quæ sane professio quondam Optimatibus viris fuit peculiaris, & dignitatis habebat plurimum, lucri quam minimum, nunc & hanc corrupti quæstus, nihil non vitians. Plato negat ullum hostem existere posse pestilentiem patriæ, quam eum qui leges arbitrio subjiciat hominis, quæ sub optimo Principe valent plurimum.

C A P U T . V I I . DE MAGISTRATIBUS ET OFFICIIS.

Magistratus min- ictus.

Aristoteles.

Magistratus e seni- bus po- tissi- mum e- ligendi.

Decre- pita se- nectus.

Ordo ci- vitatis res regni res elegan- tissima.

Princeps quam integritatem in se præstat, eamdem debet, aut certe proximam a suis officiariis exiger. Neque satis esse ducat, mandasse magistratus, sed plurimum refert, quomodo mandet, deinde vigilandum, ut incorrupte mandatis fungantur. Prudenter & graviter admonet Aristoteles, frusta conditæ bonas leges, nisi sint quorum opera bene conditæ serventur, imo sit alioqui nonnumquam, ut optime conditæ leges, vitio magistratum in summam Reipublicæ perniciem vertantur.

Quamquam magistratus non censu, non imaginibus, nec annis est eligendus, sed potius sapientia & integritate, tamen magis convenit, ut natu grandes ad hujusmodi munia adhibeantur, unde Reipublicæ pendet incolumitas, non tantum quod senibus & plus adebet ex usu rerum prudentiæ, & affectus sunt moderatores, verum etiam quod apud populum nonnihil auctoritatis illis conciliat lenectus. Proinde Plato vetat, ne legum custodes adhibeantur minores annis quinquaginta, ne majores septuaginta. Sacerdotem non vult esse minorem annis sexaginta: nam ut est ætatis maturitas quædam, ita est ætatis processus, cui missio, muniumque omnium relaxatio debeatur.

Quemadmodum chorus res est elegans, si quidem ordine constet & harmonia, contra, ridiculum spectaculum, si gesticulationes una cum vocibus confundantur: Ita præclaræ quædam res est civitas aut regnum, si suus cuique detur locus, si suo quisque fungatur officio, hoc est, si Princeps quod se dignum est agat, si magistratus suas obeant parteis, si plebes item bonis legibus & integris magistratibus obtemperet. At ubi suum negotium agit Princeps, & magistratus nihil aliud quam compilant populum, ubi plebes non obtemperat honestis legibus, sed Principi ac magistratibus, utcumque res tulterit, adulatur, ibi turpissima quædam rerum confusio sit, oportet.

Primum ac sumnum Principis studium oportet esse, ut quam optime mereatur de Respublica: at non alia remelius potest mereri, quam si curet ut magistratus & officia viris integerrimis ac publici commodi studiosissimis committantur.

Princeps quid aliud est quam Medicus Reipublicæ? At Medico non satis est, si ministros habeat peritos, nisi sit ipse peritissimus ac vigilansissimus: Ita Principi non sufficit, sit Magistratus habeat probos, nisi sit ipse

C probissimus, per quem illi & diliguntur & emendantur.

Ut animi partes non omnes perinde valent, sed quædam imperant, aliæ parent, & tamen corpus tantum patret: Ita Principem summam Reipublicæ partem plurimum sapere, & ab omnibus crassis affectionibus alienissimum esse oportet. Ad hunc proxime accendent magistratus, qui partim parent, partim imperant: parent Principi, imperant plebi.

Ergo præcipue Reipublicæ felicitas in hoc sita est, ut pure creentur magistratus, & pure mandentur officia. Deinde sit actio male gesti muneric, quemadmodum antiquis erat actio repetundarum. Postremo statuantur in hos severissima animadversio, si convicti fuerint.

Pure creabuntur Magistratus, si Princeps eos adsciscat, non qui plurimo emant, non qui improbissime ambiunt, non qui cognatione conjunctiores, non qui ad illius mores aut affectus cupiditatesque maxime fint accommodi, sed qui moribus sint integerimis, & ad functionem mandati muneric aptissimi.

Cæterum ubi Princeps unum hoc agit, ut quam plurimo vendat officia, quid tandem ab iis exspectet, nisi ut itidem revendant, & quomodocumque damnum suum sarciant, & cauponentur in administrando, quemadmodum negociatione sunt consecuti. Nec hoc ideo minus perniciosum Reipublicæ videri oportet, quia consuetudine pessima apud plerasque nationes receptum est, cum Ethnicis etiam fuerit improbatum, & Cæsareæ leges jubeant eos, qui judiciis præsunt, Principali salario esse invitandos, ne qua sit illis ansa faciendi quæstus.

Olim gravissimum crimen erat corrupti judicii: at qua fronte puniet Princeps judicem, qui munericibus corruptus pronunciavit, aut pronunciare noluit, cum ipse judicandi munus ære vendiderit, & hanc corruptelam prior suum docuerit judicem? Hoc præstet Princeps erga magistratus, quod illos præstare vult erga plebem.

Prudenter admonet in Politicis Aristoteles, super omnia cavendum esse, ne ex magistratibus lucra proveniant iis, qui ea gerunt: alioqui geminum incommodum hinc sequi. Nam primum hac ratione fieri, ut avarissimus quisque & corruptissimus ambiat, imo occiperet & invadat magistratum, & populus dupliciti discribatur molestia, tum quod ab honoribus excluditur, tum quod lucro privatur.

C A P U T V I I I .

D E F OE D E R I B U S.

**Quis do-
beat esse
faede-
rum
scopus.**

IN pangendis foederibus, quemadmodum & cete-
ris in rebus, non alio spectabit bonus Princeps, quam
ad publicam utilitatem. Alioqui cum hoc agitur ut
commodius habeant Principes populi rebus attenuatis,
non foedus est appellandum, sed conspiratio. Siquidem
qui hoc sunt animo, duos populos ex uno faciunt, Pro-
cerum & plebis, quorum alter alterius malo melius ha-
beat; verum id ubi fit, ibi non est Respublica. In-
ter omnes Christianos Principes arctissimum simul &
sanctissimum foedus est, vel ob hoc ipsum quod Chri-
stiani sunt. Quorsum igitur attinet cotidie tot foederi-
bus agere, perinde quasi omnes omnium sint hostes, &
humanis pactis sit impetrandum, quod non impetrat
**Urimul-
tis syn-
graphæ,
ita mul-
ta fae-
derasi-
gnum
est male
fidei.**

Ubi multis syngraphis res agitur, argumen-
tum est, non optima agi fide, & saepenumero fieri vi-
demus, ut ex his plurimæ nascantur lites, quæ in hoc
adhibebantur, ne quid exsisteret litium: cum fides in-
tercedit, & inter bonos agitur, non est opus admodum
multis & anxiis syngraphis: cum inter improbos & ma-
læ fidei res agitur, syngraphæ pariunt etiam litis ma-
teriam. Itidem inter bonos ac sapientes Principes, et-
iam si nullum intercedat foedus, constat amicitia: in-
ter stultos ac malos, ex ipsis foederibus, quæ in hoc ad-
hibebantur, ne bellum exoriretur, bella nascuntur,
dum inter innumeros articulos hunc aut illum violatum
queritur aliquis.

**Foede-
rum in-
commo-
da.**

Foedus in hoc feriri solet, ut
bello finis imponeretur: at hodie foedus appellant, in
hoc initum, ut moveatur bellum. Nec aliud est isto-
rum foederatio, quam belli molimina: & utcumque se
res inclinant, ita ambulant foedera.

Principis fides junma. Res inclinant, ita ambulant recedunt. • Principum ea debet esse fides, in præstandis iis quæ recipiunt, ut simplex horum promissum sanctius sit quovis aliorum jurejurando. Quam igitur foedum non præstari, quæ solennibus foederibus pacta sunt, interpositis etiam iis rebus, quibus apud Christianos nihil potest esse sanctius? Et tamen videmus id cotidie usu venire, nihil addo, quorum vitio: certe sine vitio non potest accidere. Si quid in foedere violatum videbitur, non statim huc inclinandum, ut universum foedus irritetur, ne videatur occasio captata recedendi ab amicitia. Quin magis admittendum, ut quam mini-

C A P U T I X.

DE PRINCIPUM AFFINITATIBUS.

Prin-
ceps affi-
nitatum
cum suis
aut situ
proxi-
mis jun-
gat. **E**Quidem multo saluberrimum judicarim Rei-
publicæ, si Principum affinitates intra regni fines
continerentur, aut si quid recedendum sit a limitibus,
cum proxime finitinis dumtaxat jungentur, sed iis,
qui ad amicitiae fidem sint idonei. Atqui non decet
(inquiunt) Regis filiam nisi cum Rege aut Regis filio
copulari. At isti privatorum sunt affectus, suos quan-
tum possint evehere, a quibus oportet Principem alien-
nissimum esse. Minus potenti nubet Principis soror,
quid tum postea, si id magis expediat universis? Et illi
plus dignitatis adferat neglecta sororii conjugii digni-
tas, quam si mulierculæ affectum publicis commodis
prætulisset.

Qualis uxor sit Prætum nec. **Privata quædam res est Principum matrimonium : at** **uxor sit** **huc rerum humanarum summam pene vocari cernimus**, ut sæpenumeron nobis eveniat, quod olim Græcis ac Trojanis in Helena. **Quod si placet adhibere dele-** **ctum Principe dignum, feligatur ex omnibus, integritate, modestia, prudentiaque commendata, quæ optimo Principi morigera sit uxor, & illi liberos utroque parente patriaque dignos generet.** Satis honesta est quocumque sanguine nata, quæ bono Principi bonam præstat uxorem. **Illud in confessio est, nihil** **& que expedire in rem omnium, atque ut Princeps vehementer amet suos, & ab iisdem vicissim ametur.** Ad quod ingens habet momentum patria, communis corporum & animorum similitudo, & nescio quid nativæ

mo incommodo sarcinatur id quod ruptum est: quin expedit aliquoties ad quædam connivere, quandoquidem nec inter privatos homines diu cohæret necessitudo, si cuncta ad vivum, quod ajunt, exigant. Neque statim id sequaris, quod dictat ira, sed quod publica suadet utilitas. Dabit operam bonus ac sapiens Prin-

Dabit operari bonas ac lapides & finitimus pacem habeat, sed præcipue tam cum finitimi, qui plurimum noceant infensi, profint amici, & sine quorum mutuo commercio, ne durare quidem possit Respublica. Et facile coit & cohæret amicitia inter eos, quos lingua communis, regiōnum propinquitas, ingeniorum ac morum similitudo conciliat. Est tanta inter quādam nationes rerum omnium dissimilitudo, ut prorsus ab illorum abstinuisse commercio longe consultius sit, quam arctissimi etiam adstringi foederibus. Sunt quādam ita procul dissitae, ut etiam si bene velint, prodesse nihil possint. Postremo sunt quādam adeo morosæ ac foedifragæ & insolentes, ut etiam si finitimæ sint, tamen inutiles sint ad omnem amicitiam. Cum his consultissimum fuerit, nec bello dissidere, nec arctioribus foederum aut affinitatum vinculis alligari, quod & bellum semper sit exitiale, & quorūdam amicitia non multo bello tolerabilior.

Hæc erit igitur una Regiæ sapientiæ pars, gentium omnium ingenia moresque cognoscere, id partim e libris, partim e sapientum & expertorum commemoratione consequetur, ne sibi necesse putet cum Ulyssè per omneis terras mariaque circumagi. Ac de cæteris quidem haud facile sit certum aliquid præscribere. Illud in genere licet pronunciare, non oportere arctius adstringi his, quos religio diversa a nobis alienat, veluti cum Ethniciis: aut quos naturæ providentia, Alpibus aut Fretis interjectis, a nobis separat, aut quos immensum locorum spatium penitus a nobis semovit, hi nec ad nos accersendi, nec a nobis impetrandi sunt. Cujus rei cum plurima suppetant exempla, tamen unum, quod e proximo sese offert, pro omnibus sufficerit. Est quidem Franciæ regnum, rebus omnibus omnium multo florentissimum: at multo esset florentius, si ab Italia impetenda temperasset.

A E S T H E T I C S

D fragrantia, quam arcana quædam geniorum affinitas addit: at hinc magna pars pereat oportet, si haec omnia confundant imparia matrimonia. Vix enim fieri potest, ut sic natos, toto pectore agnoscat patria, aut sic nati, toto pectore sint dediti patriæ. Et tamen *Ex affinitatisibus maxima* vulgus haec velut adamantina publicæ concordiae vincula putat, cum hinc res ipsa doceat maximos rerum *la.* humanarum tumultus exoriri, dum hic queritur ex sponsalium pactis præteritum nescio quid, hic offensus re quapiam sponsam abducit, ille mutato consilio renunciat priori, & aliam dicit in thalamum, alias aliud quidpiam causatur. Sed quid haec ad Rempublicam? Si Principum inter se affinitas præstaret orbi tranquillitatem, optarem omnes sexcentis affinitatibus esse colligatos. At quid ante paucos annos profuit affinitas, quo minus Jacobus Scotorum Rex infestis copiis invaderet Angliæ fines? Et fit aliquoties, ut post diutinos bellorum tumultus, post innumeras clades, tandem affinitate contracta, res componatur, sed utraque parte jam malis delassata. Illud agendum Principibus, *Pro pax tria pax ex veris fontibus concordia.* ut æterna quædam pax coeat inter omnes, & in hoc conferant sua consilia. Ut affinitas pacem conciliet, certe perpetuam non potest. Altero defuncto, solvit concordiae vinculum. Quod si veris rationibus pax conflaretur, ea stabilis esset ac diurna. Sed dixerit aliquis, liberorum propagatione conjunctionem eam perpetuam redi. Cur igitur inter hos maxime bella-
tur.

tur, inter quos summa propinquitas est? Immo per hanc propagationem potissimum oritur regnum commutatio, dum ditionis jus aliunde alio transfertur, dum hinc decedit aliquid, & illic accrescit, quibus ex rebus gravissimi tumultus exoriri solent. Igitur hisce rationibus non sit ne cooriantur bella, sed sit, ut atrociora moveantur & crebriora. Dum enim regna regnis affinitate connexa sunt, quoties unusquispiam offensus est, is affinitatis jure concitat & ceteros, ut ex qualibet levi offensa, magna pars orbis Christiani statim ad arma moveatur, & immensa Christiani sanguinis jactura placatur unius hominis stomachus. Ab exemplis consulo temporo, ne quid offendam quem-

A quam. In summa, hujusmodi affinitatibus, Principum res fortassis augentur, at populi res atteruntur & affliguntur. Cæterum bonus Princeps non aliter judicat suas res prospere habere, nisi cum Republicæ commoditatibus consulit: ut ne dicam interim, quod hac via non admodum humaniter agitur cum ipsis pueris, quæ nonnumquam in procul semotas regiones, ad homines, lingua, specie, moribus, ingenii dissimillimos, velut in exsilium relegantur, felicius apud suos vicituræ, ut aliquanto minore strepitu. Quamquam autem hanc consuetudinem video receptionem, quam ut sperem posse convelli, tamen vilum est admonere, si quid forte præter spem evenerit.

C A P U T X.

DE PRINCIPUM OCCUPATIONIBUS IN PACE.

Principis officia. PRINCEPS igitur Christi decretis, & sapientiae præsidiis instructus, nihil omnium habebit carius, immo nihil aliud habebit carum, quam populi sui felicitatem, quem oportet velut unicum corpus ex æquo, tum diligere, tum curare. Et in hoc unum omnes cogitationes, omnes conatus, omnia studia destinabit, ut ad eum modum administret provinciam sibi creditam, ut & Christo rationem exacturo probetur, & apud mortales omnes honestissimam sui memoriam relinquat. Sive domi sit Princeps sive in secessu, laudatum illum Scipionem imitetur, qui negabat se umquam minus esse solum, quam cum solus esset, aut minus otiosum esse, quam cum esset in otio: quod is quoties vacaret a Republicæ negotiis, semper animo secum agitabat aliquid, quod ad civitatis salutem aut dignitatem pertineret. Imitetur Æneam Virgilianum, quem prudensissimus Poeta frequenter, aliis dormientibus, multa per noctem suo cum animo volventem facit, quo rectius suis consuleret. Et Homericum illud omnibus Regiæ parietibus, sed magis Regum animis inscribi decet:

Οὐ χρὴ πανύχιον ἔνδειν βυληφόρον ἄνθρακα,
ἄλλοιτ᾽ ἐπιτετράφεται, καὶ τόσσα μέμνετε.

Quorum carminum hæc ferme sententia est:

Haud decet hunc solidam noctem indulgere sopori,
Cui populi commissi, & tanta negotia cure.

Sive veretur in publico, semper aliquid agat, quod ad rem communem faciat, hoc est, nusquam non Principem agat. At magis decet Principem in publicis versari functionibus, quam abditum agere. Quoties autem prodit, advigilet, ut ipse vultus, incessus, & præcipue sermo talis sit, ut populum reddat meliorem, memor, quidquid fecerit aut dixerit, ab omnibus observari cognoscique. Nec enim probatum est sapientibus viris Persarum institutum, apud quos domi abditi vitam exigebant. Et hac una via studebant a suis magnifici, quod numquam conspicerentur, & rarissime sui copiam facerent populo. Quod si quando prodibant, nihil aliud quam faltum barbaricum & opes malo populi immodicas ostentabant. Reliquum ævum aut lusibus, aut furiosis expeditionibus transfigebant, perinde quasi deesset quod pacis temporibus agat egregius Princeps, cum tanta semper pateat pulcherrimorum facinorum seges, si modo adsit Principe dignus animus.

Mithridates. Et sunt hodieque nonnulli, qui putent id esse parum Regium, quod solum est Regibus pulcherrimum, in publicis functionibus versari. Quemadmodum & Episcopi nonnulli, nihil minus suum esse ducunt, quam id quod unum Episcopo dignum est, docere populum: ac miro consilio, quod peculiare est Episcoporum, id veluti indignum in alios relevant, quod sordidissimum, id sibi potissimum vindicant. At non puduit Mithridatem, non minus eruditione quam imperio nobilem Regem, suo ore, nulloque interprete populo jus reddere, quod ut faceret, viginti duas linguas ad plenum legitur perdidicisse. Nec Philippus Macedonum Rex parum decorum Regi judicavit, quod quotidie cognoscendis causis federet. Nec Alexander Magnus, hujus filius,

B quamquam alias ad insaniam usque ambitiosus, cui morum hunc fuisse proditum est, ut altera aure manu obturata cognosceret, dicens, sese alteram illam integrum servare diversæ parti. Verum quo magis ab hisce rebus abhorreant nonnulli, perversa educatio Principum in causa est. Etenim juxta vetus proverbium, quam quisque novit artem, in hac se libenter exercet, refugiens ab iis, in quibus intelligit se parum valere. Qui fiat igitur, ut qui inter assentatores & mulierculas primum pravis opinionibus, deinde voluptatibus corruptus, primos illos annos in alea, choreis, & venatu consumiserit, postea gaudeat in his versari functionibus, quarum usus diligentissimam requirebat meditationem? Homerus negat Principi tantum esse otii, *Principi* ut totam noctem edormiat, & isti nihil aliud student, *primum* nisi ut novis subinde voluptatibus totius vitae tedium *quæcum* fallant, perinde quasi nihil omnino sit quod agant Principes. Bono patrifamilias numquam deest quod curet *deest* in una domo, & Principi deest quod agat in tam vasta *quod a-* ditione?

D Bonis legibus occurrentum est malis moribus, corrigendæ leges depravatae, tollendæ maleæ, prospiciendi magistratus integri, puniendi aut cohibendi corrupti. Exquirenda rationes, quibus tenuem plebeculam quam minimum gravet, quibus ditionem suam latrociniis ac maleficiis liberet, idque quam potest minimus sanguine, quibus suorum perpetuam concordiam alat ac stabilitat. Sunt his minutiora quedam, sed non indigna quamvis magno Principe, lustrare civitates, sed hoc animo, ut omnia reddat meliora: quæ parum tuta sunt, communiat, publicis ædificiis ornat, item pontibus, porticibus, templis, ripis, aqueductibus, loca peccantia obnoxia purget, vel mutatis ædificiis, vel desiccatis paludibus. Amnes incommodo fluentes, alio derivet. Mare pro commoditate publica vel admittat vel arceat. Neglectos agros colendos curet, quo magis suppetat annonæ vis, parum utiliter cultos aliter coli jubeat, veluti ne illic vineta sint, ubi vinum cultura indignum provenit, & frumenta gigni possunt. Hujus generis sex millia sunt, quæ curare Principi sit pulcherrimum, bono Principi etiam jucundum, ut nihil umquam sit opus, vel otii tedium bellum querere, vel alea fallere noctem. In his quæ ad Rempubli- can pertinet, convenient Principem esse non luxuriosum aut profusum, sed splendidum, velut in publicis ædificiis, aut ludis, in excipiendis legationibus, si quæ populi causam agant. In his quæ privatim ad illum pertinent erit frugalior & contractior, partim ne publico sumtu sibi vivere videatur, partim ne cives suos luxuriam doceat, multorum malorum parentem.

E Video veterum permultos in hoc errore fuisse, & utinam hodie nullos idem habeat error, ut huc omnes conatus suos intenderent, non ut meliorem redderent suam ditionem, sed ut majorem: quibus illud sæpenumero videmus evenisse, ut dum propagando student imperio, etiam id perderent quod poscederant. Non abs re tantopere laudata est illa Theopompi vox, qui negavit sua referre quam ingens relinqueret liberis suis imperium, modo melius ac stabilius. Et Laconicum illud

Reges
Persa-
rum pu-
blico ab-
stine-
bant.

Mithri-
dates.

Philip-
pus.
Ale-
xander.

illud proverbium dignum mihi videtur, quod omnium Principum insignibus adscribatur: Σπάρταν ἔλαχες, τάντην κύστει, hoc est, *Spartam sortitus es, hanc orna.*

Hoc sibi penitus persuasum habeat bonus Princeps, nihil a se geri posse magnificentius, quam si quidquid est hoc regni, quod fors dederit, florentius reddat, ac modis omnibus ornatius. Laudatus est a doctissimis viris Epaminondæ Ducis animus, cui cum per invidiam magistratus esset delegatus, humilis ac vulgo contemtus, ita gessit, ut deinceps inter honestissimos habitus a maximis viris ambiretur, negans magistratum dignitatem adferre viro, sed virum magistratus. Id consequetur, si, quemadmodum ex parte demonstravimus, eas res curet maxime, per quas Respublica stabilitur & illustratur: eas rursus excludat, & arceat, quæ Reipublicæ statum reddunt deteriorum. Adjuvatur enim maxime boni Principis exemplo, sapientia, vigilancia: magistratum & officiorum integritate, Sacerdotum sanctimonia, ludimagistrorum delectu, æquis legibus, & ad virtutem con-

*Epami-
nondas.
Quo pa-
tto re-
gnum
floren-
tius
redda-
sur.*

ducentibus studiis. In his igitur augendis & confirmandis sit omnis boni Principis cura. Læditur autem diversis, quæ facilius excludentur a Republica, si stirpes ipsas ac fontes conabimur tollere primum, unde haec nasci deprehendimus. In hujusmodi rebus sollicitum & ingeniosum esse, Christiani Principis est Philosophia. In haec salubriter conspirare, in haec sua simul conferre consilia, id demum Christianis dignum Principibus.

Quemadmodum corpora cœlestia, si vel paululum tumultuentur, aut recto cursu divarient, non sine gravi humanarum pernicie id faciunt, id quod palam videntur in defectibus solis ac lunæ. Ita summi Principes, si quid aberrent ab honesto, aut si quid ambitione, ira, stultiave peccent, id protinus ingenti totius orbis malo faciunt. Nec enim ulla umquam eclipsis sic afflit hominum genus, ut Julii Pontificis, & Lodovici Galliarum Regis dissidium, quod nuper & vidimus & flevimus.

C A P U T X I.

D E B E L L O S U S C I P I E N D O.

CUM nusquam oporteat Principem præcipiti esse consilio, tum haud alibi contantior erit aut circumspectior, quam in suscipiendo bello, quod aliis ex rebus alia nascantur incommoda, ex bello semel omnium bonarum rerum naufragium oriatur, omnium malorum rerum pelagus exundet: deinde quod non aliud malum hæreat tenacius. Bellum e bello seritur, e minimo maximum, ex unico geminum, ex ludicro seruum & cruentum nascitur: & alibi nata bellum pestis in proximos etiam, immo in procul etiam dissitos propagatur.

Bortus Princeps numquam omnino bellum suscipiet, nisi cum tentatis omnibus, nulla ratione vitari potuit. Hoc animo si fuerimus, vix umquam existet inter ullos bellum. Denique si vitari non potest res tam pestilens, tum proxima cura fuerit Principis, ut quam minimo suorum malo, quam minimo Christiani sanguinis impendio geratur, & quam potest oxyssime finiatur. Primum illud expendat Princeps vere Christianus, quantum intersit inter hominem paci ac benevolentiae natum animal, & inter feras ac bellugas prædationi, belloque natas: ad haec quantum intersit inter hominem, & hominem Christianum. Deinde contempletur, quam expertenda, quam honesta, quamque salutifera res sit pax. E diverso, quam calamitosa simul & scelerata res bellum, quantumque malorum omnium agmen secum trahat, etiam si justissimum sit, si quod omnino bellum justum vocari debet: postremo sepositis affectibus, vel tantisper rationem in consilium adhibeat, dum vere supputarit, quanti constaturum sit bellum, & num id quod bello denique petitur, tanti sit, etiam si certa sit victoria, quæ non semper optimæ causæ favere solet. Expende curas, sumptus, pericula, molestum & longum apparatum. Accersenda barbarica fex sceleratissimorum hominum, & dum Princeps erga Principem animosior videri vis, etiam data pecunia blandiendum ac serviendum militi mercenario, quo quidem hominum genere non est aliud vel abjectius, vel execrabilis. Nihil bono Principi carius, quam ut suos habeat quam optimos. At quæ major aut præsentior morum pernicies, quam bellum? Nihil Principi magis in votis, quam ut suos incolumes, ac rebus omnibus florenteis videat. At dum bellare discit, juventutem tot periculis objicere cogitur, & una sæpe hora tot orphanos, tot viduas, tot orbos senes, tot mendicos, tot infelices reddit.

Nimio constabit orbi Principum sapientia, si quam tetra res sit bellum, pergent experimento discere, ut senex aliquando dicat, non credebam bellum esse rem adeo pestilentem. Sed, ô Deum immortalem! quam innumeris totius mundi malis istam didicisti sententiam. Intelliget aliquando inutile fuisse, regni propa-

C gasse fines: & quod initio lucrum videbatur, summum fuisse detrimentum, sed interim tot hominum millia vel extincta sunt, vel afflita. Haec e libris potius descendunt, e commemoratione seniorum, e finitimum periculis. Tot jam annos ille aut ille Princeps pro tali ditione digladiatur: quanto plus incommodi fuit illuc quam commodi? Ejusmodi res instituet bonus Princeps, quæ perpetuo placeant. Quæ affectu sumuntur, tantisper probantur, donec eo tenemur affectu: at quæ judicio suscipiuntur, & juveni placuerunt, eadem placebunt & seni. Verum id nusquam magis observandum, quam in suscipiendo bello.

Plato seditionem vocat, non bellum, quoties Græci cum Græcis belligerarentur: idque si quando incidisset, modestissime jubet geri. Quoniam igitur nomine *Bellum* vocandum censemus, quoties Christiani cum Christianis digladiantur, tot vinculis inter se connexi? Quid cum id ob titulum, nescio quem, ob privatum odium, non bellum, sed *seditio*. Et inter tantas rerum humanarum mutationes ac vicissitudines, inter tot pacta fœderaque nunc inita, nunc rescissa, cui possit deesse titulus, si qualiscumque titulus satis est ad movendum bellum?

F At Pontificiæ leges non improbat omne bellum. Et Augustinus alicubi probat. Laudat & divus Bernardus milites quosdam. At Christus ipse, at Petrus, at Paulus ubique diversa docent. Cur horum auctoritas minus apud nos valet quam Augustini aut Bernardi? Augustinus uno aut altero in loco bellum non improbat: at tota Christi Philosophia dedocet bellum. Apostoli nusquam non improbant: atque illi ipsi sancti Doctores, a quibus volunt uno aut altero loco probatum bellum, quot locis idem improbat ac detestantur? Cur his omnibus dissimilatis captamus quod alat nostra vita? Postremo si quis rem excutiat diligenter, is reperiens a nemine probatum hoc bellorum genus, quo nunc vulgo conflictamur.

Quædam artes ob hoc rejectæ sunt a legibus, quod nimium affines essent imposturæ, & plerumque dol tractarentur, velut Astrologia & Alchimistica, quam vocant, etiam si fieri potest, ut aliquis hisce rebus recte utatur. Id longe justius fiet in bellis, quorum etiam si possit aliquod esse justum, tamen ut nunc sunt res mortalium, haud scio an ullum ejusmodi reperi licet, hoc est, cujus auctor non sit ambitio, aut ira, aut ferocitas, aut libido, aut avaritia. Sæpenumero fit ut Proceres profusiores quam pro re familiari, data opera, bellum susciteat, quo suorum etiam expiationibus

bus rem augent domi. Fit aliquoties, ut Principes inter se colludant, & fictis titulis rem gerant, quo magis attenuent populi vires, & publicis malis parteis suas stabiliant. Quapropter bonus & Christianus Princeps omne bellum quantumvis justum, suspectum habere debet.

At inculcant non esse jus deferendum. Primum istud jus magna ex parte ad privatum Principis negotium pertinet, si quid illi accrevit ex affinitate. Ut iniquum sit hoc tam immensis populi malis perseguiri, & dum ne scio quam ditionis accessionem persequeris regnum universum expilare, & in extremum discrimen adducere. Offendit Princeps Principem in re levicula, ea que privata, nempe in affinitate aut alia simili, quid hoc ad universum populum? Omnia bonus Princeps publicis metitur commoditatibus, alioquin Princeps quidem fuerit. Non idem est jus in homines & in pecudes. Bona pars imperii, consensus est populi, ea res primo Reges peperit. Quod si quod diffidium ortum fuerit inter Principes, cur non potius ad arbitros itur? Sunt tot Episcopi, tot Abbates & eruditii viri, tot graves Magistratus, quorum sententia rem confici decebat potius, quam tot stragibus, tot expilationibus, tot orbis calamitatibus.

Primum suspectum esse debet Christiano Principi suum jus, deinde si maxime constet, expendere oportet, an tantis totius orbis malis sit vindicandum. Qui sapiunt, malunt aliquoties rem perdere quam perseguiri, quod hic perspiciant minus esse dispendi. Mallet (opinor) Cæsar concedere de jure suo, quam Monarchiam illam veterem perseguiri, & jus illud quod illi deferunt Jureconsultorum litteræ. At quid erit tutum (inquietum) si nemo jus suum persequatur? Persequatur sane, si id expedit Reipublicæ, modo ne nimio constet civibus jus Principis. At nunc quid usquam tutum est, dum suum quisque jus tam ad vivum persequitur? Videmus bella ex bellis nasci, bella bellis succedere, nec ullum tumultuandi modum aut finem. Satis igitur constat hisce rationibus nihil agi. Proinde diversa tentanda remedia. Ne inter amicos quidem constabit necessitudo, nisi alter alteri nonnumquam concesserit. Maritus saepe quædam condonat uxori, ne scindat concordiam. Bellum quid gignat nisi bellum? At civilitas civitatem invitat, æquitas æquitatem. Movebit & hoc Principem pium & clementem, quod perspiciat ex tam immensis malis, quæ bellum omne secum invehit, maximam partem ad eos redire, ad quos bellum nihil attinet, quique his calamitatibus sunt indignissimi.

Poſtequam Princeps universorum malorum subducetis calculis summam collegerit (si tamen umquam colligi possit) tum ita secum cogitet, unus ego tot malorum auctor fuero? Tantum humani sanguinis, tot viduæ, tot lucretu funestæ domus, tot orbi seines, tot indigne egentes, tanta morum, legum, ac pietatis pernicies mihi uni imputabitur? hæc mihi luenda Christo? Non potest Princeps ulcisci hostem, nisi prius hostilia fecerit in suos. Expilandus populus, accipiendus miles, non sine causa Maroni dictus, impius. Excludendi cives ab hisce regionibus, quibus antea suo bono fruebantur. Includendi cives, ut includas hostem. Et saepenumero fit, ut atrociora committamus in nostros, quam in hostem. Ut difficilius ita pulcrius est, exstruere præclaram civitatem, quam demoliri. Videmus autem ab idiotis & privatis condi florentissimas urbes, quas Principum iræ demoliuntur. Et saepenumero majore negotio & impensa demolimur oppidum, quam aliud novum condi poterat, ac bellum tanto sumptu, tanto dispendio, tanto studio curaque molimur, ut decima earum rerum portione pax constare potuerit.

Eam gloriam semper affectet bonus Princeps, quæ sit incruenta, & cum nullius conjuncta malo. In bello ut optime res eveniat, tamen alterius partis felicitas, alterius est pernicies. Saepenumero flet & viator nimio emptam viatoriam.

Si non movet nos pietas, si non orbis calamitas, certe moveat honos Christiani nominis. Quid censemus

A loqui de nobis Turcas & Saracenos, cum videant tot jam seculis adeo nihil convenire inter ullos Principes Christianos? Nullis foederibus cohærere pacem? Fundendi sanguinis nullum esse modum? & minus esse tumultus inter Ethnicos, quam inter eos qui ex Christi doctrina summam profiteantur concordiam?

Quam fugax, quam brevis, quam fragilis est hominum vita, & quot obnoxia calamitatibus, quippe quam tot morbi, tot casus impetunt assidue, ruinæ, naufragia, terræ motus, fulmina? Nihil igitur opus belli accersere mala, & tamen hinc plus malorum quam ex omnibus illis.

B Concionatorum partes erant, dissidentiorum affectus ex animis vulgi penitus revellere. Nunc ferre Gallum odit Anglus, Anglum Gallus, non ob aliud, nisi quod Anglus est. Britannum odit Scotus, tantum quia Scotus est, Germanum Italus, Helvetium Suevus, atque item de cæteris; Regio regioni invisa, civitas civitati. Cur hæc stultissima nomina magis nos distrahit, quam conglutinat omnibus commune Christi vocabulum?

C Ut donemus aliquod bellum esse justum, tamen quoniam videmus in hanc pestem insanire mortales omnes, Sacerdotum prudentiæ fuit, in diversam partem

hos nonnumquam esse belli faces. Non pudet Episcopos versari in castris: Illuc crux, illuc Christi corpus, & cum re plus quam Tartarea miscent cœlestia Sacra menta, & in tam cruento diffidio adhibent summæ caritatis symbola. Quodque magis est absurdum, in utrisque castris adest Christus, velut ipse secum pugnans. Non sat erat inter Christianos tolerari bellum, nisi summus etiam haberetur honos.

D Si non tota undique Christi doctrina cum bello pugnat, si unum proferre possint illi, belli nomine commendatum, bellemus Christiani. Permissum erat Hebrewis bello conflictari, sed consulto Deo. At nostrum oraculum, quod assidue nobis in Euangelicis litteris resonat, a bello deterret, & tamen belligeramus insanius quam illi. David aliis virtutibus Deo fuit gratissimus, & tamen vetuit ab hoc sibi condi templum non ob aliud, nisi quod sanguinarius, hoc est, bellator es set.

Solomonem pacificum in hoc de legit. Si hæc acta sunt inter Judæos, quid de nobis fiet Christianis? Illi Solomonis umbram habebant, nos verum Solomōnem, pacificum illum Christum omnia conciliantem, quæ in cœlis sunt, & quæ in terra. Ego nec in

E Bellum Turcas bellum temere suscipiendum esse censeo, pri-

rum illud mecum reputans, Christi ditionem longe

F diversa via natam, propagatam, & constabilitam. Neque fortasse convenit aliis rationibus vindicari, quam quibus orta propagataque est. Et videmus hujusmodi

bellorum prætextibus jam toties expilatam plebem Christianam, nec aliud quidquam actum. Jam si fidei negotium agitur, ea martyrum tolerantia, non militum copiis aucta illustrataque est: sin de imperiis, de opibus, de possessionibus pugna est, etiam atque etiam videndum est nobis, ne res ea parum sapiat Christianismum. Quin ut nunc sunt fere, per quos hujusmodi bella geruntur, citius fiat, ut nos degeneremus in Turcas, quam illi per nos reddantur Christiani. Primum hoc agamus ut ipsi simus germane Christiani, deinde si visum erit, Turcas adoriamur.

G Verum de belli malis alias plura conscrisimus, quæ Princion est hujus loci repeterem. Tantum illud hortabor pes sine

Principes Christiani nominis, ut omisssis fictis titulis & studijs pacis.

H fucatis prætextibus, serie totoque pectore hoc agant, ut tam diutina tamque fœda bellandi rabies inter Christianos finiatur, & inter eos quos tot copulant pignora, pax & concordia coeat. In hoc ingenium explicitum, in hoc vires expediant, in hoc consilia conferant, in hoc nervos omnes intendant. Qui magni videri student, sic se magnos probent. Id si quis præstiterit, is rem longe splendiorem confecerit, quam si totam Africam armis subegerit. Nec admodum difficile factu fuerit, si suæ quæque causæ blandiri desinat, si sepositis affectibus privatis, rei communis negotium agamus, si Christus nobis sit in consilio, non mundus.

Nunc dum suum quisque negotium agit, dum Pontifices & Episcopi de ditione & opibus anxi sunt, dum Principes ambitione aut ira feruntur præcipites, dum his obsequuntur sui compendii gratia omnes, in has nimirum rerum procellas incurrimus stultitiae ducti. Quod si communis consilio, commune negotium ageremus, etiam ea quæ cuique privata sunt, magis florent. Nunc & hoc perit, pro quo solo digladiamur.

Neque mihi dubium est, Principum Illustrissime, quin hoc sis animo: sic natus es, sic ab optimis & inte-

gerimis viris institutus. Quod supereft, precor, ut Christus optimus maximus tuos egregios conatus bene fortunare perget. Dedit ille incruentum imperium: Idem velit semper esse incruentum. Ille Princeps pacis dici gaudet: Faxit idem, ut tua bonitate tuaque sapientia tandem ab insanissimis bellis liceat feriari. Pacem nobis commendabit, etiam præteriorum malorum recordatio, & tui beneficij gratiam, superiorum temporum calamitates conduplicabunt.

I S O C R A T E S, A D N I C O C L E M R E G E M D E I N S T I T U T I O N E P R I N C I P I S, D E S I D E R I O E R A S M O R O T E R O D A M O I N T E R P R E T E.

Quæ Regibus donanda.

*Aitula-
tio Re-
gum pe-
tus.*

*Incom-
moda
regni.*

*Offici-
um
Princi-
pis.*

ÆTERI quidem, Nicocles, qui Regibus soliti sunt adducere vel vestes, vel æs, vel aurum factum, vel aliud ejusmodi rerum quidpiam, quarum ut ipsos habet inopia, ita vobis exuberat copia, mihi plane videntur manifestam exercere negotiationem, non dare munus, eademque longe callidius vendere, quam illi qui quæstum hujusmodi profitentur. Ego vero munus hoc pulcerimum simul & utilissimum fore judicarim, quodque maxime deceat tum me donare, tum te accipere, si tibi rationem queam præscribere, quibus rebus expetendis, rursum quibus fugiendis, optime civitatem pariter & regnum administrare possis. Nam cum alia permulta sunt, quæ privatos homines reddant emendatores, tum in primis illa, primum quod non affluant deliciis, sed pro cotidiano victu solliciti esse cogantur: deinde leges quarum præscripto omnes illi gubernantur: præterea autem admonendi libertas, quodque liceat & amicis invicem increpare, & inimicis infestari mutuo, si quid peccatum fuerit. Adhæc Poetæ quoque nonnulli prisci, vivendi præcepta litteris prodiderunt, ut consentaneum sit his omnibus rebus eos reddi meliores. At Regibus nihil harum rerum suppetit. Imo quos magis quam cæteros oportebat admoneri, posteaquam imperium adepti sunt, ii semper admonitore carent, propterea quod & mortalium plerique non adeunt ad illos, & qui cum illis habent consuetudinem ad gratiam confabulantur. Siquidem natæ & opum plurimarum possessionem, & rerum maximarum administrationem, dum his occasionibus haud recte utuntur, effecerunt, ut complures ambigant ultra vita magis sit eligenda, eorumne qui privatam quidem, sed placidam & humanam agunt vitam, an Regum. Nam quoties ad honores, ad opes, ad potentiam illorum respexerint, Diis pares existimant, qui cumque regno potiuntur. Rursus ubi secum perpendunt metus & pericula, singulisque consideratis deprehenderint alios extinctos ab iis, a quibus minime conveniebat, alios in familiarissimos maximeque domesticos peccare compulsos, nonnullos esse quibus horum utrumque evenerit: tum contra satius esse judicant, quodcumque vitæ genus amplecti, quam cum ejusmodi malis vel universæ Asiæ imperium tenere. Porro commutations hujusmodi fortunæ rerumque tumultus hinc proficitur, quod uti Sacerdotium, ita regnum quoque cujuslibet hominis esse credunt, cum res sit una rerum omnium humanarum maxima, quæque summam desideret prudentiam. Itaque confulere quibus rationibus possis in singulis negotiis recte administrandis officio fungi, ut & bona conserves, & mala evites, eorum munus est, qui tecum perpetuam habent consuetudinem. In genere vero, & quæ vitæ studia spectare convenient, & in quibus exerceri, ipse

B conabor explicare. Jam quidem an munus hoc cum absolutum fuerit, argumento suo respondeat, haud facile fuerit statim initio cognoscere, propterea quod permulta tum carmine, tum prosa oratione conscripta, donec adhuc in cogitatione & animo componentium versarentur, magnam sui præbuerunt exspectationem. Cæterum eadem absoluta jam & aliis ostensa, opinionem multo spe inferiorem consecuta sunt. Quamquam hic sane conatus laudi dandus fuerit, si quæ ab aliis omisa sunt pervestigemus, & imperii gerendi rationem præscribamus. Siquidem hi qui privatos instituunt, ipsis tantum prosunt. Verum si quis eos qui multitudini imperant, ad virtutem adhortetur, hic nimur utrisque profuerit, tum iis qui gerunt imperium, tum iis qui parent imperio, dum pariter & his regnum stabilius, & illis gubernationem mitiorem reddit. Primum munus. Etenim si caput & totius negotii vim recte constituerimus, huc respicientes, melius de cæteris quoque partibus differemus. Jam illud nemo inficias ibit, opinor, Regum esse parteis, ut Reipublicæ malis finem imponant, & felicitatem tueantur, & ex pusilla magnam reddant, quandoquidem & cætera, quæ in cotidianis incidunt negotiis, horum gratia sunt agenda. Quin illud quoque in confessu est, quod qui hæc præstare valeant, deque hisce rebus sint consulturi, non oporteat esse socordes, sed huc eniti, ut cæteris antecellant prudentia. Demonstratum est enim, ejusmodi illos habituros imperium, cuiusmodi rationibus ipsis præparant animum suum. Proinde nullis athletis sic convenit exercere corpus, ut Regibus animum. Siquidem quæ vel in omnibus ludis publicis proponuntur præmia, nulla parte conferri possunt cum his quæ vobis quotidie sunt proposita. Hæc itaque reputantem adniti decet, ut quantum cæteros antecellas honoribus, tantundem & virtutibus eos præcedas. Neque vero putas in reliquis quidem rebus curram ac diligentiam conducere, id autem ut meliores reddamus, nihil habere momenti. Nec tantæ infelicitatis condemnes mortaleis, ut artes excogitaverimus, quibus ferarum ingenium cicuremus, mitiusque ac melius reddamus, nobis ipsis ad virtutem parandam nihil prodesse queamus: sed contra magis ita sentiens, institutionem simul & curam animum adjutare posse, & eorum qui tecum vivunt prudentissimis temet adjunge, & alios quoscumque vales accerfe. Nec ullius Poetæ celebris aut Sophistæ, puta te rudem esse oportere, sed illorum quidem auscultatorem te præbe, horum vero discipulum. Ita temet ipsum compares, ut & inferiorum sis judex, & superiorum æmulus. Nam id genus exercitamentis celerrime talis evades, quales statuimus esse debere eos, qui recte gesturi sint imperium, quique Rempublicam, sicut oportet, fint gubernaturi. In primis autem ipse temet ipsum in consilium adhibeto, siquidem absurdum existimas deteriores imperare præstantioribus, & stultiores præire pruden-